

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

Diplomová práce

Michaela Staškovičová

Sirotci přírody.

**Chovanci diecézního ústavu hluchoněmých
v Českých Budějovicích v letech 1871 – 1914**

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Miroslav Novotný, CSc.

ANOTACE

Sirotcí přírody. Chovanci diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích v letech 1871 – 1914

Cílem diplomové práce je přispět k výzkumu badatelsky opomíjené problematiky postavení hluchoněmých v minulosti. Středem historické analýzy jsou chovanci diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích, jimž ústav poskytoval vzdělání v letech 1871 – 1914. Práce se skládá z pěti kapitol, úvodu a závěru. V první kapitole je uveden stručný přehled dějin českobudějovické diecéze a Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame. Druhá kapitola se zabývá podílem hluchoněmých v populaci, mapuje soudobé i dnešní lékařské názory na hluchoněmost a uvádí některé příklady reflexe hluchoněmosti výtvarným uměním a literaturou. Třetí kapitola nastiňuje vývoj vzdělávání hluchoněmých. Čtvrtá kapitola líčí klíčové momenty ústavní historie, uvádí ředitele a učitelky ústavu a seznamuje s pravidly ústavního života. Těžiště práce spočívá v páté kapitole, která charakterizuje chovance ústavu. Práce sleduje počty přijatých chovanců a celkový počet chovanců v jednotlivých školních letech. Chovanci jsou charakterizováni z hlediska věku, pohlaví, národnosti a náboženské příslušnosti. U chovanců je určen jejich teritoriální původ a provedena socioprofesionální stratifikace jejich rodičů. Závěrečná podkapitola se zabývá příčinami hluchoty chovanců.

ANNOTATION

Orphans of Nature. Charges of the Deaf-and-Dumb Diocese Institution in České Budějovice in 1871 – 1914

The purpose of my thesis is to contribute to the previously unrecognized research of deaf-and-dumbs' social position issues in the past. The historical analysis focuses on the charges of the Deaf-and-Dumb Diocese Institution in České Budějovice, whom the institution provided with education in the years 1871 - 1914. My thesis consists of five chapters, an introduction and a conclusion. In the first chapter, an overview of history of the České Budějovice diocese and Poor Scholastic Sisters Congregation is introduced. The second chapter is concerned with the deaf-and-dumb rate in society, maps past and present medical views of deaf-mutism and presents several examples of deaf-mutism reflexion in art and literature. The third chapter outlines the deaf-and-dumb education development. The third chapter characterizes the key moments of the institution's history, presents institution's directors and teachers and introduces the rules of living in the institution. Focus of my thesis is in the fifth chapter, which characterizes charges of the institution. The thesis traces number of charges admitted and total charges number in individual years. The charges are characterized from the age, sex, nationality and religion point of view. Their territorial origin is determined and socioprofessional stratification of their parents is performed. The final subchapter is concerned with deaf-mutism causes.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že diplomovou práci *Siroťci přírody. Chovanci diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích v letech 1871 - 1914* jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Líních 28. listopadu 2006

.....

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat pracovníkům Historického ústavu Filosofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, jmenovitě PhDr. Miroslavu Novotnému, CSc., za poskytnuté konzultace a cenné rady.

Díky laskavému přístupu ředitele Speciálních škol pro sluchově postižené v Českých Budějovicích Mgr. Václava Kvítka jsem mohla pracovat s písemnostmi někdejšího diecézního ústavu hluchoněmých. Děkuji také zaměstnancům Státního oblastního archivu v Třeboni a Státního okresního archivu v Českých Budějovicích za zpřístupnění archivních fondů, z kterých jsem vycházela.

Příteli Petrovi děkuji za pomoc při formální úpravě diplomové práce a zpracování příloh. V neposlední řadě děkuji svým rodičům za všestrannou podporu.

OBSAH

ÚVOD	8
Téma diplomové práce	8
Hodnocení pramenů	11
Hodnocení literatury	14
1. ČESKOBUDĚJOVICKÁ DIECÉZE A KONGREGACE CHUDÝCH ŠKOLSKÝCH SESTER DE NOTRE DAME	18
1. 1 Českobudějovická diecéze od založení do roku 1914	18
1. 2 Stručné dějiny Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame v Čechách	23
1. 3 Působení Školských sester v Českých Budějovicích do roku 1914	26
2. HLUCHONĚMÍ A SPOLEČNOST	27
2. 1 Zastoupení hluchoněmých v populaci	27
2. 2 Hluchoněmost z hlediska lékařského	29
2. 3 Fenomén cizího ve vztahu společnosti k hluchoněmým	35
2. 4 Příklady reflexe hluchoněmosti výtvarným uměním a literaturou	38
3. NÁSTIN VÝVOJE VZDĚLÁVÁNÍ HLUCHONĚMÝCH	40
3. 1 „Nevzdělávání“ hluchoněmých od starověku do 16. století	40
3. 2 Průkopníci vzdělávání hluchoněmých a zakládání ústavů	42
3. 3 Vzdělávání hluchoněmých v českých zemích do roku 1914	45
4. DIECÉZNÍ ÚSTAV HLUCHONĚMÝCH V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH 1871 – 1914	47
4. 1 Založení vzdělávací instituce pro hluchoněmé v Českých Budějovicích	47
4. 2 Spolek pro udržování ústavu hluchoněmých	51
4. 3 Ústavní budova	55
4. 4 Učitelství sbor	57
4. 5 Vyučování	61
4. 6 Zásady ústavu – předpis a skutečnost	63

5. CHOVANCÍ	70
5. 1 Počty chovanců v letech 1871 – 1914	70
5. 2 Věk chovanců a délka pobytu v ústavu	72
5. 3 Charakteristika chovanců z hlediska pohlaví a národnosti	74
5. 4 Náboženství chovanců	75
5. 5 Teritoriální původ chovanců	76
5. 6 Socioprofesionální stratifikace rodičů chovanců	78
5. 6. 1 Povolání rodičů chovanců	78
5. 6. 2 Chovanci nemanželského původu, sirotci a polosirotníci	80
5. 6. 3 Sourozenci mezi chovanci	83
5. 7 Příčiny hluchoty chovanců	84
ZÁVĚR	87
Seznam pramenů a literatury	92
Seznam příloh	97
Přílohy	

ÚVOD

Téma diplomové práce

V roce 1871 byl v jihočeské metropoli založen ústav pro vzdělávání hluchoněmých dětí. Ve struktuře školství se objevila nová instituce stojící na pomezí sociálního a vzdělávacího zařízení, na jejíž půdě se setkávaly dva světy. Svět lidského hlasu a řeči reprezentovaný člověkem jako bytostí mluvící – *animal loquens*. Zástupcem druhého světa je hluchoněmý jako bytost řečové komunikace neschopná, pro vnější okolí charakterizovaná mlčením. Diecézní ústav v Českých Budějovicích se stal jedním z nemnoha zařízení pro vzdělávání hluchoněmých, kde nutně muselo docházet k utváření prostoru zvláštní komunikace.

Specifická forma komunikace je charakteristická i pro práci historika, při níž historik s objekty svého badatelského zájmu hovoří většinou prostřednictvím písemných pramenů. V případě ústavu hluchoněmých otevírá bohatá pramenná základna široký prostor pro komunikaci, kde se historik může ptát a pramen mu poskytne odpověď. Přestože dějiny školství patří ke klasickým tématům české historiografie, zmíněné prameny dodnes spíše čekají na oslovení a historická literatura o ústavu hluchoněmých mlčí. Důvodem je přístup, který preferuje sledování celých školských soustav a velkých vzdělávacích institucí. Osvobození ze zajetí konceptů „velkých“ dějin školství představuje směr evropské historiografie, využívající regionální dějiny, které teritorium historika značně rozšířily a zkonkrétnily. Jako metodologické východisko ovlivnily regionální dějiny řadu prací, které se zabývají jednotlivými školami, jejich učiteli i žáky, vyučovanými předměty, studijními výsledky, dny všedními i svátečními a řadou dalších pro danou vzdělávací instituci charakteristických otázek. Ani trend regionálních dějin a rozvoj studia dějin vzdělanosti nepodnítily zájem o poznání fungování vzdělávacích institucí pro hluchoněmé v minulosti. Z pera českého historika doposud nevzešla práce věnovaná zařízení, jakým byl budějovický ústav nebo obdobná instituce. Hluchoněmí, po staletí stojící na okraji společnosti, se tak ocitají i na periferii badatelského zájmu historiků.

Privilegovaným ohniskem předkládané diplomové práce je rekonstrukce obrazu určité skupiny reprezentantů světa ticha a mlčení. Středem historické analýzy jsou hluchoněmé děti, chovanci diecézního ústavu v Českých Budějovicích, jimž tato instituce poskytovala vzdělání v letech 1871 - 1914. Ústav a jeho chovance sledujeme od založení vzdělávací instituce pro hluchoněmé v Českých Budějovicích. Horní hranici vymezeného časového období tvoří tradiční periodizační mezník, rok 1914, kdy atentát v Sarajevu uvedl do pohybu celý svět a přivodil řadu nezvratných změn. Rokem 1914 končí „dlouhé“ 19. století následované čtyřletým válečným konfliktem. Z hlediska dějin sledované instituce představuje rok 1914 mezník, kdy končí první etapa existence ústavu. Ve sledovaném období fungoval ústav na principech, na nichž byl v roce 1871 založen.

Hluchoněmí byli společností po staletí považováni za nevzdělatelné. „Vzdělávací prokletí“ vyřkl nad hluchoněmými již Aristoteles. Teorie o nevzdělatelnosti hluchoněmých platila téměř 1 800 let a byla prolomena až v renesanci. První nesporné důkazy o vzdělávání neslyšících jsou doloženy ze Španělska 16. století. Dějiny institucionální výchovy hluchoněmých v českých zemích se začaly psát stejně jako jinde v Evropě až na sklonku 18. století. Roku 1786 vznikl v Praze ústav hluchoněmých jako první v českých zemích a jako čtvrtý svého druhu v Evropě. Dlouhé 19. století znamenalo kvalitativní a do jisté míry i kvantitativní skok v péči o postižené všeobecně, hluchoněmé nevyjímaje.

V roce 1871 vznikl v Českých Budějovicích diecézní ústav hluchoněmých, na jehož založení participovali biskup Jirsík a *Spolek pro vydržování ústavu hluchoněmých*. Pedagogické síly v ústavu tvořily členky Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame, jejichž příchod do města se založením ústavu bezprostředně souvisel. Instituce poskytovala vzdělání hluchoněmým dětem a právě chovanci ústavu jsou v předkládané diplomové práci hlavním předmětem historické analýzy.

Diplomová práce nesleduje strukturu chovanců diecézního ústavu izolovaně. Prostřednictvím kompilativních kapitol ozřejmuje místo hluchoněmého ve společnosti 19. století. Stanovuje procentuelní zastoupení hluchoněmých v populaci českých zemí a konkrétně v regionu jižních Čech. Snaží se postihnout dobové medicínské názory na hluchoněmost a konfrontovat je s poznatky dnešního ušního lékařství. Mapuje obecné proměny vzdělávání hluchoněmých s důrazem na vývoj v Čechách. Sleduje vývoj českobudějovické diecéze a předkládá stručný přehled dějin Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame.

Předmětem vlastního historického bádání jsou pak otázky související se založením a fungováním diecézního ústavu až do roku 1914. Práce se snaží postihnout důležité momenty ústavní historie, analyzuje zdroje financování ústavu, reflektuje proměny pedagogického sboru a nastiňuje organizaci vyučování. Zásady ústavu konfrontuje se skutečně zjištěným stavem. Zmíněné kapitoly jsou interpretací archivního materiálu a z literatury vycházejí v míře značně omezené.

Diplomová práce si klade za cíl z různých hledisek charakterizovat ty, jimž instituce ve sledovaném období poskytovala vzdělání. Škálu kladených otázek zásadním způsobem určují údaje zaznamenané v *Seznamu chovanců*, prameni, který je pro sestavení charakteristiky chovanců klíčový. Byla vytvořena databáze přesně vymezeného početního souboru chovanců tak, aby mohla být statisticky zpracována. Díky tabulce sestavené podle jednotného vzoru mohou být kladeny nejrůznější dotazy na zkoumané jevy. Výchozím bodem charakteristiky bylo zjištění celkového počtu chovanců přijatých ve sledovaném období a stanovení počtu v jednotlivých školních letech. Pozornost byla dále věnovaná délce pobytu v ústavu, která nebyla předepsaná. V souvislosti s tím byly pojmenovány příčiny předčasného propuštění z ústavu, eventuelně příčiny úmrtí daného chovance. Chovanci jsou charakterizováni z hlediska pohlaví, národnosti a náboženské příslušnosti. Práce sleduje teritoriální původ chovanců a prostřednictvím socioprofesionální stratifikace jejich rodičů se snaží postihnout některé aspekty sociálního statutu chovance. Podrobnému rozboru bylo podrobena povolání otce, resp. matky chovance. Mezi chovanci byli identifikováni hluchoněmí nemanželského původu, sirotci a polosirotci. Pro určení sourozenců mezi chovanci ústavu byla provedena analýza příjmení; jako sourozenci byli vyhodnoceni chovanci při shodě příjmení, jména otce a místa bydliště. Stranou nezůstaly ani medicínské aspekty charakteristiky souboru chovanců, kteří byli rozděleni do skupin podle příčiny hluchoty, jak byla zaznamenána v *Seznamu chovanců*. Vyhodnocením evidenčních záznamů byly zjištěny údaje o dalších sluchově postižených v rodině.

Při interpretaci prostudovaného archivního materiálu vychází diplomová práce z běžně užívané metody indukce a dedukce, které jsou standardní součástí myšlení. Prostřednictvím přímé metody byla z pramenů zjišťována prostá fakta, následně zhodnocená synchronně i diachronně. Badatelské jádro práce představují historická statistika a technika sociální a profesionální stratifikace (sociologická metoda).

Hodnocení pramenů

Heuristickou základnu předkládané diplomové práce představují prameny uložené ve fondech tří archivů. Zadané téma sleduje práce především optikou souboru písemností, které se dochovaly v Archivu Speciální školy pro sluchově postižené v Českých Budějovicích (dále jen ASSPSP České Budějovice). Vypovídací hodnota písemností vzešlých z činnosti zaměstnanců diecézního ústavu hluchoněmých se stala určujícím faktorem při vymezení věcného zaměření diplomové práce. Pramenem prvořadého významu, jemuž je věnována největší pozornost, je *Seznam chovanců*.¹ Evidenční charakter pramene a pečlivě vedené záznamy v něm poskytují řadu informací o chovancích ústavu, jejich rodičích a v některých případech i o dalších rodinných příslušnících. Evidenční archy sice doznaly v průběhu let drobných formálních změn, výpovědní hodnota pramene však touto skutečností omezena není. Podle typů rukopisů lze usuzovat, že v téměř každém školním roce byla provedením zápisu pověřena jiná osoba. Záznamy byly zapisovány buď česky nebo německy, což se odvíjelo od národnostní příslušnosti chovance. *Seznam chovanců* je pro diplomovou práci klíčovým pramenem. Každý přijatý chovanec je v evidenci uveden jmenovitě a je mu přiřazeno číslo. Je zaznamenán věk při přijetí do ústavu, datum přijetí do ústavu a datum propuštění z ústavu. V případě předčasného propuštění jsou většinou uvedeny jeho důvody. Do školního roku 1884/1885 byl sledován život hluchoněmého i po vystoupení z ústavu, neboť bylo evidováno, jaké zaměstnání dotčený hluchoněmý získal.² Pramen zaznamenal národnostní a náboženskou příslušnost chovance a místo jeho bydliště. Jmenovitě byli uvedeni rovněž rodiče hluchoněmého chovance. U rodičů se dále evidovalo jejich povolání, resp. v případě kompletní rodiny a u sirotků a polosirotků bylo uvedeno povolání otce a u nemanželských dětí povolání matky. *Seznam chovanců* poskytuje širokou škálu informací o aspektech ovlivňujících sociální statut rodiny. Na základě údajů v seznamu lze identifikovat nemanželské děti, sirotky, polosirotky a sourozence mezi hluchoněmými. Pramen zaznamenával výši finanční spoluúčasti rodičů na vzdělávání svých hluchoněmých ratolestí a další formy hrazení školného. U většiny chovanců byla uvedena diagnostikovaná příčina hluchoty. Záznamy reflektují i výskyt sluchového postižení v rodině příslušného chovance.

---

¹ ASSPSP České Budějovice, *Seznam chovanců* (1871 – 1948), nesign.

² Tamtéž, fol. 1-26.

Pod názvem *Památní kniha diecézního ústavu pro hluchoněmé v Českých Budějovicích* byla vedena ústavní kronika.³ Chronologické záznamy o jednotlivých školních letech do *Památní knihy* vpisovali, buď česky nebo německy, ředitelé ústavu. Kronika reflektuje stav chovanců a učitelského sboru, všední i sváteční dny ústavu za jeho zdmi i mimo ně. Líčí společenské a dobročinné akce související s finanční podporou zařízení. Písemné záznamy kroniky byly v ojedinělých případech doplněny výstřižky z novin a vlepenými pozvánkami na různé kulturní akce. Pro potřeby diplomové práce byla okrajově, jako ikonografický pramen, využita též návštěvní kniha ústavu, nesoucí na kožených deskách zlatý nápis *Das Gedenkbuch des Taubstummeninstitutes zu Budweis*.⁴

Diplomová práce se dále opírá o tištěné výroční zprávy ústavu hluchoněmých pro jednotlivé školní roky, uložené ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích.⁵ Možnosti badatelského využití výročních zpráv limituje skutečnost, že se nedochovaly v celistvé řadě. Ve sledovaném období jsou k dispozici pouze pro sedmnáct školních let.⁶ Nejstarší výroční zpráva referuje o školním roce 1873/1874 a jako jedna z mála je psaná v češtině. Poslední dochovaná výroční zpráva ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích podává informace o průběhu školního roku 1910/1911. Součástí složky výroční zprávy je výtisk *Stanov spolku pro udržování ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích*.⁷ Tento pramen je významný pro pochopení fungování dobročinného spolku, na jehož činnosti ústav hluchoněmých bezprostředně závisel.

Další skupina pramenů je uložena ve Státním oblastním archivu v Třeboni, ve fondu Biskupský archiv. Existence ústavu hluchoněmých, jakožto církevního zařízení, byla reflektována v *Ordinariátním listu českobudějovické diecéze*, který je zároveň významným pramenem k poznání poměru jednotlivých biskupů k ústavu.⁸ Z hlediska sledovaného tématu mají malou vypovídací hodnotu písemnosti uložené ve zvláštním kartonu,⁹ přesto byly posloužily jako doplňkový informační zdroj. Jedná se o nesourodou skupinu písemností, z převážné části složené z posledních vůlí, v nichž různí dobrodinci

---

³ ASŠPSP České Budějovice, *Památní kniha diecézního ústavu v Českých Budějovicích* (1871- 1948), nesign.

⁴ ASŠPSP České Budějovice, *Das Gedenkbuch des Taubstummeninstitutes zu Budweis* (1876 – 1948), nesign.

⁵ SOkA České Budějovice, C 44, Výroční zprávy ústavu pro hluchoněmé (1871 – 1911).

⁶ Výroční zprávy ústavu hluchoněmých v SOkA České Budějovice se dochovaly pro školní roky 1873/1874, 1877/1878, 1878/1879, 1879/1880, 1880/1881, 1881/1882, 1883/1883, 1884/1885, 1885/1886, 1886/1887, 1894/1895, 1896/1897, 1899/1900, 1902/1903, 1903/1904, 1906/1907, 1910/1911.

⁷ *Stanovy spolku k udržování ústavu hluchoněmých v diecézi Budějovické* vyšly formou českoněmecké brožury tiskem 4. září 1871 v Českých Budějovicích. Uloženy jsou v SOkA České Budějovice, inv. č. C 44, *Výroční zprávy ústavu pro hluchoněmé*.

⁸ SOA Třeboň, BA, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze* (1871 – 1914), inv. č. 128 –171.

⁹ SOA Třeboň, BA, Humanitní ústavy, kart. 1681.

odkazovali část majetku českobudějovickému ústavu. Karton dále obsahuje několik žádostí o přijetí hluchoněmých dětí do ústavu, které byly adresovány biskupovi. Rovněž jako doplňkový pramen byly využity regionální českobudějovické noviny *Budivoj*. Práce se opírá o rešerši novinových článků, týkajících se fungování ústavu ve sledovaném období.

Nezastupitelný pramen k poznání proměn názorů na hluchoněmost představují soudobá pojednání. Soubor odborné literatury zahrnuje především spisy pedagogické a lékařské.¹⁰ Pojednání o problematice sluchového postižení vyšlo v češtině tiskem poprvé v polovině 19. století. Dílo neslo název *Snadné navedení, jak by se hluchoněmota v prvních letech dětských poznala* a jejím autorem byl Václav Staněk, učitel hluchoněmých na pražském ústavu.¹¹ Přibližně od sedmdesátých let 19. století vycházely nepřetržitě pedagogické a výchovné tituly akcentující problematiku hluchoněmosti. Autory pojednání byli především učitelé na ústavech i na obecných školách, kteří se tak při zpracování tématu opírali o praktické zkušenosti.¹² Práce zmíněných autorů vycházely z obdobného schématu. V úvodních kapitolách byly pro laickou veřejnost srozumitelnou formou shrnuty příčiny hluchoněmosti, doprovázené obvykle exkurzem do stavby sluchového ústrojí. Následovalo pojednání o vlivu sluchového postižení na tělesný i duševní život dítěte. Nejvíce pozornosti věnovali autoři tradičně historii a metodám vzdělávání hluchoněmých.

---

¹⁰ Bohdan NEUREUTTER, *Hluchoněmost ze stanoviska lékařského*, Praha 1877; Otakar FRANKENBERGER, *K etiologii hluchoněmosti*, Praha 1896.

¹¹ Václav STANĚK, *Snadné nevedení, jak by se hluchoněmota v prvních letech dětských poznala*, Praha 1846.

¹² Karel ŠKVORNIČKA, *O vychování a vyučování hluchoněmých*, Ivančice 1890; Karel HULEŠ, *O vychování a vyučování hluchoněmých. Učitelům, duchovním, kandidátům učitelství, bohoslovcům a všem přátelům hluchoněmých*, České Budějovice 1891; Josef KOLÁŘ, *Návod ku předpravnému vyučování dítěte hluchoněmých ve škole obecné*, Vídeň 1897; Karel MALÝ, *Dítě hluchoněmé, nedoslýchavé, jakož i poruchami řeči stížené ve škole obecné*. Praha 1897.

Hodnocení literatury

Zpracování specifického tématu diplomové práce na jedné straně limituje absence odborné historické literatury, na straně druhé však vybízí k osobitému uchopení nezávislému na cizích vzorech. Pro základní orientaci v problematice sluchově postižených poslouží českému čtenáři *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu* od Jaroslava Hrubého.¹³ Pro autora *Průvodce* se neslyšící stali životním tématem poté, co v raném dětství po prodělané meningitidě ohluchla jeho dcera. Jaroslav Hrubý nahlíží problematiku neslyšících komplexním pohledem, přičemž předkládá základní rozlišení různých typů sluchového postižení, zabývá se metodami vzdělávání neslyšících a nastiňuje stručné dějiny vzdělávání neslyšících. Na základě dostupných pramenů sestavil Hrubý rozsáhlý přehled vývoje školství neslyšících v Čechách a na Moravě od založení první vzdělávací instituce pro hluchoněmé v Praze v roce 1786 až do devadesátých let dvacátého století. Osudy vzdělávacích institucí pro neslyšící předkládá jako chronologický popis událostí. Hrubého práce sice nevzešla z pera školeného historika, přesto respektuje zásady kritické vědecké práce s prameny a literaturou. Českobudějovickým diecézním ústavem hluchoněmých se již v minulosti zabývala diplomová práce Heleny Princové. Přestože autorka v názvu práce proklamuje, že se bude věnovat historii vzdělávací instituce, akcentuje speciálně pedagogické hledisko a zabývá se především proměnami metod vyučování.¹⁴

Nejucelenější výklad českého 19. století představuje dílo předního českého historika Otto Urbana.¹⁵ Marcela Efmertová líčí dějiny českých zemí v letech 1848 – 1918,¹⁶ dějinami každodennosti za vlády Františka Josefa I. se zabývá Pavla Vošahlíková.¹⁷ Kolektivem autorů zpracované *Dějiny obyvatelstva českých zemí* předkládají nástin populačního vývoje zasazený do kontextu socioekonomického vývoje.¹⁸ Z hlediska sledování demografických proměn 19. století neztrácí výpovědní

---

¹³ Jaroslav HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu I.*, Praha 1999.

¹⁴ Helena PRINCOVÁ, *Historie škol pro sluchově postižené děti v Českých Budějovicích*, diplomová práce Katedry speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 1978.

¹⁵ Otto URBAN, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 2003; TÝŽ, *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982.

¹⁶ Marcela EFMERTOVÁ, *České země v letech 1848 – 1918*, Praha 1995.

¹⁷ Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.

¹⁸ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.

hodnotu ani starší práce Ludmily Kárníkové.¹⁹ Sociálnímu vývoji českých zemích v 19. století věnuje dlouhodobě badatelskou pozornost autorská dvojice Jana Macháčová – Jiří Matějček.²⁰

Základní poučení o českých církevních dějinách 19. století představuje práce církevního historika Jaroslava Kadlece.²¹ Jakožto jihočeský rodák, zaměřil se Kadlec i na vypsání dějin českobudějovické diecéze²² a samostatný spis věnoval i mimořádné osobnosti biskupa Jirsíka.²³ Z hlediska sledovaného tématu jsou klíčové práce a studie zabývající se proměnami územního vymezení českobudějovické diecéze²⁴ a vývojem jejich národnostních a konfesijních poměrů.²⁵ Zaměření diplomové práce vyžaduje znalost činnosti a působení Kongregace Školských sester de Notre Dame.²⁶

Zkoumání historických proměn postavení hluchoněmých ve společnosti nepatří mezi badatelsky atraktivní témata. Existují pouze dvě studie reflektující problematiku hluchoněmých z pozic moderní historiografie. Ludmila Hlaváčková se ve studii

---

¹⁹ Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914*, Praha 1965.

²⁰ Jana MACHAČOVÁ – Jiří MATĚJČEK, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*, Opava 2002; TÍŽ, *Chudé (dolní) vrstvy společnosti českých zemí v 19. století. Sociální pozice a vzory chování*, in: *Studie k sociálním dějinám I.*, Kutná Hora – Praha – Opava 1998, s. 121-303.

²¹ Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin II.*, Praha 1991. Církevním a náboženským poměrům v Čechách v 19. století se dále věnují např. Zdeněk HOJDA – Roman PRAHL (edd.), *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003; Miloš TRAPL, *Církevní poměry v letech 1848 - 1938*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jaroslav V. POLC (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344 – 1994*, Praha 1994, s. 251-276.

²² Jaroslav KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, České Budějovice 1995.

²³ Jaroslav KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, České Budějovice 1993. K osobnosti čtvrtého českobudějovického biskupa dále blíže Karel REBAN, *Jan Valerián Jirsík. Obnovený obraz*, České Budějovice 1933.

²⁴ K proměnám územního vymezení českobudějovické diecéze blíže Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, s. 224 an.; J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 12-16; Miroslav NOVOTNÝ, *Českobudějovická diecéze v kontextu proměn církevní správy v českých zemích v 18. – 20. století*, in: XXVII. Mikulovské sympozium 2002, Brno 2003, s. 169-180; Kurt A. HUBER, *Die Gründung des Bistums Budweis 1784/85*, in: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien*, VII, Königstein / Taunus 1985, s. 37-49; Johann TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung der Diözese Budweis*, České Budějovice 1862; *Das sociale Wirken der Katolischen Kirche in Oesterreich. XI. Band. Diöcese Budweis (Königreich Böhmen)*, Wien 1899.

²⁵ K národnostnímu a konfesijnímu složení českobudějovické diecéze blíže Kurt A. HUBER, *Kirche in Südböhmen. Ein Überblick*, in: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien*, VII, Königstein / Taunus 1895.

²⁶ K řeholnímu životu v českých zemích ve druhé polovině 19. století blíže Luděk JIRÁSKO, *Církevní řády a kongregace v českých zemích*, Praha 1991; Mirjam HRUDNÍKOVÁ, *Řeholní život v českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří 1997. Ke vzniku Kongregace Chudých školských sester v Čechách podrobněji Josef BERAN, *Gabriel Schneider, zakladatel Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame v Čechách*, Horažďovice 1931. Působením a činností Kongregace Školských sester de Notre Dame se podrobně zabývala Dana JAKŠIČOVÁ, *Dílo lásky a důvěry. Působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853-1948*, rigorózní práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2005; TÁŽ, „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ *Učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871 – 1950*, diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, České Budějovice 2003.

Komunikace s postiženými – hluchoněnými zabývá procesem komunikace mezi zmíněnou skupinou sluchově postižených a moderní českou společností.²⁷ V německém lékařském časopise HNO²⁸ byla publikována studie autorské dvojice Sibylle Broschové a Wolfganga Pirsiga reflektující hluchoněmost v kulturně historickém kontextu.²⁹ Autoři se pokoušejí definovat vztah společnosti k hluchoněným, sledují vývoj lékařských názorů na hluchoněmost a studují ikonografické prameny související s tématem hluchoněmosti. Již v roce 1962 byla publikována studie Adama Laskiewicze, jež si vytkla za cíl sledovat specifika dětství hluchoněných. Přes slibný název se však autor článku zabývá spíše vývojem vzdělávání hluchoněných.³⁰

Přestože studium školství a vzdělanosti patří k tématům, jimž současná evropská i česká historiografie věnuje stále větší pozornost, zůstává téma proměn vzdělávání hluchoněných na periferii badatelského zájmu historiků. Nejucelenější českou prací o vzdělávání hluchoněných představuje již uvedená práce Jaroslava Hrubého *Průvodce neslyšících a nedoslýchavých*.³¹ V *Nástinu vývoje vyučování hluchoněných* akcentuje Jan Poul speciálně pedagogické hledisko problematiky vzdělávání hluchoněných.³² Dvě ze starších prací si již v názvu vytkly za cíl sledovat vývoj vzdělávání hluchoněných, jejich autory byli Josef Kolář³³ a Vojtěch Černý.³⁴ Pedagogická literatura druhé poloviny 19. století zaměřená na problematiku hluchoněmosti se dějinám vzdělávání hluchoněných rovněž v různé míře věnuje.³⁵

Česká historiografie se v posledních letech pokouší reflektovat kategorii dětství. Téma diplomové práce úzce souvisí s patologickými aspekty dětství 19. století, jímž

---

²⁷ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace s postiženými – hluchoněnými*, in: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, s. 66-74.

²⁸ HNO je název odborného lékařského měsíčníku společnosti Deutsche Gesellschaft für Nasen-Ohren-Heilkunde. V německy mluvících zemích je zkratka HNO (Hals-Nasen-Ohren-Heilkunde) zavedeným označením pro ORL (otorinolaryngologii), tj. pro lékařský vědní obor, který se zabývá prevencí, diagnózou a léčením nemocí ušních, nosních a krčních.

²⁹ Sybille BROSCH – Wolfgang PIRSIG, *Gehörlosigkeit im Kulturgeschichtlichen Kontext*, Teil I, HNO 51, 2003, s. 25-29; TÍŽ, *Gehörlosigkeit im Kulturgeschichtlichen Kontext*, Teil II, HNO 51, 2003, s. 113-117.

³⁰ Adam LASKIEWICZ, *Zur Geschichte der Taubstummheit im Kindesalter*, *Oto-Rhino-Laryngology* 180, 1962, s. 206-215.

³¹ J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*.

³² Jan POUL, *Nástin vývoje vyučování hluchoněných*, Brno 1996.

³³ Josef KOLÁŘ, *Dějiny výchovy a vzdělání hluchoněných*, Praha 1925.

³⁴ Vojtěch ČERNÝ, *Historický vývoj vzdělání a výchovy hluchoněných*, Praha 1934.

³⁵ Přehled vývoje vzdělávání hluchoněných nalezneme v příslušných kapitolách např. u Karla MALÉHO, *Hluchoněmost*, Praha 1907, s. 45-80; TÝŽ, *Děti*, s. 8-15; K. HULEŠE, *O vychování*, s. 63-72; J. KOLÁŘE, *Návod*, s. 5-78; K. ŠKVORNIČKY, *O vychování*, s. 35-47.

věnují badatelskou pozornost především autorky Milena Lenderová³⁶ a Jana Morávková.³⁷

*Encyklopedie Českých Budějovic*³⁸ zaujímá v souboru prostudované literatury nezastupitelné místo, neboť prostřednictvím encyklopedických hesel předkládá obecný přehled vývoje jihočeské metropole a jejího školství. Přínosná je rovněž Trajerova topografická příručka, nesoucí název *Historisch - statistische Beschreibung der Diözese Budweis*.³⁹ Orientace v prostoru města v minulosti je umožněna díky průvodci *Ulicemi Českých Budějovic* autorů Pavla Koblasa a Daniela Kováře.⁴⁰ Místopisné příručky byly hlavním zdrojem poznatků při určování teritoriálního původu chovanců.⁴¹

---

³⁶ Milena LENDEROVÁ– Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha – Litomyšl 2006.

³⁷ Jana MORÁVKOVÁ, *Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte na přelomu 19. a 20. století*, in: *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2002, s. 191-204.

³⁸ *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998.

³⁹ J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*.

⁴⁰ Pavel KOBLASA – Daniel KOVÁŘ, *Ulicemi Českých Budějovic. Názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*, České Budějovice 1998.

⁴¹ *Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970*, Praha 1978; Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I-III*, Praha 1947-1951; Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny IV.*, Praha 1957; *Statistický lexikon obcí ČSSR 1965. Podle správního rozdělení 1. ledna 1965, sčítání lidu, dvorů a bytů 1. března 1961*, Praha 1966.

1. ČESKOBUDĚJOVICKÁ DIECÉZE A KONGREGACE CHUDÝCH ŠKOLSKÝCH SESTER DE NOTER DAME

1.1 Českobudějovická diecéze od založení do roku 1914

Založení českobudějovického biskupství v roce 1785 bylo jedním z důsledků tereziánsko - josefínských církevně správních reforem. Ke vzniku nové diecéze na jihu Čech vedla dlouhá cesta. První pokusy o její ustavení se datují již do první poloviny 17. století. Císař Josef II. rozhodl o zřízení diecéze dvorským dekretem z prosince 1783 a současně jmenoval prvního českobudějovického biskupa, jemuž připadl úkol vyžádat od papeže souhlas se svým jmenováním. Mezi kandidáty na zamýšlený biskupský úřad byl zvolen olomoucký kanovník hrabě Johann Prokop Schaaffgotsche. Papež Pius VI. nejprve schválil oddělení Budějovicka, Tábořska, Prácheňska a Klatovska od pražské arcidiecéze a poté bulou „*Cunctis ubique*“ vydanou 20. září 1785 vyhlásil zřízení českobudějovického biskupství.⁴²

Přestavbou piaristické koleje v Českých Budějovicích byla zřízena biskupská rezidence.⁴³ Na katedrální chrám nově vzniklé diecéze byl povýšen dosavadní českobudějovický farní a děkanský kostel svatého Mikuláše. Od založení biskupství v Českých Budějovicích, k němuž došlo vyčleněním území kraje Budějovického, Tábořského, Prácheňského a Klatovského, a od obnovení moravské církevní provincie povýšením olomouckého biskupství na arcibiskupství v roce 1777 do devadesátých let 20. století nedošlo k větším změnám diecézních hranic.⁴⁴

V průběhu více než dvou století existence českobudějovického biskupství bylo do úřadu jeho nejvyššího správce jmenováno celkem čtrnáct duchovních hodnostářů, z nichž dvanáct se skutečně ujalo svých biskupských povinností. Biskup Schaaffgotsche se úspěšně zhostil nelehkého úkolu vybudovat novou diecézi. Byl si vědom důležitosti

---

⁴² Blíže K. A. HUBER, *Die Gründung*, s. 37; J. KADLEC, *Přehled*, s. 156-158.

⁴³ Sídlem nového biskupa a katedrální kapituly se původně měl stát opuštěný a nepříliš vyhovující dominikánský konvent, za biskupskou rezidenci však byla určena nedávno dokončená, prostorná budova piaristické koleje. Blíže M. NOVOTNÝ, *Českobudějovická diecéze*, s. 170.

⁴⁴ Jiří HANUŠ, *Organizace a správa církve jako živý a nekončící proces. Poznámky k dějinám církevní správy v moderní době vzhledem k církvi římskokatolické*, in: XXVII. Mikulovské sympozium 2002, Brno 2003, s. 36.

svého pastýřského úřadu, který vykonával velmi svědomitě, podporoval školství a dobročinné aktivity. Schaaffgotsche vykonával úřad do své smrti v roce 1813.⁴⁵ Po dvouleté sedisvakanci nastoupil v roce 1815 do úřadu Arnošt Konstantin Růžička. Druhý českobudějovický biskup pokračoval v josefinistické tradici svého předchůdce až do roku 1845, kdy zemřel.⁴⁶ Období josefinismu v českobudějovické diecézi dovršil Josef Ondřej Lindauer, biskup úředník. Krátce před svou smrtí povolal do Českých Budějovic milosrdné sestry z kongregace svatého Karla Boromejského, které se ujaly správy městské nemocnice. Biskup sám boromejky v jejich záslužné činnosti horlivě podporoval a městské nemocnici také odkázal téměř veškeré své jmění.⁴⁷

Druhá polovina 19. století přinesla do katolické církve nové oživení, což je v církevním životě jižních Čech o to markantnější, neboť do čela českobudějovické diecéze nastoupila mimořádná osobnost v podobě Jana Valeriána Jirsíka.⁴⁸ Již před svým příchodem do Českých Budějovic byl Jirsík znám jako pečlivý duchovní správce, kazatel a spisovatel, proto byl navržen jako možný následovník zemřelého biskupa Lindauera. Císař návrh schválil a Jirsík přijal v říjnu 1851 ve svatovítské katedrále v Praze biskupské svěcení a následně byl v českobudějovické katedrále svatého Mikuláše intronizován. Jirsíkův episkopát představuje v dějinách diecéze období největšího rozkvětu. Diecéznímu kléru se dostalo laskavého dohledu, podpora biskupského semináře se postarala o kněžský dorost. Jaroslav Kadlec označuje Jirsíkovy vizitační cesty za „*skutečně apoštolské*“.⁴⁹ Třikrát provedl vizitaci všech farností své rozsáhlé diecéze. Misiemi, šířením katolických knih a zakládáním náboženských spolků Jirsík účinně bojoval proti náboženské lhostejnosti a postupnému prorůstání liberalismu do myšlení širokých lidových vrstev.⁵⁰ Mimořádně rozsáhlá je Jirsíkova činnost na podporu českého školství, které se od sedmdesátých let 19. století prosazovalo v celé diecézi. Založení českého gymnázia v roce 1868 představuje Jirsíkovu klíčovou iniciativu, kdy se projevilo jeho české vlastenectví.⁵¹ Založením vzdělávacího ústavu pro hluchoněmé v roce 1871 se stal Jirsík pravým následovníkem svatého Mikuláše, patrona diecéze a zároveň patrona křesťanské charity. Dobové poměry nutily biskupa i k činnosti politické, v Jirsíkově případě charakteristické přísnou loajalitou k panovníkovi, která mu však nebránila

---

⁴⁵ Podrobněji J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 27-29.

⁴⁶ Tamtéž, s. 29-30.

⁴⁷ Tamtéž, s. 30-31.

⁴⁸ Blíže J. KADLEC, *Jan Valerián Jrsík*.

⁴⁹ J. KADLEC, *Přehled*, s. 222.

⁵⁰ J. KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, s. 55.

⁵¹ J. KADLEC, *Přehled*, s. 222.

vystoupit s veškerým důrazem, když viděl zájmy církve nebo národa v ohrožení – jako osobnost politická žil duchem a tempem své doby.⁵²

Národnostní situace diecéze, která byla od svého založení ze dvou třetin česká a z jedné německá, se za Jirsíkova episkopátu začala kvůli postupující emancipaci češtiny vyhrocovat. Jirsíkovi nástupci byli v národnostních otázkách podstatně zdrženlivější. Po Jirsíkově smrti v roce 1883 byl jeho nástupcem jmenován pražský světící biskup Karel Průcha, který však hodnost pro pokročilý věk a slabé zdraví nepřijal.⁵³ Pátým českobudějovickým biskupem se pak stal František Schönborn, který se zavázal jít ve stopách svého předchůdce a Jirsíkova éra skutečně zdárně pokračovala. Již po dvou letech byl však Schönborn povolán na arcibiskupský stolec do Prahy. Po Schönbornově odchodu nezůstal budějovický biskupský stolec dlouho prázdný. V červenci roku 1885 byl novým biskupem jmenován dosavadní profesor českobudějovického kněžského semináře Martin Josef Říha. Hodnosti českobudějovického biskupa se tak dostalo poprvé rodáku z diecéze. Říha udržoval v kléru i lidu duchovní odkaz velkého biskupa Jirsíka. Diecézi spravoval do roku 1907. Jeho nástupcem na biskupském stolci byl jmenován Josef Antonín Hůlka, který stál Říhovi tři roky po boku jako generální vikář. Hůlka spravoval diecézi déle než dvanáct let a po celou dobu se těšil obecné vážnosti, kterou si získal svou snášenlivostí a smířlivostí. Osobní charakteristiky zmiňují u biskupa Hůlky nesmírnou dobročinnost a skromnost.⁵⁴

Hranice českobudějovické diecéze byly v průběhu let upravovány,⁵⁵ k největším změnám došlo až po vzniku plzeňské diecéze roku 1993.⁵⁶ O zřízení biskupství v Českých Budějovicích rozhodl Josef II. dekretem z 5. prosince 1783. Vymezení hranic nově založené diecéze vycházelo ze zásad koncepce Josefa II. o shodném politickém a církevně správním rozdělení. V souladu s touto koncepcí probíhala jižní

---

⁵² J. KADLEC, *Českobudějovická diecéze*, s. 34.

⁵³ Tamtéž, s. 35.

⁵⁴ Tamtéž, s. 37.

⁵⁵ K prvnímu rozšíření českobudějovické diecéze došlo v roce 1808, kdy byly připojeny Železnorudsko a Grafenried. Další změny proběhly až po roce 1937, kdy pod správu českobudějovického biskupství definitivně přešlo Vitorazsko. Vyhlášením Mnichovské dohody bylo 134 farností postoupeno Německu a pro jejich správu vznikl zvláštní komisariát se sídlem ve Vyšším Brodu, který byl však hned roku 1939 zrušen a sudetská území nadále spravovali apoštolští administrátoři diecéze Pasov, Linec, Řezno, St. Pölten. Po skončení 2. světové války byla českobudějovická diecéze obnovena v původních hranicích, jež pak až do roku 1993 zůstaly nezměněny. Srov. M. NOVOTNÝ, *Českobudějovická diecéze*, s. 171-173.

⁵⁶ Do plzeňské diecéze přešly všechny farnosti vikariátu Domažlice a část farností vikariátů Klatovy a Nepomuk. Zároveň byly upraveny hranice s diecézí královéhradeckou a arcidiecézí pražskou. Hranice královéhradecké diecéze byly posunuty více na severovýchod, přičemž českobudějovická diecéze přebrala farnosti Lukavec, Vyklantice, Košetice a Křešín na Pelhřimovsku a Branišov, Smrčnou, Dušejov a Vyskytnou na Jihlavsku a exposituru Větrný Mlýn na Jihlavsku. Z arcidiecéze pražské přešly pod správu diecéze českobudějovické farnosti Třebsko, Slivice – Milín, Smolotely – Makové, Klučenice, Střeziměř a Vrcholtovice, Praha přebrala Kamberk. Blíže Tamtéž, s. 176.

hranice budějovického biskupství po staré zemské hranici mezi Čechami a Rakouskem, resp. Bavorskem. Sousedila zde se čtyřmi diecézemi: St. Pölten, Linec, Pasov a Řezno. Východní hranice s brněnskou diecézí začínala několik kilometrů za Novou Bystricí a Jindřichovým Hradcem. Hranice s královéhradeckou diecézí se táhla severně od Kamenice nad Lipou. Nejdlejší hranice měla českobudějovická diecéze s arcidiecí pražskou, která probíhala severním směrem od měst Horšovský Týn, Přeštice, Nepomuk, Březnice, Milevsko a Tábor. Hranice českobudějovické a královéhradecké diecéze a pražské arcidiecéze se stýkaly za Mladou Vožicí.⁵⁷

Správní rozdělení českobudějovické diecéze se často měnilo. Při svém vzniku byla diecéze vytvořena na území čtyř krajů, a to Budějovického, Klatovského, Prácheňského a Táborského. Rozdělena byla na šestnáct vikariátů, po čtyřech v každém kraji.⁵⁸ Již po prvních pěti letech existence diecéze provedl biskup Schaaffgotsche změnu v její organizaci sdružením vikariátů do arcikněžství. Od roku 1790 až do reformy biskupa Jirsíka v roce 1856 tak existovalo třicet tři vikariátů v pěti arcikněžstvích.⁵⁹ Biskup Jirsík uvedl k 1. lednu 1857 v život reformu zvyšující počet správních celků. Od realizace reformy do záboru pohraničí v roce 1938 byla diecéze rozdělena na čtyřiatřicet vikariátů sdružených do osmi arcikněžství – českobudějovického, českokrumlovského, domažlického, jindřichohradeckého, klatovského, strakonického, táborského, vimperského.⁶⁰ V období, ve kterém sledujeme teritoriální původ chovanců, existovala českobudějovická diecéze stejně jako při svém založení na území čtyř krajů. Politicky náleželo území diecéze do osmnácti okresů, do dvou dalších zasahovaly hranice diecéze částečně.⁶¹

Po celé 19. století si českobudějovická diecéze držela prvenství v počtu katolického obyvatelstva, jev souvisel především s venkovským charakterem oblasti a částečně také s celkovou chudobou zdejších lidí. Na přelomu 19. a 20. století hovoří prameny o 90,55 % katolíků, přičemž tak vysokého čísla nedosáhla žádná jiná diecéze v Čechách ani na Moravě.⁶² V přehledu mapujícím sociální činnost katolické církve je uvedeno, že z 1 130 335 osob, které v roce 1899 náležely k českobudějovické diecézi,

---

⁵⁷ Srov. K. A. HUBER, *Die Gründung*, s. 46-47.

⁵⁸ Podrobněji J. TRAJER, *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 14-21.

⁵⁹ Tamtéž, s. 23.

⁶⁰ Tamtéž, s. 24.

⁶¹ Územní rozsah českobudějovické diecéze se kryl s vymezením okresů: Blatná, České Budějovice, Český Krumlov, Horšovský Týn, Jindřichův Hradec, Kaplice, Klatovy, Milevsko, Pelhřimov, Písek, Prachatice, Přeštice, Sušice, Strakonice, Tábor, Tachov, Třeboň, Týn nad Vltavou; diecéze částečně zasahovala do okresů Stříbro a Tachov. Blíže *Das sociale Wirken*, s. 9.

⁶² Srov. K. A. HUBER, *Kirche in Südböhmen*, s. 27.

bylo 1 112 463 katolického vyznání, tj. přes 98 %, 14 720 se hlásilo k židovskému náboženství, 1 191 bylo evangelíků augšpurského vyznání a 1 961 helvetského vyznání.⁶³

---

⁶³ Blíže *Das sociale Wirken*, s. 8-9.

1. 2 Stručné dějiny Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame v Čechách

Kongregace Školských sester de Notre Dame je jednou z větví Kongregace de Notre Dame. U zrodu Notre Dame ve Francii stáli augustiniánský kněz Petr Fourier a Alexie Le Clerc, která společně s dalšími čtyřmi dívkami zasvětila o vánoční mši roku 1597 život Bohu. Proto je rok 1597 pokládán za datum vzniku kongregace. Její stanovy vycházejí z řehole svatého Augustina a z tzv. *Velkých Konstitucí Petra Fouriera* z roku 1640.⁶⁴ Hlavním posláním společenství byla výchova a vzdělání dívek z nižších sociálních vrstev.

Školské sestry jsou v pořadí druhou ženskou kongregací, která začala v Čechách působit. Duch josefinismu přetrvával v českých zemích až do poloviny 19. století, kdy uzavření konkordátu roku 1855 vymanilo katolickou církev ze „*státní služby*“ habsburské monarchie.⁶⁵ Společenské klima řeholnímu životu příliš nepřálo, nové řeholní družiny se v našich zemích usazovaly jen pozvolna a v malém počtu. První ženskou kongregací na území Čech byly Milosrdné sestry svatého Karla Boromejského, které roku 1837 uvedl do Prahy profesor Alois Klar. Sestry ošetřovaly slepce v Klárově ústavu, zřídily si na Malé Straně noviciát a nemocnici a záhy svou činnost rozšířily po celých Čechách i na Moravě.⁶⁶

Kongregace Školských sester se roku 1850 dostala přes Bavorsko do šumavského Hyršova. Zakladatelem kongregace se stal venkovský kaplan Gabriel Schneider.⁶⁷ Na základě neutěšených poměrů ve zdejší škole ve čtyřicátých letech 19. století se rozhodl založit zde dívčí vychovávací ústav pod vedením řeholnic. Sám byl bez prostředků, ale získal pro svůj plán místního dobrodince Michaela Schmidtpetera a jeho dvě sestry a ti mu přislíbili finanční podporu. Schneider dále získal několik dívek, které byly v budoucnu ochotny do družiny vstoupit a věnovat jí své věno. Po schválení těchto záměrů zpovědníkem a duchovním rádcem, českobudějovickým kanovníkem Vojtěchem Mokřým se Schneider obrátil na školské sestry do Štýrského Hradce, s nimiž začal vyjednávat a v červenci 1846 vypravil do Štýrska první dvě kandidátky. Markéta Grallová a Barbora Seidlová zde měly získat přiměřené vzdělání, vykonat roční noviciát

---

⁶⁴ Blíže L. JIRÁSKO, *Církevní řády*, s. 130.

⁶⁵ Po pádu Bachova absolutismu byl konkordát trnem v oku liberálům. Roku 1870 byl konkordát vypovězen. Blíže J. KADLEC, *Přehled*, s. 205-207.

⁶⁶ Tamtéž, s. 178-179.

⁶⁷ K osobnosti Gabriela Schneidera podrobněji J. BERAN, *Gabriel Schneider*.

a poté se vrátit do Hyršova, kde byl mezitím zakoupen pozemek a začalo se s budováním školy a konventu. První dvě kandidátky přijaly roku 1847 řeholní roucho a do Štýrského Hradce byly vyslány další dvě kandidátky.⁶⁸

Po březnových bouřích revolučního roku 1848 se ze Štýrského Hradce vrátily obě čekatelky a jedna novicka, které společně s dalšími dvěma dívkami a s hyršovským kaplanem tvořili „učitelský sbor“ dívčí školy, otevřené v Hyršově na začátku října 1848. Jednání se Štýrským Hradcem bylo přerušeno a Schneider se obrátil na generální představenou školských sester v Mnichově.⁶⁹ Představená Terezie Gerhardingerová se na začátku září 1849 přijela do Hyršova podívat a poté přislíbila poslat dvě schopné sestry. Mnichovské sestry převzaly hyršovský ústav pod podmínkou, že Hyršov zůstane přímou mnichovskou filiálkou, dokud nebude v Čechách zřízen vlastní mateřinec, tj. ústřední dům kongregace, sídlo generální představené a její rady.⁷⁰

Situace se postupně stávala téměř neudržitelnou, po řadě peripetií a průtahů v listopadu 1851 z Mnichova do Hyršova konečně přijely tři sestry, jedna čekatelka a dvě chovanky. Výuku převzaly kvalifikované a schopné učitelky. Novým impulsem se stala podpora českobudějovického biskupa Jirsíka. Několik měsíců slibného vývoje ukončily neshody mezi mnichovským mateřincem a hyršovskou filiálkou. Schneider proto začal plánovat založení vlastního mateřince v Hyršově a styk s Mnichovem byl definitivně přerušen. Na základě řehole Petera Fouriera sestavil Schneider pro své sestry stanovy, které v říjnu 1853 schválil biskup Jirsík. Potřebná povolení zemských úřadů byla zajištěna již v minulosti, biskup byl věci nakloněn a tak založení české kongregace nestálo nic v cestě. V srpnu 1853 složily v hyršovském kostele dvě novicky řeholní sliby a šest kandidátek přijalo řeholní oděv. Slavnosti se zúčastnilo četné obecnstvo, věřící lid ze širokého okolí a bylo zřejmé, že se naskytly mimořádně příznivé podmínky pro rozšíření kongregace.⁷¹

Do penzionátu v Hyršově se hlásilo stále větší množství chovek a řeholních čekatelek. Dům brzy nestačil, proto byla uspořádaná sbírka, z jejíhož výtěžku kongregace na jaře 1854 zakoupila objekt bývalého minoritského kláštera v Horažďovicích jako budoucí mateřinec.⁷² Do částečně zrekonstruované budovy se na podzim přestěhovaly sestry, většina chovek a také Gabriel Schneider, který sem byl pro své chatrné zdraví

---

⁶⁸ Blíže D. JAKŠIČOVÁ, *Dílo lásky*, s. 21-22.

⁶⁹ Arme Schulschwester von unserer liebe Frau (Chudé školské sestry naší Paní). Blíže M. HRUDNÍKOVÁ, *Řeholní život*, s. 177-180.

⁷⁰ Podrobněji D. JAKŠIČOVÁ, *Dílo lásky*, s. 23.

⁷¹ J. BERAN, *Gabriel Schneider*, s. 8-9.

⁷² Blíže D. JAKŠIČOVÁ, *Dílo lásky*, s. 24.

poslán na odpočinek jako spirituál chudých školských sester.⁷³ Žádosti o vyslání sester do různých míst se množily. Roku 1855 převzala kongregace opatrovnu v Příbrami, o rok později otevřela penzionát a dvoutřídní dívčí obecnou školu v Bystřici u Klatov a v Mnichově u Mariánských Lázní a převzala opatrovnu v Žlebech. Snaha otevřít filiálku v Praze byla korunována úspěchem roku 1857, kdy byla kongregaci předána nejstarší česká opatrovna Na Hrádku. Nebylo problematické obsadit řadu nových filiálek, neboť v letech 1856-1862 přibylo celkem 89 nových sester.⁷⁴

Další úsilí směřovalo ke zřízení vlastního domu v Praze. Tentokrát za podpory císařské rodiny zakoupil Schneider hostinec Apollo v Ječné ulici, který po přestavbě sloužil jako čtyřtřídní česká hlavní škola pro dívky. Schneider jako superior kongregace, který po domluvě s generální představenou, zastupoval kongregaci v úředních záležitostech, přesídlil do řeholního domu v Praze, kde byl v roce 1866 otevřen první český ústav pro vzdělávání učitelek. V únoru 1867 zemřel zakladatel českého Notre Dame Gabriel Schneider. V následujících letech se působiště školských sester stále rozrůstalo. Důležitým datem v dějinách kongregace se stal rok 1909, kdy papež Pius X. definitivně schválil stanovy Chudých školských sester de Notre Dame a kongregace se stala institutem papežského práva. Další změny zastihly kongregaci až po roce 1918.⁷⁵

---

⁷³ J. BERAN, *Gabriel Schneider*, s. 9.

⁷⁴ Blíže D. JAKŠIČOVÁ, *Dílo lásky*, s. 25.

⁷⁵ Tamtéž, s. 26.

1. 3 Působení školských sester v Českých Budějovicích do roku 1914

Do jihočeské metropole vstoupily školské sestry na konci druhého desetiletí své existence v roce 1871. Důvody příchodu do Českých Budějovic byly hned dva. V září zmíněného roku hodlal biskup Jirsík otevřít ústav pro hluchoněmé děti své diecéze, do něhož nutně potřeboval pedagogické síly, které by ve své době sotva sehnal jinde než v ženských řeholních institutech. Biskup se obrátil na generální představenou v Horažďovicích s žádostí o vyslání sester do vznikajícího ústavu. Hojné kontakty s horažďovickými sestrami, jimiž byl Jirsík považován za spoluzakladatele jejich společenství, slibovaly kladné vyřízení žádosti.⁷⁶

Druhou oblastí, v níž se měly sestry v Českých Budějovicích angažovat, bylo české dívčí vzdělávání, až dosud ve městě úplně zanedbané. Pátého října 1871 byla otevřena čtyřtřídní dívčí obecná škola v nově otevřeném domě U Svatého Josefa na Vídeňském předměstí. Při škole rovněž existoval kurz ženských ručních prací pro odrostlé dívky. Roku 1876 získala škola právo veřejnosti a postupně byla v roce 1884 rozšířena o pátou a o rok později o šestou a v roce 1890 o sedmou třídu. K větší změně došlo roku 1902, kdy místo dvou vyšších tříd obecné školy vznikla soukromá trojtřídní měšťanská dívčí škola, na niž od roku 1904 navazoval jednorozční učební kurz. V tomtéž roce povolilo ministerstvo vyučování otevření ústavu pro vzdělávání učitelek. Obecná i měšťanská škola byly přeměněny ve cvičné školy, jejichž vedení zůstalo jednotné s vedením učitelského ústavu a od roku 1905 až do konce roku 1925 se pro tato školní zařízení oficiálně používal název Dívčí školy u svatého Josefa.⁷⁷

Kromě dívčích škol a péče o hluchoněmé měly sestry na starosti ještě českou opatrovnu, kterou zřídila a vydržovala českobudějovická Matice školská. Jednalo se nejprve o první spolkovou opatrovnu pro Pražské předměstí, sídlící od června 1882 v Hrnčířské ulici. O čtyři roky později založila matice pro děti z vnitřního města novou opatrovnu přímo U Svatého Josefa, která později jako mateřská škola existovala až do roku 1949.

---

⁷⁶ Blíže D. JAKŠIČOVÁ, *Vezmi dítě*, s. 53.

⁷⁷ Blíže Tamtéž, s. 53.

2. HLUCHONĚMÍ A SPOLEČNOST

2. 1 Zastoupení hluchoněmých v populaci

Nutnost zřízení vzdělávacího zařízení pro hluchoněmé děti v jižních Čechách dokládal biskup Jirsík mimo jiné odhadem počtu takto postižených ve své diecézi i v celé zemi. Podle údajů Jeho Excelence „bylo v roce 1870 v Čechách nalezeno na čtyři tisíce hluchoněmých vůbec. Obyčejně se má za to, že obec čítající čtyři tisíce duší má aspoň tři sta dětí ke škole povinných, z čehož zase vyplývá, že v celé zemi jest nejméně tři sta hluchoněmých dětí ve stáří osm až šestnáct let“.⁷⁸ Biskup blíže neuvádí, z jakých zdrojů při odhadu počtu hluchoněmých vycházel. Obstojí jeho čísla v konfrontaci se statistickými údaji?⁷⁹

Většina autorů, kteří se ve druhé polovině 19. století zabývali problematikou hluchoněmosti, zmiňuje aktuální zastoupení hluchoněmých v populaci. Podle dlouholetého lékaře pražského ústavu hluchoněmých Bohdana Neureuttera, autora spisu *Hluchoněmost ze stanoviska lékařského*, není hluchoněmost řídkým neduhem.⁸⁰ Již z názvu jeho spisu lze odvodit, jaké hledisko při zpracování tématu akcentoval, své místo v práci si však našla i statistická poznámka, v níž ústavní lékař uvádí počet hluchoněmých nejen v Evropě, ale i na celé Zemi. Není pochyb o tom, že zmíněné údaje musí být nutně dosti nepřesné a jen těžko lze stanovit, jak vzdálené skutečnému stavu byly. Přesto jsou přínosem pro osvětlení soudobých názorů na rozšíření hluchoněmosti v populaci. Podle Neureutterových dat žilo v roce 1870 na celé Zemi 1 085 000 hluchoněmých, v Evropě byl jejich počet stanoven na 200 000.⁸¹ Hluchoněmí z Rakouska⁸² přitom představovali přibližně 15 % hluchoněmé populace Evropy. V roce

---

⁷⁸ Odhad počtu hluchoněmých v Čechách byl součástí zahajovacího projevu 1. valné hromady Spolku k vydržování hluchoněmých, která se konala 9. ledna 1872. Přesné znění Jirsíkova projevu otiskl *Budivoj*, 14. ledna 1872, s. 2-3.

⁷⁹ Rokem 1869 začíná období tzv. „moderního sčítání obyvatelstva“. Zákon z roku 1869 stanovil, že po prvním sčítání, provedeném v roce 1870 zpětně k 31. prosinci 1869, mají probíhat další sčítání vždy v desetiletých intervalech k 31. prosinci let, končících na nulu, tj. 1880, 1890, 1900 atd. Již v roce 1869 byl vedle základních údajů zjišťován i počet slepých a hluchých. Blíže L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj*, s. 304.

⁸⁰ B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 6.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Přehled počtu hluchoněmých v jednotlivých rakouských zemích podle výsledků sčítání z roku 1890 uveden v Příloze 1. Tabulka byla sestavena na základě údajů J. KOLÁŘE, *Návod*, s. 202.

1880 žilo v zemích v říšské radě zastoupených 28 958 hluchoněmých osob⁸³, o deset let později vzrostl jejich počet na 30 876⁸⁴, toto číslo však musíme vnímat v kontextu rostoucího počtu všech obyvatel. V roce 1890 tedy hluchoněmí tvořili 0,13 % rakouské populace.⁸⁵ Nejnižší zastoupení hluchoněmých mezi rakouskými zeměmi vykazovaly Horní Rakousy, kde na 10 000 osob připadalo 9,2 hluchoněmých. Nejvyšší zastoupení hluchoněmých bylo zaznamenáno v Korutansku, kde na 10 000 osob připadalo 31 hluchoněmých. Průměrně tedy v rakouských zemích připadalo na 10 000 obyvatel téměř 15 hluchoněmých. Jako evropská země s nejnižším zastoupením hluchoněmých bylo označováno Holandsko, nejvyšší průměr vykazovalo Švýcarsko⁸⁶. Zastoupení hluchoněmých v populaci jednotlivých zemích dokládá, že v hornatých krajích jejich počet významně rostl.⁸⁷ Zvýšený počet hluchoněmých v místech s vyšší nadmořskou výškou byl dáván do souvislosti „s údolími, v nichž se dlouho drží mlha, kde větry nemohou vzduch náležitě vyčistit a teplota se tam mění náhle a rychle“.⁸⁸

Z hlediska pohlaví převažovali mezi hluchoněmými muži.⁸⁹ V rakouských zemích dosahovala maskulinita hluchoněmé populace téměř 55 %. Číslo je o to zajímavější, že obyvatelstvo obecně je charakteristické převahou osob pohlaví ženského. Za jednu z častých příčin vrozené hluchoty označovala soudobá literatura blízké pokrevní příbuzenství mezi manželi.⁹⁰ Sňatky z blízkého pokrevního příbuzenství byly nejčastěji praktikovány mezi židovským obyvatelstvem. Proto u Židů statistika uváděla několikanásobně větší podíl hluchoněmých než u protestantských a katolických obyvatel, u nichž je tento podíl nejnižší.⁹¹

Údaje o počtu hluchoněmých ve světě, v Evropě a ve vybraných zemích umožňují nahlížet četnost takto postižených v Čechách v širším kontextu. Z výsledků sčítání obyvatel je zřejmý nepatrný nárůst absolutního počtu i procentuelního zastoupení

---

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Počet hluchoněmých v Rakousku v roce 1890 stanovují na 30 786 shodně J. KOLÁŘ, *Návod*, s. 202. a K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 7.

⁸⁵ Vycházíme-li z údajů o počtu obyvatel Rakouska v roce 1890, který byl stanoven na 24 014 488, jak uvádí J. KOLÁŘ, *Návod*, s. 202.

⁸⁶ V Holandsku klesá počet hluchoněmých na 10 000 obyvatel k číslu 3,4. Ve Švýcarsku připadá na 10 000 obyvatel 24,5 hluchoněmých. Srov. K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 6.

⁸⁷ O vlivu vyšší nadmořské výšky na četnost hluchoněmosti hovoří řada autorů. Např. B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 6; K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 17; K. HULEŠ, *O vychování*, s. 9.

⁸⁸ Blíže K. ŠKVORNIČKA, *Výchova*, s. 11.

⁸⁹ K charakteristice hluchoněmých z hlediska pohlaví blíže K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 7; J. KOLÁŘ, *Návod*, s. 187; B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 11; Siegfried MOOS, *Die Statistik der Taubstummen im Irland im Jahre 1861*, *European Archives of Oto-Rhino-Laryngology* 35, s. 185-186.

⁹⁰ Blíže např. K. ŠKVORNIČKA, *Výchova*, s. 12.

⁹¹ Podle zjištění lékaře Otakara Frankenberga připadal u sledované skupiny Židů jeden hluchoněmý na 673 osob všechny smysly majících. Blíže O. FRANKENBERGER, *K etiologii*, s. 27. Stejný poměr uvádí K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 13.

hluchoněmých v Čechách.⁹² V roce 1870 bylo v Čechách evidováno 3 946 hluchoněmých (0,0773 %), kdežto v roce 1900 byl jejich počet stanoven na 6 333 (0,1017 %). Příčinu vzrůstajícího poměrného zastoupení hluchoněmých v populaci lze vysvětlit rostoucí kvalitou i dostupností lékařské péče a postupným snižováním dětské úmrtnosti. Svou roli zde sehrála i skutečnost, že první sčítání hluchoněmých byla ovlivněna zapíráním takového postižení u jednotlivých členů rodiny, jak vytýká lékař Neureutter.⁹³

Diecézní ústav pro hluchoněmé v Českých Budějovicích byl založen v okamžiku, kdy Budějovický kraj vykazoval druhý nejvyšší počet hluchoněmých⁹⁴ a to jak z hlediska absolutního počtu, tak i procentuelního zastoupení. Statistika zaznamenala třetí nejvyšší četnost hluchoněmých v Píseckém kraji⁹⁵, následovaném krajem Táborským. Nejvíce hluchoněmých připsala statistika Chrudimskému kraji s 361 hluchoněmým.⁹⁶ Smutné prvenství v nejvyšším počtu hluchoněmých si Chrudimský kraj udržel po celé sledované období.⁹⁷

Podle výsledků sčítání lidu v roce 1869 představovalo obyvatelstvo věkové skupiny pět až čtrnáct let, které se nejvíce blíží věkovému vymezení dětí školou povinných, 20,9 % populace v Čechách.⁹⁸ Na základě tohoto údaje stanovíme počet hluchoněmých zmíněné věkové skupiny na 825 dětí. Na úvodní otázku, zda Jirsíkův odhad počtu hluchoněmých v Čechách ob stojí ve statistické konfrontaci, odpovídáme, že jen zčásti. Bereme-li v úvahu výtku o nepřesnosti údajů o hluchoněmých v prvních sčítáních lidu, blíží se Jirsíkův odhad zřejmě více skutečnosti, než údaje statistické. Při stanovení počtu hluchoněmých školou povinných dětí však biskup významně podcenil zastoupení této věkové skupiny v populaci.

---

⁹² Vzrůstající zastoupení hluchoněmých v české populaci vyplývá z výsledků sčítání lidu 1870, 1885, 1890 a 1900. Údaje pro rok 1870 uvádí B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 8; pro rok 1885 K. HULEŠ, *O vychování*, s. 73; pro rok 1890 K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 6; pro rok 1900 nalezneme údaje Tamtéž, s. 7.

⁹³ B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 8.

⁹⁴ V roce 1870 bylo z 326 674 obyvatel Budějovického kraje 298 hluchoněmých.

⁹⁵ V roce 1870 bylo z 322 143 obyvatel Píseckého kraje 282 hluchoněmých.

⁹⁶ Přehled počtu hluchoněmých v jednotlivých krajích na základě sčítání obyvatel 1870 uveden v Příloze 2.

⁹⁷ Blíže K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s.73.

⁹⁸ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 391.

2. 2 Hluchoněmost z hlediska lékařského

Hluchota je smyslová vada, jejíž podstatou je neschopnost vnímat zvuk a rozumět řeči. Hluchota představuje jednu z nejtěžších vad, protože lidského jedince vyčleňuje na okraj společnosti nemožností mezilidské komunikace. Jako ohluchlí jsou označováni lidé, kteří ztratili sluch po vytvoření řeči. Sluchové ústrojí člověka sestává z vnějšího, středního a vnitřního ucha (nazývaného rovněž hlemýžď – kochlea), sluchového nervu a centrální sluchové oblasti. Slyšení se nevyvíjí automaticky, musí být naučené, což platí pro každého člověka, nejen pro jedince s poruchou sluchu. Slyšení a jeho vývoj mají primární význam v jazykovém vývoji.

Příčiny poruchy sluchu jsou buď fyziologického původu, nebo jsou důsledkem funkčního postižení sluchového zpracování informací v centrálním sluchovém systému. Porucha sluchu může být dědičná nebo získaná a může vzniknout v každém věku. Postlingválně sluchově postižení jsou jedinci, u nichž ke sluchové ztrátě dochází po dokončení vývoje řeči. Prelingválně hluší se buď narodili hluší, nebo ohluchli v raném dětství před vytvořením řeči do dvou až čtyř let věku. Perilingvální sluchové ztráty vznikly ve věku přibližně od věku čtyř let do čtrnácti let. Příčin hluchoty je celá řada a většinou nelze etiologický faktor přesně stanovit.⁹⁹

Neporušený sluch má podle dnešní medicíny pro vývoj řeči zásadní význam. Dědičné poruchy sluchu a poruchy získané v období prenatálním, perinatálním a časně postnatálním proto vývoj řeči výrazně ovlivňují. Extrémním příkladem je hluchota, u které se bez specializované péče řeč dítěte vůbec nevyvíjí. Nerozvíjí se proto ani abstraktní myšlení, založené na pojmech a abstrakce zůstává na primitivní animální úrovni. To má za následek mentální zaostávání postiženého dítěte.¹⁰⁰

Lékařské stanovisko na hluchoněmost však nebylo vždy tak jednoznačné.¹⁰¹ Názor lékařů na hluchoněmost doznal v průběhu staletí četných změn.¹⁰² Ušní lékařství se jako samostatný obor začalo konstituovat až v druhé polovině 19. století. Dříve se na střeoevropských univerzitách objevovaly jen krátkodobé nepovinné přednášky z toho oboru. Od šedesátých let 19. století nastal rozvoj ušního lékařství již jako výlučně

---

⁹⁹ Blíže Miloš SOVÁK, *Logopedie*, Praha 1978, s. 47-48.

¹⁰⁰ Blíže *Lékařské repetitorium*, Semily 2003, s. 188.

¹⁰¹ K vývoji lékařského stanoviska na hluchoněmost podrobněji např. K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 54-55; K. HULEŠ, *O výchování*, s. 12-13; B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 27-30; A. LASKIEWICZ, *Zur Geschichte*, s. 206-215; S. BROSCHE – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 25-29, s. 113-117.

¹⁰² L. HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace*, s. 72.

specializovaného oboru. Přednášky z ušního lékařství v Praze zahájil Ferdinand Artl. Zahájení přednášek a demonstrací z ušního lékařství na pražské lékařské fakultě spadá do čtyřicátých let devatenáctého století. Praha byla prvním místem v monarchii, kde se konaly zvláštní přednášky o ušním lékařství.¹⁰³ Natrvalo byly přednášky z ušního lékařství do výuky mediků na pražské lékařské fakultě zařazeny v roce 1869 především zásluhou průkopníka ušního lékařství Emanuela Zaufala.¹⁰⁴

Až v 19. století nabyly všeobecné platnosti i mezi fundovanými odborníky názor, že hluchoněmost jsou vlastně dvě nemoci a sice hluchost jako nemoc prvotní a němost jako nemoc druhotná z ní vyplývající. Až do této doby byla němost považována za zvláštní neduh, který vyvstává v důsledku ochrnutí mluvidel. Lékaři proto vyvíjeli rozličné a z dnešního pohledu nesmyslné a drastické léčebné postupy, jak hluchoněmost vyléčit.¹⁰⁵

Ve starověku projevovala medicína značné odhodlání k léčení hluchoněmosti. Ve starověkém Egyptě pro léčení hluchoněmosti vedle sebe existovaly jak magicko-náboženské, tak empiricko-racionální postupy. *Papyrus Ebers*,¹⁰⁶ nejstarší známý lékařský text, obsahuje poznámku o tom, že špatně slyšící ucho má být několikrát denně potíráno najemno rozetřenou pryskyřicí s rumělkou rozpuštěnými v oleji. Čínská medicína používala akupunkturu v kombinaci s různými vegetabilními prostředky. U Polynésanů je doložen zvyk nosit amulet ve formě mořské mušle, který měl děti ochránit před nedoslýchavostí. V Peru předcházeli hluchoněmosti pomocí rituální masky, která představovala d'ábla hluchoty. Podobné malované dřevěné masky pocházejí také z Cejlonu, kde byly používány při rituálním tanci.¹⁰⁷

Slavný Hippokrates považoval za příčinu hluchoněmosti vadu mluvidel a nemoci jazyka a ne nedostatek sluchu. Ani Aristoteles nerozeznal souvislost mezi němostí a hluchotou a původ hluchoněmosti spatřoval ve špatné součinnosti mozku, plic a ucha. Od Aristotelových dob v podstatě až do 19. století měla mezi lékaři při léčení hluchoněmosti značnou oblibu chirurgická metoda,¹⁰⁸ při níž se pomocí skalpelu prováděly nejrůznější úpravy mluvidel. Nejčastěji se vycházelo z domněnky, že hluchoněmost vyvstala

---

¹⁰³ K počátkům českého ušního lékařství blíže Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Ušní lékařství na pražské lékařské fakultě před založením české ušní kliniky*, Česko-slovenská otorinolaryngologie 41, 1992, č. 5, s. 313-314.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 317.

¹⁰⁵ K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 19.

¹⁰⁶ *Papyrus Ebers* – nejstarší známý lékařský text, vznikl kolem roku 1550 př. n. l.

¹⁰⁷ K postupům léčení hluchoněmosti u mimoevropských národů blíže A. LASKIEWICZ, *Zur Geschichte*, s. 206.

¹⁰⁸ Vyobrazení chirurgické metody v Příloze 26.

následkem nepohyblivého, krátkého a podrostlého jazyka, který byl chirurgem podříznut. Ve třetím století našeho letopočtu byl za příčinu hluchonělosti správně označen nedostatečný sluch, jenž má za následek němost.¹⁰⁹ Přesnější znalosti o stavbě a funkci lidského ucha dosáhla anatomie až v 15. století v souvislosti s povolením systematických pitev. Přes velký znalostní posun zůstává stále frekventovanou léčbou hluchonělosti použití silného hluku a dunění v kombinaci se šokovou terapií. Prvním, kdo správně identifikoval jako prvotní příčinu hluchonělosti ztrátu sluchu, byl padovský lékař Hieronimus Cardanus. Na základě svých poznatků také jako první vyslovil názor, že je možné hluchoněmé vzdělávat. V této souvislosti nepřekvapí, že Cardanovým současníkem byl benediktin Pedro de Ponce, jeden z průkopníků vzdělávání hluchoněmých.¹¹⁰

Přes nové poznatky se stále udržoval náhled, že němost je zvláštní neduh, vyvstalý v důsledku nemoci a ochrnutí mluvidel. Hluchoněmí tak podstupovali nejrůznější procedury, kdy jim za účelem získání hlasu byla drážděna mluvidla. Hluchoněmý musel například užívat projímadlo, načež mu byla na jazyk přilepena pálivá náplast a jeho ústa byla denně natírána nejostřejší hořčicí, až v celé dutině ústní povstal zánět, otekl nos a oči a dostavily se krvetoky ze všech těchto částí.¹¹¹ Příklad nesmyslného léčení hluchonělosti na počátku 19. století nalezneme u Varronia, osobního lékaře Napoleonova bratra Luciena Bonaparta. Varronius vsadil hluchoněmé dívce pod bradu nápalku. Výsledkem jeho léčebných snah byl prudký otok. Rodiče hluchoněmých dětí byli často klamně utvrzováni v tom, že jejich hluchoněmé dítě se rozmluví s pohlavní zralostí.¹¹²

V Čechách bylo v 19. století zvykem, že chovanci ústavů byli bezplatně ošetřováni většinou praktickými lékaři. Do pražského ústavu pro hluchoněmé byl v roce 1876 povolán primarius dětské nemocnice Františka Josefa v Praze Bohdan Neureutter. Dlouholetý ústavní lékař a pozdější první profesor dětského lékařství na české lékařské fakultě byl autorem prvního českého medicínského pojednání o hluchonělosti.¹¹³ Před Neureutterem se problematikou hluchoněmých zabývalo několik drobných studií uveřejněných v *Časopise lékařů českých* a dále lékař Václav Staněk, který však

---

¹⁰⁹ S. BROŠOVÁ – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 26.

¹¹⁰ A. LASKIEWICZ, *Zur Geschichte*, s. 207.

¹¹¹ K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 20.

¹¹² Tamtéž, s. 21.

¹¹³ Spis B. NEUREUTTERA, *Hluchoněmost ze stanoviska lékařského* byl vydán v Praze v roce 1877 a ještě v téže roce byl obsah spisu formou studie otištěn v *Časopise lékařů českých*, roč. 16, 1877, č. 10, s. 23-39.

nepředložil výsledky vlastních výzkumů. Provedl ale nepochybně záslužný čin, když do češtiny přeložil populární spisek drážďanského kolegy Eduarda Schmalze, aby vyvrátil předsudky o nevychovatelnosti hluchoněmých.¹¹⁴ Neureutterův spis byl založen především na vlastních zkušenostech z lékařské praxe a také na poznatcích zahraničních kolegů.¹¹⁵ Hluchoněmost Neureutter vysvětlil jako dvojí neduh, „*předně neschopnost slyšeti a za druhé nemožnost v slyšitelném způsobu mluvou se vyjádřiti, tedy hluchotu a němotu*“.¹¹⁶ Hluchoněmost rozlišuje vrozenou a přisvojenou, mezi hluchoněnými konstatuje převahu mužů. Z praxe i z literatury vyloučil možnost, že by se dospělý stal hluchoněným. Za nejčastější příčinu hluchonělosti získané označoval ústavní lékař spálu. Na základě pitevnických nálezů hluchoněných konstatoval, že na mluvidlech nebyly shledány žádné změny.¹¹⁷

Neureutter s podporou ředitele pražského ústavu Václava Koťátka podrobil chovance ústavu sémiotickému výzkumu.¹¹⁸ Na základě výsledků jeho pozorování můžeme sestavit fiktivní obraz průměrného hluchoněného, jehož podobu udávají lékařovy zobecňující výroky o fyziognomii hluchoněných. Neureutter konstatoval, že většina hluchoněných vykazuje málo podkožního tuku, jejich kůže je hrubá a suchá, svalstvo přiměřeně vyvinuté. Pozoruhodnou souvislost našel lékař mezi vzděláním a mobilitou. Pohybování nevzdělaných hluchoněných shledal vždy méně vyvinuté a méně bystré. Vlasy u sledované skupiny byly nejčastěji suché a řídké, tvar obličeje byl nejčastěji pravoúhlý a jeho výraz se značně měnil podle stavu mysli. Z ohledání jednotlivých smyslů, kterými hluchonění disponují, vyplynulo, že jejich čtyři smysly se chovají stejně jako u osob všechny smysly majících. Zrak a čich jsou u hluchoněných nejvíce vyvinuty, jako u osob všechny smysly majících. Zvláštní projevy nebyly u jednotlivých smyslů zaznamenány, zvýšená bystrost zraku je podle názoru ústavního lékaře výsledkem cvičení, nikoliv však zvláštního obdaření.

V souvislosti s výzkumem a lékařskou péčí poskytovanou Neureutterem chovancům pražského ústavu je nutné připomenout úskalí komunikace mezi hluchoněným pacientem a jeho lékařem, kterému se stěží mohlo dostat odpovědi na otázku, co pacienta trápí. Ušní lékaři měli oproti jiným specialistům ztíženou komunikaci

---

¹¹⁴ V. STANĚK vydal v roce 1846 spisek pod názvem *O hluchoněmotě* nejprve v *Časopis českého musea*, 12, 1846, č. 3, s. 67-128. a v témže roce pak i jako samostatnou brožurku.

¹¹⁵ V práci se Neureutter nejčastěji odvolává na výzkum Josefa Toynbheho, Siegfrieda Moose, Wiliama Wilda a Johna Hyrtlema.

¹¹⁶ B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 3.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 11-27.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 31-48.

s nemocným, neboť oni měli vlastně překážky nebo poruchy v komunikaci odstraňovat. Výměna informací mezi oběma subjekty komunikace neprobíhala podle tradičního scénáře a překonávala komunikační bariéru.¹¹⁹

---

¹¹⁹ Petr SVOBODNÝ, „*Tak copak Vám schází?*“ *Komunikace mezi lékařem a pacientem*, in: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, s. 44-46.

2. 3 Fenomén cizího ve vztahu společnosti k hluchoněmým

V drtivé většině kultur převládá domněnka, že zdraví je člověku dáno jaksi automaticky, zatímco nemoc musí mít nějakou vyvolávající příčinu. Příčiny mohou být nesmírně mnohotvárné a navzájem nesouměřitelné – od pletich cizích šamanů a čarodějnic přes postavení planet na obloze až po viry a bakterie. Samozřejmě přítomné zdraví vytváří společensky kodifikovanou normu zdravého člověka. Nemoc je považována za něco cizorodého a nemocný jako opak zdravého personifikuje kategorii cizího. Pohled na hluchoněmého byl mimo faktor zdravotního postižení ovlivněn neschopností řeči a jeho vyloučením z lidské komunikace, protože nebyl bytostí mluvící.

Ke klíčovým faktorům pro pochopení určité kultury patří vztah vlastního k cizímu, resp. jinému. Dlouho se cizí a jiné spojovalo výhradně s mimoevropskými kulturami. Jak historikové postupně začínají brát na vědomí cizí kultury a naopak přestávají ve vlastních dějinách zkoumat pouze obecné a stálé, začínají fenomén cizího objevovat i ve vlastní historii. Zacházení a vyrovnávání se s fenomény cizího podléhalo značným proměnám. Každá společnost si konstituuje vlastní obraz cizího a jiného.¹²⁰ Hluchoněmí představují zvláštní skupinu, se kterou nebyla možná komunikace. Lze předpokládat, že hodnocení hluchoněmých prodělalo značné výkyvy, protože cizí nepředstavovalo pevně určenou kategorii. Hranice mezi cizím a vlastním byla v různých dobách různě silná a zřetelná.¹²¹

O stručnou charakteristiku vztahu společnosti k hluchoněmým se pokusil William Wilde, otec Oscara Wilda a průkopník ušního lékařství v 19. století. Podle Wilda se v 16. století začala pozornost lidumilů soustředit na smutný osud hluchoněmých. Před obdobím, o kterém Wilde říká, že bylo rádo označováno jako osvícené, byl hluchoněmý pokládán za něco více než zvíře. Pro Wildovu současnost je podle něj charakteristická necitlivá snaha hluchoněmého jakýmkoliv způsobem rozvíjet a vyučovat.¹²²

Vztah společnosti k hluchoněmým byl po staletí velmi tvrdý. Starověká společnost zahrnovala hluchoněmé do kategorie blbů a bláznů a tyto názory pak přetrvávaly i v evropské středověké společnosti.¹²³ V utváření názoru na hluchoněmé sehrála významnou roli neochvějná autorita Aristotelova, který sám řadil hluchoněmé

---

¹²⁰ Richard VAN DŮLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, s. 73.

¹²¹ Tamtéž, s. 74.

¹²² Srov. S. BROSCHE – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 25.

¹²³ L. HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace*, s. 66.

mezi blbce. Aristoteles položil základy univerzálně přijímanému názoru, že neznalost řeči je příčinou omezených rozumových schopností. Sluch byl po staletí považován za nejdůležitějšího pomocníka intelektu. V křesťanském pojetí povýšil Bůh člověka nad ostatní živé bytosti tím, že jej obdařil řečí. Svatý Augustin považoval ucho za bránu ke spasení, protože jím pronikají do duše slova o Bohu. Hluchoněmí proto nemohli dospět k víře v Boha, protože k ní je možné dospět prostřednictvím kázání, mluveného slova.¹²⁴ Až v 15. století bylo na základě studia fyziologie smyslových orgánů prokázáno, že hluchoněmí mají rozum.

Právní postavení hluchoněmých upravovalo již římské právo. Podrobně byla práva neslyšících vymezena v Justiniánově zákoníku, který zavedl pětistupňovou klasifikaci sluchového postižení. Justiniánův zákoník ovlivnil právní postavení hluchoněmých v celé Evropě.¹²⁵ V habsburské monarchii upravovalo právní postavení hluchoněmých ministerské nařízení z roku 1850, podle kterého mohli u soudu skládat přísahu.¹²⁶ Od přísahy se muselo upustit, pokud hluchoněmý nebyl schopný žádným způsobem komunikovat. Vzdělání hluchoněmí byli považováni za svéprávné a mohli se slyšícími uzavírat smlouvy, pokud dokázali svou vůli písemně nebo ústně vyjádřit. Manželství mezi hluchoněmými bylo povoleno. Vzhledem k výchově dětí se nedoporučovalo, aby byli hluchoněmí oba rodiče.¹²⁷

Kulturní dějiny některých nemocí přitahují pozornost historiků, sociologů, nebo filozofů z hlediska komunikace, respektive jejího opaku – izolace. Izolace ve smyslu odstranění pacienta do ústraní (ústavu, nemocnice, sanatoria), vedoucího až k nucenému uvěznění a v důsledku toho i přerušení přirozené komunikace mezi pacientem a jeho okolím, byla typická pro středověkou lepru, od raného novověku pro duševní nemoci a v 19. století zvláště pro metlu doby, tuberkulózu. Představitel filozofického strukturalismu Michel Foucault analyzoval proces marginalizace nemocných na příkladu malomocných, kteří byli podobně jako Židé pronásledováni.¹²⁸ Nicméně ze společenství lidí byli vyháněni daleko dříve a razantněji. Foucault předkládá teorii o „uvěznění“ duševních nemocí, které nahradilo „uvěznění“ malomocných.¹²⁹ Moderní doba přispěla k marginalizaci chudých nemocných prostřednictvím jejich internace v nemocnicích. Pobyt

---

¹²⁴ J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 91.

¹²⁵ Blíže Tamtéž, s. 92.

¹²⁶ Okolnosti a podmínky přísahy hluchoněmých upravovalo ministerské nařízení z 23. září 1850 číslo 12 926. Blíže *Ottův slovník naučný*, XI, Praha 1897, s. 378.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Michel FOUCAULT, *Dějiny šílenství. Hledání historických kořenů pojmů duševní choroby*, Praha 1994.

¹²⁹ O „uvěznění“ duševních nemocí, které nahradilo „uvěznění“ malomocných blíže Tamtéž, s. 9-55.

v tomto kolektivním zařízení byl až do konce 19. století znakem sociální nedostatečnosti a vyloučení.

2. 4 Příklady reflexe hluchonělosti výtvarným uměním a literaturou¹³⁰

V roce 1876 založil druhý ředitel diecézního ústavu pro hluchoněmé v Českých Budějovicích Matěj Sedlák *Památní knihu ústavu*.¹³¹ V knize zanechávaly vzkazy, nebo se do ní podepisovaly, osobnosti, které vykonaly v ústavu oficiální nebo soukromou návštěvu. Titulní list knihy zdobí zlatě orámovaný ručně malovaný obrázek.¹³² Dílo neznámého výtvarníka je kompozičně rozvrženo do tří částí. V horní části je zobrazena ústavní budova, před níž stojí morový sloup a obklopuje jí blankytně modré nebe. Na úrovni vyobrazené budovy sedí nad zvedající se oponou buclatí andělíčci a otevírají tak prostor, kde se odehrává ústřední námět celého vyobrazení. Název knihy ve střední části je vepsán na purpurově červené pozadí, kterým je látka zvedající se opony. Spodní část výjevu zobrazuje zázračné uzdravení. Uprostřed stojící Kristus, obklopený řadou postav, přikládá prsty k ústům klečícího mladíka.

Při interpretaci výtvarného díla je nutné nevkládat do pramene nic, co by jej vytrhávalo z dobových časových i věcných souvislostí. Za hlavní námět vyobrazení v *Památní knize* lze označit pomoc hluchoněmému, kterou Kristus prováděl formou zázračného uzdravení a kterou diecézní ústav poskytoval prostřednictvím vyučování. Zobrazení ústavní budovy v horní části kompozice je symbolem této pomoci, vyučování a vyučujících, kteří se za zdmí ústavu o hluchoněmé starají. Lze pouze spekulovat o tom, zda mělo sestavení kompozice, v níž je uzdravující Kristus zobrazen ve spodní části, nějaký význam. Kristovo uzdravování hluchoněmých lze chápat jako základ činnosti diecézního zařízení. Jako by se českobudějovická vzdělávací instituce hlásila ke Kristovu odkazu péče o hluchoněmé a navazovala na ni.

Bible¹³³ vnímá hluchonělost v souvislosti s činností ďábla. Nový zákon uvádí řadu případů zázračného uzdravení.¹³⁴ Evangelista Matouš podává zprávu o tom, jak Ježíš uzdravil ďáblem posedlého němého.¹³⁵ Křesťanská ikonografie přináší řadu

---

¹³⁰ Tématem hluchonělosti v kulturně historickém kontextu se ve své práci okrajově zabývá J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 89-92. Moderní přístup k tématu uplatnili S. BROSCH – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 25-29; TÍŽ, s. 113-117 a také A. LASKIEWICZ, *Zur Geschichte*, s. 206-215.

¹³¹ ASŠPSP České Budějovice, *Gedenkbuch*, nesign.

¹³² Vyobrazení titulního listu *Památní knihy* v Příloze 26.

¹³³ Citáty z Písma jsou uváděny podle *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Praha 1985. (ekumenický překlad).

¹³⁴ J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 90.

¹³⁵ Mt 9, 32-33.

příkladů zobrazení Krista jako zázračného uzdravitele.¹³⁶ Italský malíř Liberale da Verona¹³⁷ zobrazil vyléčení hluchoněmého podle vyprávění evangelisty Marka.¹³⁸ Autor druhého evangelia popisuje Kristovu pomoc hluchoněmému následovně: „*Tu k němu přivedou člověka hluchého a špatně mluvícího a prosí ho, aby na něj vložil ruku. Vzal ho stranou od zástupu, vložil prsty do jeho uší, dotkl se slinou jeho jazyka, vzhlédl k nebi, povzdechl a řekl: „Efata“, což znamená, otevři se! I otevřel se mu sluch, uvolnilo se pouto jeho jazyka a mluvil správně*“.¹³⁹ Podobné zázračné uzdravení zobrazil na dřevorytu z roku 1515 augšpurský umělec Hans Burgkmair.¹⁴⁰ Scéna na dřevorytu se odehrává v místnosti, uprostřed které stojí obklopena svatozáří Aldedrut, ochránkyně hluchoněmých. Aldedrut předčítá z Bible a pravou ruku přikládá k ústům hluchoněmé, která je provazy pevně připoutána ke sloupu. Připoutáním hluchoněmé ke sloupu je vyjádřen podstatný psychosociální aspekt dítěte, které nemůže komunikovat se svým okolím.¹⁴¹ Od 13. století se často zobrazovaným námětem umělců stal příběh Zachariáše, otce Jana Křtitele.¹⁴² Podle Lukášova evangelia neuvěřil Zachariáš andělu Páně, že mu jeho staříčká manželka porodí syna, proto ho Bůh potrestal a nevěřící se stal němým. Nepromluvil, dokud se mu skutečně nenarodil syn a on napsal na tabulku, že se bude jmenovat Jan.¹⁴³

---

¹³⁶ S. BROSCHE – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 28.

¹³⁷ Výtvarné pojetí zobrazení zázračného uzdravení, jehož autorem je Liberale da Verona, v Příloze 27.

¹³⁸ Blíže S. BROSCHE – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 29.

¹³⁹ Mk, 31-37

¹⁴⁰ S. BROSCHE – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 27.

¹⁴¹ Dřevoryt Hanse Burgkmaira, zobrazující ochránkyni hluchoněmých v Příloze 28.

¹⁴² S. BROSCHE – W. PIRSIG, *Gehörlosigkeit*, s. 29.

¹⁴³ L 1, 10-64

3. NÁSTIN VÝVOJE VZDĚLÁVÁNÍ HLUCHONĚMÝCH

3.1 „Nevzdělávání“ hluchoněmých od starověku do 16. století

V pojednáních o dějinách vzdělávání hluchoněmých nenalezneme obecně platné periodizační mezníky, proto jednotliví autoři rozlišují ve vzdělání hluchoněmých různá období podle toho, jaký pohled na problematiku preferují. Pro potřeby výkladu v diplomové práci stanovíme tři okruhy, v jejichž rámci se budeme vzděláváním hluchoněmých zabývat. Okrajově se tématu budeme věnovat od starověku do 16. století. Ve zmíněném období byli hluchoněmí považováni za nevzdělatelné. Předmětem výkladu proto vlastně nebude vzdělávání hluchoněmých, ale objasnění východisek, z nichž pramenily názory, že hluchoněmé vzdělávat nelze. Pro následující období od 16. století jsou charakteristické ojedinělé pokusy o vzdělávání ústící v zakládání ústavů. Samostatně zohledníme problematiku v českých zemích do roku 1914, kterou budeme sledovat v evropském a okrajově i světovém kontextu.

Hluchoněmí se ve starověku většinou ani nedožili věku, kdy by se dalo o jejich vzdělávání uvažovat. Ve starověkém Řecku bylo hluchoněmé dítě po dosažení věku šesti let rodičům násilím odejmuto a usmrceno na pohoří Tajgetos. U starých Římanů měli rodiče právo usmrtit zmrzačené dítě za souhlasu pěti sousedů, jimž bylo ukázáno. Zásadní vliv na proces vzdělávání hluchoněmých mělo rozšíření Aristotelovy teorie o jejich nevzdělatelnosti.¹⁴⁴ Ve spise *De Sensu* vyložil Aristoteles názor, že obsah vědomí musí být nejprve přijat skrze smyslové orgány. Sluch představoval hlavní orgán k poučení a neslyšící byli proto považováni za hůře vzdělavatelné než nevidomí. Aristoteles představoval již za svého života neochvějnou autoritu a jeho teorie platila přibližně 1 800 let až do 16. století. Vedle Aristotelových tezí byly základem dogmatu o neschopnosti hluchoněmých vzdělávat se jen povrchní znalosti sluchového ústrojí a jeho souvislost s mluvením.

Navzdory teorii o nevzdělatelnosti hluchoněmých nalezneme i v období, kdy byla považována za obecně platnou, zmínky o jednotlivých pokusech hluchoněmé

---

¹⁴⁴ J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 90.

vzdělávat. Plinius uvádí příklad syna konzula Quinta Pedia, jemuž se dostávalo vzdělání pomocí kreslených lekcí. Ve spise *Historia Ecclesiastica gentes Anglorum* se Beda Venerabilis mimo jiné zmiňuje o římské prstové abecedě a vypráví příběh hluchoněmého chlapce, který se naučil vyslovovat a odezírat díky péči arcibiskupa z Hagulstatu, později nazývaném svatý Jan z Beverly.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ K. HULEŠ, *O výchování*, s. 67.

3. 2 Průkopníci vzdělávání hluchoněmých a zakládání ústavů

„Vzdělávací prokletí“, které nad neslyšícími vyřkli Aristoteles a jeho opisovači se podařilo prolomit až v renesanci, kdy byl zbořen letitý mýtus, že k myšlení je třeba slyšet slova.¹⁴⁶ První nesporné důkazy o vzdělávání neslyšících jsou doloženy ze 16. století ze Španělska. Benediktinský mnich Pedro Ponce de Leon založil v klášteře San Salvador de Ona školu pro neslyšící děti ze šlechtických rodin.¹⁴⁷ Povšimněme si skutečnosti, že první pokusy o vzdělávání hluchoněmých jsou doloženy v benediktinském prostředí, kde se s ohledem na požadavek silentia po celý středověk utvářela znaková řeč jako náhradní komunikační prostředek.¹⁴⁸ Z druhé poloviny 16. století pochází zmínky o brandenburském proboštovi Joachimovi Paschovi, který sám vyučoval svou hluchoněmou dceru.¹⁴⁹ V devadesátých letech dvacátého století náhodně objevil švýcarský badatel Johannes Werner *Traktát o hluchotě a němotě*, jehož autorem byl univerzitní profesor Salomon Alberti. Jeho kniha vydaná v roce 1591 ve Wittenbergu, je považovaná za první svého druhu.¹⁵⁰

V 17. století počet zaznamenaných pokusů o vzdělávání neslyšících značně narostl. Bez návaznosti na Pedra Ponce se v Kastilii pokoušeli vzdělávat hluchoněmé ze šlechtické rodiny Ramírez de Carrión a Pablo Bonet, autor spisu *O přirozenosti písmen a o umění naučit hluchoněmé mluvit*.¹⁵¹ Střední Evropa 17. století, zbídačená válkami a epidemiemi, nevěnovala vzdělávání hluchoněmých téměř žádnou pozornost. Ke vzdělávání neslyšících se prostřednictvím zmínky o vzdělávání zdravotně postižených vyjádřil i Jan Ámos Komenský, který zdůraznil nutnost jejich vzdělávání. Komenský vycházel ze základní myšlenky, že dítě musí nejprve znát věc a pak se teprve naučí její slovní pojmenování.¹⁵² Vzdělávání neslyšících lákalo k experimentování, které se v anglické vědě dostalo do popředí působením Francise Bacona. Získávání nových poznatků z oblasti vzdělávání hluchoněmých přitahovalo pozornost hned několika

---

¹⁴⁶ J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 93.

¹⁴⁷ J. POUL, *Nástin*, s. 7.

¹⁴⁸ K okolnostem rozvoje znakové řeči u benediktinů blíže Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Hovory mlčky. Znaková řeč v benediktinských a cisterciáckých kláštorech*, *Dějiny a současnost* 26, 2004, s. 41-44.

¹⁴⁹ J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 94.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 95.

¹⁵¹ K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 48.

¹⁵² J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 96.

učených osobností.¹⁵³ Někteří učení řešili otázky hluchoty a jejích následků jen teoreticky, téměř všichni však ve větším či menším rozsahu konali individuální vyučování, které vyústilo v zakládání soukromých škol. V anglickém prostředí se mezi učiteli prosadila tendence tajit své učební postupy, aby si udrželi trvalý zdroj příjmů. Na rozdíl od jiných vyložil roku 1692 své učební postupy ve spisu *Surdus Loquens* švýcarský lékař působící v Nizozemí Johann Konrad Amman. Ve vzdělávání neslyšících je Amman považován za zakladatele oralismu,¹⁵⁴ jeho zkušenosti po celá léta ovlivňovaly učitele neslyšících v různých zemích evropského Západu.¹⁵⁵

Kvalitativní a částečně i kvantitativní změna v péči o hluchoněmé nastala na sklonku 18. století, kdy se začaly v Evropě zakládat ústavy pro hluchoněmé, v nichž působili vychovatelé a učitelé, kteří se na péči o hluchoněmé specializovali. Jednalo se převážně o ústavy soukromé, odkázané především na dobročinnost. Ve všech hráli důležitou roli kněží, kteří se zejména snažili umožnit hluchoněmým kontakt s Bohem. Tuto úlohu zastávali v řadě zemí, mimo jiné také v Čechách, i po celé 19. století.¹⁵⁶ První takový ústav založil v Paříži roku 1770 Charles Michel de l'Épée, jansenitský kněz, kterému bylo zakázáno vyučovat náboženství. Zkušenost se soukromým vyučováním dvou hluchoněmých děvčátek jej přivedla k myšlence založit ústav, v němž by bylo možno vzdělávat větší počet hluchoněmých. Abbé de l'Épée vytvořil na základě prstové abecedy posunkovou řeč a stal se zakladatelem tzv. francouzské metody vzdělávání hluchoněmých.¹⁵⁷ V roce 1778 vznikl v Lipsku z iniciativy učitele samouka Samuela Heineckeho ústav, kde byli hluchoněmí vyučováni podle Ammanovy metody. Heinecke polemizoval s Epéem a položil základy tzv. školy německé, přičemž ji Francouzi správně nazývají metodou Ammanovou, ze které Heinecke vycházel. Polemiky mezi těmito dvěma směry se pak táhly celým 19. stoletím.¹⁵⁸

V rakouské monarchii byly první dva ústavy založeny z přímé iniciativy Josefa II. ve Vídni a v Praze. Při svém pobytu v Paříži v roce 1777 navštívil Josef II. nejen svoji sestru Marii Antoinettu, ale i řadu tamějších zdravotních i sociálních ústavů, mimo jiné i ústav hluchoněmých. Marně se pak snažil získat de l'Épéea pro založení a vedení ústavu

---

¹⁵³ Poul uvádí jako nejvýznamnější z nich Johna Bulwera, Johna Walise, Williama Holdera, George Dalgarna, Henryho Bakera a Thomase Brainwooda. Blíže J. POUL, *Nástin*, s. 9-10; nebo J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 96-97.

¹⁵⁴ J. HRUBÝ, *Průvodce*, s. 97.

¹⁵⁵ J. POUL, *Nástin*, s. 11.

¹⁵⁶ L. HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace*, s. 67.

¹⁵⁷ Své učení vyložil l'Épée poprvé v roce 1776 ve spise *Institution de sourds et muets, par la voie des signes methodiques*. Blíže J. POUL, *Nástin*, s. 14.

¹⁵⁸ O sporech de l'Épée versus Heinecke blíže Tamtéž, s. 15-16.

ve Vídni. Na jeho doporučení poslal císař na školení do Paříže pátera Friedricha Storcka, který pak v roce 1779 založil ústav ve Vídni. Po vzoru vídeňské instituce vznikl o sedm let později ústav v Praze.¹⁵⁹ Na počátku 20. století existovalo v rakouské monarchii již dvacet šest vzdělávacích institucí pro hluchoněmé.¹⁶⁰ Ve Vídni v té době poskytovalo hluchoněmým vzdělání již šest ústavů.¹⁶¹ Mezi nejstarší ústavy patřily vedle vídeňského a pražského zařízení vzdělávací instituce v Linci (založena 1812), ve Lvově a Milsu (založeny 1830), ve Štýrském Hradci (založena 1831) a v Brně (založena 1832).

Za vzorovou zemi ve vzdělávání hluchoněmých bylo po celé 19. století pokládáno Dánsko, kde byla již roku 1805 uzákoněna povinná školní docházka pro hluchoněmé vzdělávané v dostatečném počtu ústavů.¹⁶² Díky zálibě Karla Malého ve shromažďování statistických dat lze srovnat kvantitativní úroveň institucionální péče o hluchoněmé v jednotlivých evropských zemích na počátku 20. století. Nejvyšší počet ústavů vykazuje Anglie (95 ústavů). V Rakousko-Uhersku existovalo 46 ústavů, kde se dostávalo vzdělání více než třem tisícům hluchoněmých. V roce 1906 bylo v Evropě podle Malého dat 445 ústavů, které vzdělávaly 28 836 hluchoněmých chovanců. Na americkém kontinentě se podle stejného zdroje nacházelo 142 ústavů, v Asii 9, v Austrálii a v Africe existovalo po sedmi vzdělávacích zařízeních pro hluchoněmé.¹⁶³

---

¹⁵⁹ L. HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace*, s. 67.

¹⁶⁰ K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 84.

¹⁶¹ Stav vzdělávacích ústavů k roku 1906: Vídeň – 6 ústavů, Lvov – 2 ústavy, Terst – 2 ústavy. Další města disponovala jedním zařízením pro vzdělávání hluchoněmých: Praha, Linec, Mils, Štýrský Hradec, Brno, Gorica, Sv. Hyppolit, Celovec, Litoměřice, České Budějovice, Hradec Králové, Ivančice, Lipník nad Bečvou, Salcburk, Lublaň. Podrobněji Tamtéž, s. 85.

¹⁶² V. SOUČEK, *Dějiny výchovy*, s. 70.

¹⁶³ K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 84.

3. 3 Vzdělávání hluchoněmých v českých zemích do roku 1914

„Dlouhé 19. století“, začínající u nás josefínskými reformami 80. let století předchozího, znamenalo kvalitativní a do jisté míry i kvantitativní skok v péči o postižené všeobecně, hluchoněmé nevyjímaje. Nešlo už jen o komunikaci s jednotlivými hluchoněmými, ale začaly se řešit otázky, jak podchytit všechny vzdělání schopné, aby byli sto dorozumět se nejen mezi sebou, ale i se slyšícími.¹⁶⁴

Stejně jako jinde v Evropě byl první ústav pro hluchoněmé v českých zemích založen na sklonku 18. století. Roku 1786 vznikl v Praze jako čtvrtý svého druhu v Evropě¹⁶⁵ a byl založen z přímé iniciativy Josefa II. U kolébky ústavu nestál kněz, jak bylo obvyklé, ale předseda jedné z pražských zednářských lóží apelační rada Kašpar Künigl, známý lidumil, který již o třináct let dříve otevřel v Praze sirotčinec.¹⁶⁶ Správa ústavu přešla časem do církevních rukou. Vyučování probíhalo nejprve pouze německy a od roku 1883 také česky. Ústav zahajoval výuku se šesti chovanci. Za optimální věk pro přijetí do ústavu bylo považováno rozpětí šest až osm let a doporučovala se šestiletá až osmiletá délka pobytu.

V druhé polovině 19. století byly v Čechách založeny tři další ústavy pro hluchoněmé – všechny z iniciativy katolických biskupů. Roku 1856 byl pro německé děti ze severních Čech biskupem Augustinem Bartolomějem Hillem zřízen ústav v Litoměřicích. Roku 1871 byl v Českých Budějovicích založen druhý český ústav v Čechách. Ústav pro hluchoněmé již chyběl jen v královehradecké diecézi. V sídelním městě jejího biskupa vznikla vzdělávací instituce pro hluchoněmé roku 1881.¹⁶⁷ Způsob výuky byl ve všech ústavech obdobný, u schopných chovanců se kladl důraz na nácvik mluvení a odezírání, standardní délka pobytu byla šest až osm let. Všechny ústavy byly soukromé a odkázané z větší části na dobročinnost šlechtitných sponzorů a dárců. Snahy o jejich postátnění či předání do zemské správy se setkávaly na příslušných místech s malým pochopením. V roce 1854 se pražskému ústavu podařilo od zemského výboru získat roční příspěvek 1 600 zlatých, zvýšený v roce 1859 na 2 200 zlatých.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 66.

¹⁶⁵ O osudech pražského ústavu nejpodrobněji Karel KMOCH, *Příspěvky k dějinám pražského soukromého ústavu pro vzdělávání hluchoněmých na oslavu 100letého jeho trvání*, Praha 1886.

¹⁶⁶ J. HRUBÝ, *Průvodce*, s. 120.

¹⁶⁷ Václav SOUČEK, *Péče o hluchoněmé v republice československé*, *Revue pro vzdělání a výchovu hluchoněmých*, 5, 1927-1928, č. 1-2, s. 2.

¹⁶⁸ L. HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace*, s. 71.

Po stránce zabezpečení na tom byly nepochybně lépe ústavy moravské.¹⁶⁹ První ústav pro osm chovanců zde byl otevřen roku 1832 v Brně. I zde se učilo podobnou metodou jako v Čechách, česky se začalo vyučovat od roku 1859. Snahy o předání ústavu do zemské správy také nebyly korunovány úspěchem. V roce 1892 rozhodl zemský sněm o zřízení dvou ústavů s českým vyučovacím jazykem v Lipníku nad Bečvou a v Ivančicích s kapacitou po sto žácích. V roce 1911 k nim přibyl další ústav pro české chovance ve Valašském Meziříčí a již v roce 1907 pro německé v Šumperku. Morava se tak stala zemí, která zabezpečovala nejlepší péči o hluchoněmé v celém rakouském soustátí.¹⁷⁰

Většina evropských ústavů v první polovině 19. století mohla podchytit pouze zlomek hluchoněmých schopných vyučování. Ústavy se zpravidla nacházely v soukromých rukou a trvale se potýkaly s ekonomickými problémy. Již v první polovině 19. století se proto setkáváme s návrhy umožnit všem hluchoněmým vzdělání v normálních školách společně se zdravými žáky.¹⁷¹ Rakouské ministerstvo kultury a vyučování si bylo vědomo, že je v mocnářství málo ústavů pro hluchoněmé. Snažilo se proto vytvořit podmínky pro vyučování neslyšících ve školách běžného typu. V roce 1881 byl vydán oběžník doporučující přijímat hluchoněmé děti do škol obecných. S tím souviselo nařízení o vzdělávání učitelů škol běžného typu pro výuku hluchoněmých. Při ústavech pro hluchoněmé byly proto organizovány zvláštní kurzy pro učitele obecných a měšťanských škol, aby byli schopni přiměřeným způsobem hluchoněmé vyučovat.¹⁷² Péči o hluchoněmé na sklonku 19. století kritizoval profesor ušního, nosního a krčního lékařství Karel Výmola, který stál u kolébky Spolku pro péči o hluchoněmé, založeného roku 1915. Výmola měl významný podíl na tom, že Čechy v péči o hluchoněmé na počátku 20. století dohonily vyspělé evropské státy.¹⁷³

---

¹⁶⁹ K vývoji vzdělávání hluchoněmých na Moravě podrobněji Josef KOLÁŘ, *Sto let vyučování hluchoněmých na Moravě*, České Budějovice 1933; Jan POUL, *Co dala Morava neslyšícím. Začátky a rozvoj péče o neslyšící v 19. století*, Brno 1897.

¹⁷⁰ J. KOLÁŘ, *Dějiny*, s. 65.

¹⁷¹ Přehled jednotlivých názorů a jejich propagátorů blíže L. HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace*, s. 69-70.

¹⁷² K. HULEŠ, *O vychovávání*, s. 1.

¹⁷³ L. HLAVÁČKOVÁ, *Komunikace*, s. 73.

4. DIECÉZNÍ ÚSTAV HLUCHONĚMÝCH V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH 1871 - 1914

4.1 Založení vzdělávací instituce pro hluchoněmé v Českých Budějovicích¹⁷⁴

Katolická církev nemá mocenské prostředky k vybudování sociálně spravedlivého sociálního řádu. Může jenom stanovit zásady a vybízet své příslušníky, aby se podle nich řídili a prosazovali je.¹⁷⁵ Sociální otázky se do popředí zájmu římskokatolické církve dostaly ve druhé polovině 19. století. Církevní představitelé si začali uvědomovat, že těžké životní podmínky brání dělnictvu mimo jiné i v účasti na náboženských úkonech, čímž se odklánějí od víry a hledají cestu k zlepšení svého postavení ve víceméně nábožensky indiferentních socialistických spolcích.¹⁷⁶ V duchu křesťanského pojetí služby vůči bližnímu pomáhaly v Českých Budějovicích při řešení sociálních, zdravotních či školských problémů již od středověku církevní ústavy. Největší rozkvět církevních ústavů nastal v 19. století, kdy římskokatolická církev spravovala v Českých Budějovicích jak mateřské, obecné a měšťanské školy, gymnázia, učitelské ústavy, penzionáty či studentský a biskupský seminář, tak i ústav hluchoněmých, starobinec, chudobinec a sirotčinec.¹⁷⁷

Založením ústavu pro hluchoněmé v metropoli českobudějovické diecéze bylo korunováno několikaleté úsilí biskupa Jana Valeriána Jirsíka.¹⁷⁸ Církevní historik a přední znalec života a díla čtvrtého českobudějovického biskupa Jaroslav Kadlec

---

¹⁷⁴ Diecézní ústav hluchoněmých se stal předmětem diplomové práce již v minulosti. Srov. H. PRINCOVÁ, *Historie*. Autorka se v diplomové práci zabývá dějinami ústavu pouze okrajově a akcentuje speciálně pedagogické hledisko. Hlavní důraz je kladen na proměny vzdělávacích metod při vyučování.

¹⁷⁵ K charitativním aspektům činnosti katolické církve blíže J. KADLEC, *Přehled*, s. 237-238.

¹⁷⁶ Blíže M. TRAPL, *Církevní poměry*, s. 258-261.

¹⁷⁷ *Encyklopedie*, s. 59.

¹⁷⁸ Od založení ústavu byla vedena kronika, vedle ručně psaných zápisů zde nalezneme i několik opisů novinových článků a novinové výstřižky. Blíže ASŠPSP České Budějovice, *Památní kniha diecézního ústavu pro hluchoněmé v Českých Budějovicích*, nesign. Pro poznání Jirsíkových aktivit směřujících k založení ústavu vychází diplomová práce z tištěných zpráv ordinariátních listů, které vycházely od roku 1852 německy jako *Erlässe des bishöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Dioecese*, od roku 1871 pak dvojazyčně jako *Ordinariátní list Budějovické diecése a Ordinariats-Blatt der Budweiser Diöcese*. Uloženo v Biskupském archivu v SOA Třeboň. ASŠPSP České Budějovice, *Das Gedenke Buch*, nestr. obsahuje ručně malovaný portrét zakladatele ústavu – obrazová Příloha 25.

označuje založení ústavu pro hluchoněmé za největší charitativní dílo Jirsíkovo.¹⁷⁹ Před vznikem vzdělávací instituce pro hluchoněmé v Českých Budějovicích existovaly v Čechách pouze dva takové ústavy v Praze a v Litoměřicích. Jirsík se myšlenkou založení ústavu dlouho zabýval. Jeho zapálení pro věc se vysvětluje zážitkem ze studií, kdy budoucí biskup při pravidelné procházce „*uzřel tvora opuštěného a zanedbaného, ve kterém seznal ubožáka, postrádajícího sluchu i řeči, jenž sloužil pro necitelnou kratochvíli dětí i dospělých*“.¹⁸⁰ Trpká zkušenost nutila Jirsíka přemýšlet o tom, jak by mohl hluchoněmým pomoci a seznal, že hmotná pomoc nemá trvalého výsledku. O svém poměru k hluchoněmým se biskup vyznal v pastýřském listě. Poskytovat vzdělávání dětem, jimž příroda odepřela sluchu, pokládal nejen za svou povinnost, ale i za snažnou touhu svého srdce.¹⁸¹ Realizovat plán založení ústavu pro hluchoněmé začal systematicky v roce 1869, kdy do pražského ústavu poslal píseckého rodáka Antonína Picconiho, kterého téhož roku vysvětil na kněze, aby se vzdělával ve výuce hluchoněmých a připravil se na úkol budoucího ředitele budějovického ústavu. Druhým důležitým krokem bylo zajištění učitelských sil. Za tímto účelem oslovil biskup Školské sestry de Notre Dame a generální představenou kongregace mu byly učitelky přislíbeny z Horažďovického mateřského kláštera.¹⁸²

O Jirsíkově prozíravosti svědčí nalezení optimálního řešení zřídit ústav pro hluchoněmé spolkem. Na biskupovu výzvu se ustavil přípravný výbor, v dobové terminologii označovaný jako komitét, složený z významných osobností a představitelů města. V čele přípravného výboru stál pochopitelně sám biskup a jeho dalšími členy byli: Eduard Claudi – purkmistr, JUDr. František Eberle – zemský advokát, Eduard svobodný pán z Ehrenbergu - c. k. místopředsední rada, JUDr. Vendelín Grünwald – zemský advokát, MUDr. Karel Haas – c. k. soudní lékař, ThDr. Josef Hais – rektor semináře, Karel Hardtmuth – majitel továrny, JUDr. Adolf rytíř Jungmann – zemský advokát, Kajetán Kail – městský rada, Anton Kastl – c. k. major v armádě, František Lustig – jubilejní vzorný učitel, Rudolf Pfeifer – kanovník, MUDr. František Polák – městský rada a Leopold Schweighofer – kupec.¹⁸³ Na stránkách *Ordinariátních listů* uveřejnil komitét

---

¹⁷⁹ J. KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, s. 77.

¹⁸⁰ *Památce biskupa*, s. 49.

¹⁸¹ SOA Třeboň, BA, inv. č. 128, *Ordinariátní list Budějovické diecése*, 12. ledna 1871, s. 8 -11.

¹⁸² V královehradeckém generálním archivu je dochován Jirsíkův dopis, adresovaný generální představené, ohledně vyslání sester do ústavu. Dopis byl zřejmě součástí širší korespondence. Na toto téma blíže D. JAKŠIČOVÁ, *Vezmi dítě*, s. 52.

¹⁸³ Členové přípravného výboru jsou uvedeni v pořadí, v jakém byly seřazeni ve zprávě o úmyslu zřídit ústav v *Ordinariátním listu Budějovické diecése*. Blíže SOA Třeboň, BA, inv. č. 128, *Ordinariátní list*

v květnu 1871 článek s názvem *Provolání a prosba*, kde se obrací na všechny lidumily s výzvou k finančnímu příspěvní na budoucí ústav.¹⁸⁴

Předním úkolem přípravného výboru bylo opatření vhodné budovy, kam by mohl být ústav umístěn. Hledání vhodných prostor bylo komplikované a biskup už byl dokonce odhodlán umístit ústav ve své vlastní rezidenci.¹⁸⁵ K radikálnímu řešení nakonec nedošlo. Přípravnému výboru se s pomocí pražského kapitulního děkana Jana Mareše podařilo pro ústav darem získat budovu někdejšího pedagoga¹⁸⁶ na tehdejší Lobjovickém náměstí.¹⁸⁷ Diecézní ústav pro hluchoněmé tak mohl v listopadu roku 1871 zahájit svou činnost.

Slavnostní otevření ústavu v pondělí 6. listopadu 1871¹⁸⁸ bylo věcí veřejnou a bylo spojeno s vysvěcením budovy. Příchozí hosté byli vítáni hluchoněnými chovanci – usmívajícími se ubožáky, jak o nich psal zpravodaj *Budivoje*. Církevní svěcení budovy vykonal sám biskup, probíhalo v jednotlivých místnostech, čímž bylo spojeno s prohlídkou ústavu. K přítomným poté biskup promluvil o důležitosti takového ústavu, poděkoval přípravnému komitétu a přispěvatelům. Řeč, která byla „od vybraného posluchačstva přijata s největší oblibou“,¹⁸⁹ uzavřel rozvahou o náročnosti vychovatelského povolání. Pak se slova ujala sestra Cecílie Šebestová, kterou biskup požádala o názornou ukázkou vyučování. Sestra Cecílie nejprve obecně objasnila zásady, podle kterých bude vyučování probíhat a zmínila, jak se se dvěma dalšími sestrami připravovala na vyučování hluchoněných v pražském ústavu. Demonstrací učebních postupů, kdy sestra Cecílie pracovala přímo s hluchoněnými chovanci, byli přítomní hosté dojata a *Budivoj* konstatoval, že teprve ústav hluchoněného na člověka vychová.¹⁹⁰ Dobový tisk pojmenoval ústav pro hluchoněmé děti jako památník pravé humanity, postavený láskou křesťanskou, silami spojenými. Literatura označuje založení ústavu za vznešený úkol, za všestranně schválený lidumilný podnik, svlažený rosou nebeského požehnání a za největší charitativní dílo biskupa lidumila, který nezapomněl

---

Budějovické diecése, 12. května 1871, s. 66. (Akademické tituly osob jsou uvedeny v dnes užívané podobě.)

¹⁸⁴ Blíže SOA Třeboň, BA, inv. č. 128, *Ordinariátní list Budějovické diecése*, 12. května 1871, s. 65-66.

¹⁸⁵ Blíže J. KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, s. 78.

¹⁸⁶ Státní ústav pro vzdělávání učitelstva v Českých Budějovicích byl otevřen roku 1870, protože dosavadní budova v systému o čtyřech ročnících již nestačila, byly pro pedagogium nalezeny vhodnější prostory. Blíže *Encyklopedie*, s. 510-511.

¹⁸⁷ Současný název zní Mariánské náměstí. Blíže D. KOVÁŘ – P. KOBLASA, *Ulicemi*, s. 89-90.

¹⁸⁸ O průběhu slavnostního otevření ústavu podrobně referují *Budivoj*, 9. listopadu 1871, s. 1. a *Budweiser-Kreisblatt*, 8. listopadu 1871, s. 1.

¹⁸⁹ *Budivoj*, 9. listopadu 1871, s. 1.

¹⁹⁰ Tamtéž.

na nešťastné děti své diecéze, na ubohé sirotky přírody. Jirsíkovi nástupci na biskupském stolci považovali vždy hluchoněmé za jeho odkaz a věnovali jim po celá léta svou vzácnou přízeň.¹⁹¹

---

¹⁹¹ Srov. J. KADLEC, *Jan Valerián Jirsík*, s. 77-78; K. REBAN, *Jan Valerián Jirsík*, s. 26-27; *Památce biskupa*, s. 45-53.

4. 2 Spolek pro vydržování ústavu hluchoněmých v diecézi Budějovické

Členové přípravného výboru pro zřízení ústavu hluchoněmých v čele s Jirsíkem založili, jak píše ústavní kronika, „*puzeni citem živé útrpnosti k ubohým*“,¹⁹² první spolek na podporu hluchoněmých v Čechách.¹⁹³ Stanovy Spolku pro vydržování ústavu hluchoněmých v diecézi Budějovické byly registrovány v září roku 1871, tehdy také poprvé vyšly tiskem.¹⁹⁴ Stanovy spolku byly shrnuty ve třinácti paragrafech.

Sídlem spolku (§ 1. Sídlo spolku) bylo určeno královské svobodné horní město České Budějovice. Spolek si vytkl za cíl (§ 2. Účel spolku) zajistit vzdělání hluchoněmým především z českobudějovické diecéze, bez ohledu na jejich náboženské vyznání. Vytčeného cíle (§ 3. Prostředky k dosažení vytčeného cíle) mělo být dosaženo prostřednictvím finančních prostředků, shromážděvaných na založený fond. Finanční prostředky měly být získávány z příspěvků členů spolku a jeho podporovatelů; dobrovolnými dary, odkazy a nadacemi šlechtných dobrodinců; každoročními sbírkami konanými jedenáctou nedělí po Svatém Duchu v diecézních chrámech a pořádáním různých koncertů a divadelních představení. Členem spolku (§ 4. Členové spolku) se mohla stát každá svéprávná osoba bez rozdílu pohlaví. Se souhlasem zákonitého zástupce mohl o přijetí za člena žádat i neplnoletý. Členství trvalo dokud se z něj člen písemně nevyvázal, nebo přestal po dobu dvou let přes opětovné výzvy platit roční příspěvek. Zakládajícími členy se staly osoby, které při vstupu spolku darovaly padesát zlatých v hotovosti nebo sto zlatých ve státních papírech. Členové skuteční se zavázali do fondu ročně přispívat alespoň pěti zlatými. Kromě člena vymezily stanovy ještě další dvě kategorie, tj. podporovatel a dobrodinec. Podporovateli spolku se staly osoby, přispívající roční částkou menší než pět zlatých. Jako dobrodinci byli v seznamech spolku vedeni ti, kteří přispívali do fondu peněžními dary bez uvedení částky. Z členství ve spolku vyplývaly dvě povinnosti (§ 5. Povinnosti a práva členů). Členové se zavázali podle svých možností zajišťovat prospěch spolku a každoročně odvádět příspěvky ve stanovené výši. Za to jim náleželo právo navštěvovat ústav a podávat návrhy ke zlepšení jeho

---

¹⁹² ASŠPSP České Budějovice, *Památního kniha*, nestr.

¹⁹³ Blíže J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 140.

¹⁹⁴ *Stanovy spolku k vydržování ústavu hluchoněmých v diecézi Budějovické* vyšly formou českoněmecké brožury tiskem 4. září 1871 v Českých Budějovicích. Uloženy jsou v SOkA České Budějovice, inv. č. C 44, *Výroční zprávy ústavu pro hluchoněmé*.

chodu. Příslušelo jim právo účasti na valných hromadách a rozhodným hlasem se mohli zúčastnit hlasování, s výjimkou volby ředitele.

Správou spolku bylo pověřeno ředitelstvo, sestávající většinou z osmi členů (§ 6. Správa spolku).¹⁹⁵ Úřad předsedy jinak voleného ředitelstva zastával podle stanov spolku vždy českobudějovický biskup. Vzhledem k obsazení biskupského stolce stáli ve sledovaném období v čele spolku čtyři předsedové, kterými byli: Jan Valerián Jirsík, František de Paula hrabě Schönborn, Martin Josef Říha a Josef Antonín Hůlka. Ostatní členové ředitelstva byli voleni valnou hromadou. Jejich úřad měl mandát na tři roky a byl stejně jako předsednictví spolku vykonáván bezplatně. Z členů ředitelstva byl vybrán náměstek předsedy a dále byli zvoleni správce hospodářství, správce pokladnice, pokladní kontrolor, školní dozorce a právní zástupce. První valná hromada, která se konala 9. ledna 1872, zvolila jako místopředsedu spolku purkmistra Eduarda Claudiho. Claudi zastával funkci místopředsedy až do svojí smrti v roce 1884.¹⁹⁶ Dalšími členy ředitelstva byli zvoleni městský rada Kajetán Kail, kanovník Josef Hais, kanovník Rudolf Pfeiffer, major Antonín Kastl, jubilejní prezident krajského soudu Jan Vladyka rytíř z Marianova, kupec Leopold Schweighofer a zemský advokát František Eberle. Většina uvedených byla dlouholetými členy spolku. Mezi členy ředitelstva nalezneme významné osobnosti. Na místo zemřelého rytíře z Marianova byl valnou hromadou zvolen v roce 1878 František Hardtmuth, majitel továrny. Členem ředitelstva spolku se v roce 1884 stal doktor Julius Červený, který poskytoval chovancům ústavu přes dvě desetiletí bezplatně své lékařské služby.

Ředitelstvo spolku se mělo čtvrtletně scházet k řádným zasedáním (§ 7. Schůze ředitelstva). Na schůzích ředitelstva se řešily všechny záležitosti související s chodem ústavu. Jakýmsi poradním orgánem ředitelstva spolku byl ředitel ústavu, osoba do vnitřních záležitostí ústavu podrobně zasvěcená. Ředitelstvo se na schůzi stávalo usnášení schopným v okamžiku přítomnosti alespoň čtyř členů. Obor působnosti jednotlivých funkcionářů vymezoval paragraf osmý. Předseda spolku byl jeho vnějším představitelem a k jeho povinnostem patřilo svolávat schůze ředitelstva a valné hromady. V těchto shromážděních předseda nehlasoval, ale při rovnosti hlasů měl právo přiklonit se k jedné straně a její stanovisko prosadit. Předsedův náměstek má zastávat jeho úřad

---

¹⁹⁵ Počet členů ředitelstva stanovila valná hromada.

¹⁹⁶ Eduard Claudi – narozen v Českých Budějovicích v roce 1810. Po právnických studiích nastoupil praxi jako úředník českobudějovického magistrátu. Roku 1861 byl zvolen členem městského výboru. V letech 1864-1884 působil jako starosta Českých Budějovic. Krátce působil i jako poslanec zemského sněmu. Blíže *Encyklopedie*, s. 59.

v okamžiku, kdy je zaneprázdněn jinými povinnostmi. Správce hospodářství dohlížel nad veškerým hospodařením ústavu hluchoněmých. Stanovami spolku je nabádán, ať navštěvuje ústav často a neočekávaně. Mezi jeho povinnosti patřilo sestavovat rozpočet ústavu na další školní rok, od něho se pak mimo jiné odvíjelo i množství přijatých chovanců. Povinností správce pokladnice bylo vedení účetnictví, každý příjem a výdaj zapisoval do zvláštního deníku. Společně se správcem hospodářství sestavoval rozpočet a jeho úkolem bylo předkládat roční vyúčtování. Úkoly kontrolora pokladnice a právního zástupce spolku jasně vyplývají z označení jejich funkcí. Školní dozorce dohlížel na práci učitelského sboru a hodnotil prospěch a chování chovanců.

Ředitelstvo spolku mělo být podporováno komitétem dam (§ 9. Komitét dam). Podle usnesení ředitelstva se měl skládat z šesti až dvanácti členek spolku. Komitétu příslušel dozor nad vyučováním ženských prací v ústavu a stanovy spolku mu výslovně přidělovaly péči o prádlo a šatstvo chovanců a obdarování chovanců při zvláštních příležitostech. Činnost dámského komitétu při Spolku pro vydržování ústavu hluchoněmých byla velice rozsáhlá a českobudějovické veřejnosti asi nejvíce na očích. Činorodé dámy pořádaly na podporu ústavu dobročinné sbírky, divadelní představení a koncerty, jichž se účastnily nejen regionální osobnosti hudebního života.

Valnou hromadu (§ 10. Valná hromada) svolával pravidelně jednou do roka, nejlépe v okamžiku, kdy bylo zpracováno roční vyúčtování, předseda spolku nebo jeho náměstek. Pokud měla valná hromada přijímat důležitá usnesení, muselo být jednání přítomno alespoň dvacet spolkových členů, včetně ředitelstva. Jedině na valné hromadě mohly být řešeny otázky související s rozpuštěním spolku (§ 12. Rozejít se spolku). K rozpuštění spolku bylo třeba hlasování tří čtvrtin všech k hlasování oprávněných členů, spolek se mohl rozpustit, když s ním souhlasily dvě třetiny odevzdaných hlasů. Po rozpadnutí spolku mělo jeho jmění připadnout budějovickému ústavu hluchoněmých, kdyby ten již neexistoval, pak finanční prostředky měly připadnout vybranému ústavu pro hluchoněmé děti v Čechách. Pokud by mezi jednotlivými členy spolku nebo mezi členy a ředitelstvem došlo v záležitostech ústavu se týkajících ke sporům, měl rozhodovat smírčí soud (§ 11. Smírčí soud). Poslední bod stanov spolku rozebíral práva zeměpanských úřadů vůči spolku (§ 13. Poměr spolku k vládě).

Stanovami spolku byly obeslány všechny farnosti diecéze a měly být uloženy v příslušných farních archivech. Bylo apelováno na faráře, aby jednotliví občané do

stanov nahlíželi a faráři měli zejména u majetnějších aktivně vzbuzovat zájem o členství ve spolku.¹⁹⁷

---

¹⁹⁷ Blíže SOA Třeboň, BA, inv. č. 129, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze*, 20. července 1872, s. 11.

4.3 Ústavní budova

Pro vznikající Diecézní ústav hluchoněmých se podařilo získat zanedbanou dvoupodlažní budovu bývalého pedagogia na tehdejší Lobkovickém náměstí.¹⁹⁸ Prostory pro ústav byly nalezeny v původně nájemním domě na východním nároží náměstí.¹⁹⁹ Ústav zahajoval svou činnost roku 1871 v již opravených prostorách. V přízemí se, podle nalezeného popisu budovy,²⁰⁰ nacházela zřejmě pouze vstupní hala. V prvním poschodí byl dvoupokojový byt ředitele a prostorný pokoj sloužící jako domácí kaple, z něhož se vcházelo do dvou menších pokojů, kde byly umístěny ložnice chovanců. Pro každého z dvanácti chovanců, přijatých v prvním školním roce, byla připravena čistá postel se slamníkem, dvěma polštáři a dobrou houní. V druhém poschodí se nacházely dvě prostorné místnosti pro vyučování. Stěny pokojů zdobily přírodopisné obrázky a vyobrazení řemesel a zaměstnání. Jako vyučovací pomůcky sloužily zde umístěné modely zvířat. Celé vnitřní zařízení budovy pořídil Jirsík vlastním nákladem.²⁰¹

V souvislosti s rostoucím počtem chovanců, učitelek i služebního personálu přestaly původní kapacitní možnosti budovy brzy vyhovovat. O rozšíření ústavní budovy bylo rozhodnuto na konci druhého školního roku. V sousedním domě bylo na tři roky pronajato první a druhé patro za roční činži 260 zlatých. V červenci 1873 byla zahájena přístavba, jíž se prostory ústavu rozšířily o šest prostorných pokojů. Stavbu prováděl Tomáš Švarc. Přistavena byla zároveň prádelna, pekárna a lázně pro děti.²⁰² Stavitel Švarc provedl přestavbu za 6 004 zlatých 94 krejcarů a kronika ústavu spravuje o tom, že obnos uhradil z vlastních prostředků biskup Jirsík.²⁰³ Tvrzení lze doložit údaji ve výkazech o hospodaření ústavu.²⁰⁴

V prosinci téhož roku se ústav radoval z vysvěcení domácí kaple Božského Srdce Páně. Svěcení vykonal sám nejdůstojnější biskup. Bedřich Kamarýt, farář v Deštné a známý regionální umělec, namaloval a ústavu věnoval oltářní obraz představující Božské

---

¹⁹⁸ Dnes Mariánské náměstí. Prostranství na křižovatce Husovy třídy, Pražské třídy a Na Sadech neslo v historii různá označení: Marienplatz, Lobkowitzplatz, Jirsíkovo náměstí, náměstí Jana Švermy, Švermovo náměstí. Blíže *Encyklopedie*, s. 251-252.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 252.

²⁰⁰ Podrobný popis prostor a vybavení ústavu při otevření v reportáži z otevření ústavu. Blíže *Budivoj*, 9. listopadu 1871, s. 1.

²⁰¹ Blíže *Památce biskupa*, s. 46.

²⁰² Blíže ASSPSP České Budějovice, *Památní kniha*, nestr.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ SOKA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu hluchoněmých. (Třetí celoroční zpráva diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích pro školní rok 1873/1874, s. 6.)*

Srdce Páně. Ze záznamů v kronice se dozvíme i další podrobnosti o vybavení kaple. Jirsík daroval do kaple stříbrný kalich, dva svícny a fialové mešní roucho. Hraběnka Buquoyová pak darovala mešní roucho bílé barvy. Červeným rouchem a kostelním prádlem přispěl kapli pražský Spolek k ustavičnému klanění se Nejsvětější Svátosti. Darem kanovníka Haise byly drahocenný kříž a oltářní pult. Kaple se těšila mimořádné pozornosti různých dárců a po celé sledované období byla zaplavována různými darovanými předměty, především pak obrazy. V každoročních přehledech o příjmech a výdajích představují výlohy na kapli stálou a rozhodně nezanedbatelnou položku.

Pronájem prostor v sousední budově byl časově limitován. Proto se v roce 1878 přistoupilo k dalším stavebním úpravám, při nichž byla dokončena přístavba nového křídla. Přestavbu prováděl jako v předchozích případech Tomáš Švarc. Výroční zprávy však neuvádí výši částky, za níž byla přestavba realizována. Ústavní kronika stručně zmiňuje dílčí přestavbu, která proběhla ve školním roce 1893/1894. Ze zápisu však nevyplývá, ve které části budovy probíhaly stavební úpravy, není uvedena ani výše finančních nákladů.²⁰⁵ V použitých pramenech nenalezneme o proměnách tváře ústavní budovy ve sledovaném období další bližší informace.

---

²⁰⁵ ASŠPSP České Budějovice, *Památní kniha*, nestr.

4. 4 Učitelství sbor²⁰⁶

Rekonstrukce podoby učitelství sboru ústavu hluchoněmých byla provedena na základě zápisů v ústavní kronice a údajů v nekompletní řadě výročních zpráv.²⁰⁷ Na ředitelském postu se ve sledovaném období vystřídalo pět mužů. První ředitel Antonín Picconi se na výkon funkce připravoval dva roky v pražském ústavu, kam byl vyslán biskupem Jirsíkem v roce 1869. Picconi zastával funkci pouze do 17. února roku 1872, kdy zemřel.²⁰⁸ Na jeho místo povolal biskup Matěje Sedláka, kaplana u Nejsvětější Trojice v Praze. Sedlák musel rovněž absolvovat vzdělávací pobyt v pražském ústavu a po složení učitelství zkoušky byl 10. prosince roku 1872 potvrzen v úřadu ředitele ústavu zemským školním radou. Klatovský rodák byl dlouholetým ředitelem ústavu, v jeho čele stál celých dvacet dva let. „*Po celý ten čas staral se o chovance sobě svěřené s horlivostí a láskou v pravdě otcovskou a má mnoho zásluh o tyto ubohé členy společnosti lidské.*“²⁰⁹ V červenci roku 1894 se Sedlák odebral do rodných Klatov, kde působil jako městský děkan. Ředitelský post byl pak obsazen hosínským kaplanem Františkem Husarem, který zastával úřad do roku 1903. Benedikt Dolejšek zastupoval ředitele do roku 1906, kdy se úřadu ujal Jan Ryšavý. Jan Ryšavý se v roce 1908 účastnil pohřbu někdejšího ředitele Sedláka, který zemřel 25. ledna v Bechyni.²¹⁰ K ukončení působení Jana Ryšavého coby ředitele ústavu poznamenává kronika, že se ředitel rozloučil s učitelství sborem a hluchoněmými chovanci dojemným způsobem. Ryšavý pak nastoupil jako c. k. polní kurát do Stanislavova v Haliči.²¹¹ Benedikt Dolejšek dříve pouze pověřený vedením ústavu se v roce 1912 stal jeho skutečným ředitelem a funkci zastával do roku 1923. Ředitel ústavu pobíral služné, jehož výši lze na základě výkazů o hospodaření stanovit do roku 1887 na 600 zlatých ročně. V následujících letech už nebyly jednotlivé položky výdajů podrobně rozepisovány, ale lze předpokládat, že výše platu se ve sledovaném období zásadně neměnila.

---

²⁰⁶ Jmenný seznam ředitelů uveden v Příloze 3. Jmenný seznam učitelů uveden v Příloze 4.

²⁰⁷ ASŠPSP České Budějovice, *Pamětní kniha*, nestr.; SOKA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu hluchoněmých*.

²⁰⁸ K pohřbu Antonína Picconioho blíže *Budivoj*, 22. února 1872, s. 3.

²⁰⁹ ASŠPSP České Budějovice, *Pamětní kniha*, nestr.

²¹⁰ Blíže Tamtéž.

²¹¹ Tamtéž.

Při hledání pedagogických sil pro nově vznikající ústav oslavil biskup Jirsík Kongregaci Školských sester de Notre Dame.²¹² Hojně kontakty s horažďovickými sestrami, jimiž byl Jirsík považován za spoluzakladatele jejich společenství, slibovaly kladné vyřízení žádosti. Do jihočeské metropole přišla Kongregace Chudých školských sester na konci druhého desetiletí své existence v roce 1871.²¹³ Důvody příchodu byly hned dva. Sestry se měly angažovat v oblasti dívčího školství a jako učitelké síly v ústavu hluchoněmých.²¹⁴

V roce 1869 vyslala Kongregace dvě schopné učitelky do pražského ústavu, aby zde získaly zkušenosti s vyučováním hluchoněmých. Českobudějovický ústav zahajoval výuku v české a německé třídě se sestrami Cecílií Šebestovou z Prahy a Annou Křivancovou ze Záboří. Cecílie Šebestová, učitelka české třídy, působila v ústavu šestnáct let jako první učitelka. V průběhu školního roku 1883/1884 se sestra Cecílie ze závažných zdravotních důvodů na čas odebrala do Prahy, kde na klinice podstoupila operaci. Její zdravotní stav však na několik měsíců nedovoloval, aby se podílela na vyučování. Anna Křivancová, učitelka německé třídy, působila v ústavu přes deset let. Na konci školního roku 1880/1881 se rozhodla změnit působiště. Biskup Josef Jan Hais zakládal v Hradci Králové ústav a rozhodl se využít několikaletých zkušeností sestry Anny s výukou hluchoněmých a vyzval jí, aby dohlížela na chod a vyučování nově vznikajícího ústavu v královehradecké diecézi. Ve druhém školním roce se vyučovalo ve třech třídách, přibyla učitelka Kazimíra Šrámová, která v průběhu školního roku 1881/1882 odešla rovněž do Hradce Králové, kde nastoupila za těžce nemocnou sestru. Ve třetím školním roce 1873/1874 se vyučovalo ve třech třídách českých a jedné německé. Novou učitelkou silou se stala Petronilla Hynková, vyučující v ústavu čtyři roky. Jako učitelka ručních prací se na vyučování podílela Leopoldína Urbanová. Datum jejího nástupu do ústavu není možné vzhledem k nekompletnosti výročních zpráv stanovit, poprvé je o ní zmínka ve školním roce 1877/1878. V ústavu působila do školního roku 1894/1895. Ve školním roce 1878/1879 přibyla jako kandidátka vyučování Marie Janečková. V následujícím školním roce se učitelský sbor rozšířil o Markétu Laťkovou. Na místo Anny Křivancové, která odešla do ústavu v Hradci Králové, nastoupila na začátku školního roku 1881/1882 sestra Ida Schwambergová. V témže roce rozšířila učitelský sbor sestra Sabina Münichová. Výroční zpráva ze školního roku

---

²¹² Učitelské a výchovné činnosti Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích se v diplomové a rigorózní práci podrobně věnovala D. JAKŠIČOVÁ, *Vezmi dítě; TÁŽ, Dílo důvěry*.

²¹³ V roce 1968 byl název kongregace změněn na Kongregace Školských sester de Notre Dame.

²¹⁴ D. JAKŠIČOVÁ, *Vezmi dítě*, s. 52-53.

1883/1884 uvádí nové posily učitelského sboru. Sestry Eustachie Rypotová nastoupila v průběhu roku jako výpomoc za nemocnou Cecílii Šebestovou. Novými učitelkami v ústavu se staly Evelína Křiváčková a Fulgentia Konvičková, která na začátku školního roku 1884/1885 přestoupila do ústavu v Hradci Králové. Ve školním 1884/1885 sestával učitelský sbor z sedmi učitelek a jedné kandidátky, chovanci byli rozděleni do sedmi tříd. Ve školním roce 1885/1886 opustila ústav sestra Evelína Křiváčková a na její místo nastoupila Ernestina Thierová. Marie Janečková byla jmenována učitelkou a v ústavu přibýly dvě kandidátky, Aloisie Böhmová a Katharina Pátková. V následujícím školním roce 1886/1887 neproběhly v učitelských řadách žádné změny. V ústavu působilo osm učitelek – Cecílie Šebestová jako první učitelka a sestry Markéta Laťková, Ida Schwambergová, Sabina Münichová, Leopoldina Urbanová, Eustachie Rypotová, Ernestina Thierová a dvě kandidátky. Hluchoněmí chovanci byli rozděleni do osmi tříd.

Další výroční zpráva se dochovala až pro školní rok 1894/1895. O stavu učitelského sboru v období, pro které nemáme výroční zprávy, informuje pouze okrajově kronika ústavu, což přesnou rekonstrukci podoby učitelského sboru značně komplikuje. Zásadní změna v učitelském sboru proběhla na začátku školního roku 1887/1888. Dlouholetá první učitelka ústavu sestra Cecílie Šebestová byla odvolána do horažďovického mateřince a na její místo nastoupila první učitelka z královehradeckého ústavu Kazimíra Šrámová. O dalších změnách v učitelském sboru hovoří kronika ve školním roce 1889/1890. Učitelka Eustachie Rypotová byla přeřazena do ústavu v Hradci Králové a Sabina Münichová odešla do kláštera v Einsiedlu. Na jejich místa přišly sestry Serafína Valerie Suchardová a Sefarína Rejšíková, která byla na začátku školního roku 1893/1894 přeřazena do ústavu v Hradci Králové. Na její místo byla povolána Miroslava Vanišová. K vyučování hluchoněmých se v ústavu začala připravovat Olga Najsarová a dozorkyní chovanců byla ustavena Anna Píbllová. Počet sester působících v ústavu vzrostl na jedenáct. Stejný stav konstatuje i výroční zpráva pro školní rok 1894/1895, kdy byli chovanci rozděleni do osmi tříd. Změny nastaly ve školním roce 1896/1897, kdy nastoupily nové učitelky Rosa Deckerová, Dosithea Rückerová a Angelina Häringová. Dohledem nad chovanci pověřená Anna Píbllová²¹⁵ se stala učitelkou a dozor začala vykonávat sestra Gerardina Böhmová. Výroční zpráva pro školní rok 1899/1900 hovoří o deseti učitelkách a dvou sestrách, Gerardině Böhmové a Regis Höferové, pověřených

---

²¹⁵ O Anně Píbové se z ústavní kroniky dozvíme, že zemřela 19. června 1908 v Horažďovickém mateřinci. Jejího pohřbu se zúčastnil ředitel ústavu a dvě učitelky. Blíže ASŠPSP České Budějovice, *Památní kniha*, nestr.

dozorem nad chovanci. V seznamu učitelek nově nalezneme jméno Benitie Schulzové. Ve školním roce 1902/1903 působilo na ústavu jedenáct učitelek, novými pedagogickými silami se staly Vladimíra Vlčková a Philothea Antoniovicová. Chovanci ústavu zůstávají stále rozděleni do osmi tříd. V následujícím školním roce ústav opustila sestra Miroslava Vanišová, kterou nahradila Ernestina Thierová, již dříve v ústavu působící. První učitelkou zůstává i nadále Kazimíra Šrámová, chovanci byli stále rozděleni v osmi třídách. Další dochovaná výroční zpráva ze školního roku 1906/1907 konstatuje v učitelském sboru některé změny. První učitelkou se stala Fulgentia Konvičková, která již na ústavu působila v osmdesátých letech a poté byla odvolána do Hradce Králové. Do obecné školy v Kladně byla přeřazena sestra Vladimíra Vlčková. V únoru roku 1907 vážně onemocněla sestra Olga Najsarová, a proto ústav potřeboval novou učitelskou sílu, což byl důvod k návratu sestry Vladimíry z Kladna. Mezi deseti učitelkami byla nováčkem Fides Präuerová. Poslední dochovaná výroční zpráva je pro školní rok 1910/1911, kdy bylo 91 chovanců ústavu stále rozděleno do osmi tříd. První učitelka Fulgencie Konvičková obstarávala společně s Fides Präuerovou vyučování v německém oddělení. Česky vyučovaly Miroslava Vanišová, Ida Schwambergová, Ernestina Thierová, Vladimíra Vlčková a Magdalena Košťálová. Ručním pracem vyučovaly Lamberta Louženská a Filothea Antoniovicová. Dozor nad chovanci stále vykonávala Gerardina Böhmová. Přesnou podobu učitelského sboru do konce sledovaného období již není možné rekonstruovat, neboť ústavní kronika o vyučujících sestrách mlčí.

Na závěr oddílu o učitelských silách v ústavu zmiňme, že první dvě učitelky českobudějovického ústavu sestavily pedagogické příručky pro vyučování hluchoněmých. Dlouholetá první ústavní učitelka Cecílie Šebestová vytvořila v roce 1879 obrázkové dějiny. Příručka je původní učební pomůckou českobudějovického ústavu, která prostřednictvím kresby seznamovala s klíčovými momenty českých dějin. Anna Krivancová sestavila příručku, která měla hluchoněmým dětem pomoci v pochopení časových pojmů.²¹⁶

---

²¹⁶ Blíže H. PRINCOVÁ, *Historie*, s. 92-93.

4. 5 Vyučování

Hlavní zásady ústavu stanovily ve svém prvním bodě účelem ústavu hluchoněmé děti nábožensko-mravně vzdělávat, a jim „*vědění a umění pro život nevyhnutelně potřebné vpraviti, aby byli sto, státi se užitečnými údy společnosti lidské a mohly výživy sobě vyhledávati*“.²¹⁷ Školní rok v ústavu začínal jako na jiných školách vždy 15. září, pokud toto datum nepřípadlo na neděli. Předměty předepsané pro národní školy byly vyučovány i v ústavě hluchoněmých. Chovanci se v ústavu učili psát, počítat, číst a kreslit, byli systematicky vzděláváni v biblických dějinách, náboženství, přírodopise a zeměpise a učili se mluvenou řeč a odezírat z úst. Podle přání rodičů byli hluchoněmí vyučováni v české nebo německé řeči. Chlapci dvakrát a děvčata jednou v týdnu byli cvičeni v tělocviku, na jehož výuku zabezpečoval ústav zvláštní pedagogickou sílu a pronajímal tělocvičnu Sokola. Pozornost byla rovněž věnována vyučování ručních prací. Děvčata se učila plést, háčkovat, vyšívat, šít prádlo a šaty a šít na stroji. Každý den se vyučovalo pět hodin, zbytek dne byl využíván k opakování učiva, domácím, především úklidovým pracím a procházce.

Na konci školního roku vykonávali chovanci veřejnou celoroční zkoušku. *Budivoj* informoval své čtenáře o průběhu zkoušky, která se konala 14. července 1873. Četné obecenstvo bylo v úvodu zkoušky přivítáno chovanci v češtině i v němčině. Poté se přistoupilo k vykonání zkoušky z náboženství, řeči a počítání, u všech zkoušených s velmi uspokojivým výsledkem. Někteří zkoušce přihlížející byli pokroky chovanců dojati až k slzám. Zkouška byla ukončena poděkováním přítomným hostům a dobrodincům. Jedno děvče předalo biskupu Jirsíkovi kytici se slovy: „*Jako tyto něžné kvítky, chceme býti hodné dítky*“. Za pilnost při učení obdaroval biskup všechny děti pečivem.²¹⁸ Zájem ze strany veřejnosti o sledování závěrečných zkoušek byl takový, že se často ani všichni zájemci o shlédnutí nemohli zkoušení zúčastnit, protože to nedovolovala kapacita sálu.²¹⁹

---

²¹⁷ Hlavní zásady pro ústav hluchoněmých byly poprvé otištěny v roce 1871 v *Ordinariátním listě*, v této podobě byly shrnuty do 18 bodů. Blíže SOA Třeboň, BA, inv. č. 128, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze*, 19. května 1871, s. 67-68. V roce 1878 byly „Zásady a podmínky ku přijetí do ústavu“ součástí sedmé výroční zprávy ústavu. Blíže SOKA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu hluchoněmých. (Sedmá celoroční zpráva diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích pro školní rok 1877/1878, s. 3.)*

²¹⁸ *Budivoj*, 17. července 1873, s. 3.

²¹⁹ Blíže ASSPSP České Budějovice, *Pamětní kniha*, nestr.

Výdaje na učební pomůcky tvořily stálou součást vynaložených finančních prostředků. Ročně vydával ústav na „*učebné pomůcky a potřeby školské*“²²⁰ částku blížící se, nebo mírně překračující jedno sto zlatých. Protože se však ústav po celou dobu své existence těšil mimořádné pozornosti dárců, pocházely učební pomůcky většinou od dobrodinců, kteří ústav zásobovali především psacími potřebami, knihami, mapami a vycpanými zvířaty.

Vyučování náboženství vedl ředitel ústavu, ostatní předměty vyučovaly ctihodné školské sestry. Vyučování náboženství bylo v předepsaný den v týdnu přístupné i hluchoněmým z Českých Budějovic a blízkého okolí a jak vypovídá ústavní kronika, bylo hojně navštěvováno. Ústav tak plnil funkci komunikačního centra.²²¹

---

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Tamtéž.

4. 6 Zásady ústavu – předpis a skutečnost

Hlavní zásady diecézního ústavu hluchoněmých se dochovaly ve dvojí podobě.²²² Ještě před otevřením ústavu, v květnu 1871, byly zásady shrnuty do osmnácti bodů a publikovány na stránkách *Ordinariátního listu*. Ve stručnější verzi byly zásady ústavu součástí výroční zprávy za školní rok 1877/1878. O tom, jaké děti byly do ústavu skutečně přijímány, jsou vedeny záznamy v *Seznamu chovanců*.²²³

Zásady ústavu ozřejmují jeho účel, kterým je vzdělávání hluchoněmých dětí a péče o ně, a to buď za plat, nebo zdarma. Počet přijatých hluchoněmých dětí zásady nestanovují, říkají, že se má řídit podle množství finančních prostředků a místností, jimiž ústav disponuje. Ve sledovaném období bylo do ústavu přijato 1 079 hluchoněmých chovanců. Ústav zahajoval v roce 1871 vyučování s dvanácti hluchoněmými dětmi. Vzhledem ke vzrůstajícím možnostem mohl ústav přijímat stále více nových hluchoněmých. Nejvíce zájemců o vyučování bylo ústavem přijato ve školním roce 1902/1903, tehdy ústav vyhověl dvačtyřiceti žádostem o přijetí. Průměrně bylo do ústavu každý rok přijímáno dvacet pět nových chovanců.

Zásady ústavu striktně nepředepisovaly věk přijímaných dětí.²²⁴ Bylo však doporučeno přijímat hluchoněmé ve věku osm až dvanáct let. Skutečný věk chovanců se od doporučeného značně lišil, byli přijímáni mladší i starší. Průměrný věk dětí při přijetí byl aritmetickým průměrem stanoven na zhruba deset let. Podmínkou přijetí do ústavu bylo dobré duševní a fyzické zdraví. Řečí zásad ústavu: „*Dítky skutečně blbé, aneb kromě hluchoněmosti jiným ještě tělesným neduhem sklíčené, nejsou schopny, aby byly do ústavu přijaty*“.²²⁵ Kdo chtěl do ústavu dát hluchoněmé dítě, musel o jeho přijetí písemně žádat ředitele ústavu. Žádost měla kromě křestního listu nebo výtahu z matriky narozených dále obsahovat vysvědčení o prodělaných očkováních a dále lékařské potvrzení o tom, že dítě nemá žádnou chronickou nebo nakažlivou nemoc. Na základě řádné žádosti bylo dítě zařazeno do seznamu kandidátů. Zájem o vyučování dětí byl ze strany rodičů obrovský a kladného vyřízení žádosti se všem rozhodně nedostalo. Do

---

²²² Vycházíme ze zásad, jak byly publikovány v Ordinariátním listě a v *Sedmé celoroční zprávě ústavu pro hluchoněmé v Českých Budějovicích pro rok 1877/1878*, s. 3-5. Blíže SOA Třeboň, BA, inv. č. 182, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze*, 19. května 1871, s. 67-68; SOkA České Budějovice, C 44, *Výroční zpráva ústavu hluchoněmých*.

²²³ ASŠPSP České Budějovice, *Seznam chovanců*.

²²⁴ K věku chovanců při přijetí více v následující kapitole *Chovanci*. Podrobný přehled věku chovanců při přijetí v Příloze 10.

²²⁵ Pátý bod zásad ústavu v *Ordinariátním listě*, třetí bod v zásadách publikovaných ve výroční zprávě.

ústavu byl přijat pouze takový hluchoněmý, kterého ředitel ústavu označil za vzdělávání schopného a ústavní lékař ho prohlásil za zdravého. Rodiče, pěstouni a poručníci hluchoněmých zájemců o vzdělání byli proto vyzýváni, aby před plánovaným nástupem do ústavu předvedli dotyčné dítě řediteli a ústavnímu lékaři. Pouze ve výjimečných případech se přistoupilo k tomu, že schopnost k učení byla posouzena na základě zodpovězení souboru otázek.

Vstupním vyšetřením se vždy nepodařilo správně odhadnout schopnosti budoucího chovance. Až v průběhu školního roku byla u řady hluchoněmých dětí odhalena jejich neschopnost k učení a proto byly z ústavu vyloučeny.²²⁶ V mnoha případech se ve školním roce natolik zhoršil zdravotní stav chovance, že musel být z ústavu rovněž propuštěn. V *Seznamu chovanců* byla o důvodech předčasně propuštění vedena poznámka. Ve sledovaném období ústav předčasně opustilo celkem 181 chovanců, což je téměř 17 % ze všech přijatých hluchoněmých do ústavu. Důvodů k předčasnému vystoupení z ústavu bylo několik. Pokud hluchoněmý chovanec projevoval nedostatečné schopnosti k učení, byl rozhodnutím ředitele propuštěn. K propuštění v těchto případech docházelo většinou bezprostředně po zahájení vyučování v novém školním roce. Podle seznamu hluchoněmých bylo výhradně pro neschopnost k učení propuštěno 102 chovanců. Z důvodu špatného zdravotního stavu bylo z ústavu propuštěno 19 chovanců, v jejich případech hovoří *Seznam chovanců* o propuštění pro churavost. U šesti chovanců bylo v seznamu zapsáno, že byli propuštěni pro neschopnost a churavost. Je pochopitelné, že některé děti špatně snášeli dlouhodobé odloučení od rodičů. Rodiči doma ponecháno bylo devět dětí. Konkrétní pohnutky rodičů, proč se k takovému kroku rozhodli však na základě dostupných pramenů nemůžeme identifikovat. Deset chovanců přestalo předčasně navštěvovat ústav z důvodu přestoupení do jiného vzdělávacího zařízení nebo z důvodu, že se jejich rodina přestěhovala, dvakrát byla důvodem propuštění krádež a dva chovanci byli propuštěni pro nečistotu.

Smutnou kapitolou ve statistice předčasně vystoupení z ústavu jsou hluchoněmé děti, které zemřely. Podle údajů v *Seznamu chovanců* dohledáme 35 případů úmrtí hluchoněmých chovanců. V lednu roku 1873 zemřel na následky neštovic Martin Franěk.²²⁷ Z ústavní kroniky se dozvídáme, že neštovice řádily v celém ústavu, kde onemocnělo mnoho dětí a dokonce i dvě učitelky. Aby se předešlo rozšíření nákazy, byli chovanci z ústavu až do konce ledna propuštěni. O nemocné chovance a učitelky se staral

---

²²⁶ Struktura chovanců, kteří vystoupili předčasně, v Příloze 22.

²²⁷ V *Seznamu chovanců* evidován pod číslem 27.

ústavní lékař Julius Červený a lékárna U bílého anděla poskytovala ústavu léky s 25 % slevou. Pravidelné vyučování bylo obnoveno na začátku února.²²⁸ Ústavní kronika informuje o tom, že hluchoněmá chovanka Anna Peterková²²⁹ byla kvůli dlouhotrvající plicní nemoci poslána do domácího ošetřování. Kronika sice hovoří o tom, že se dotyčná jistě brzy vrátí a bude pokračovat ve vzdělávání, ale ze *Seznamu chovanců* se pak dozvídáme o smrti jmenované chovanky 21. srpna 1876. Po krátké nemoci zemřela v ústavu v říjnu 1877 Vilemína Kopeckých z Velechova na Žatecku.²³⁰ Ústav platil výlohy spojené s pohřbem hluchoněmé chovanky ve výši 18 zlatých 21 krejcarů.²³¹ Pohřeb Vilemíny Kopecké se odehrával v Českých Budějovicích a zájem o něj jevila široká veřejnost. Kvítím ozdobená rakev byla z ústavu hluchoněmých odnesena do hlavního chrámu, pak se pohřební průvod v čele s ředitelem Sedlákem vydal na hřbitov.²³² V roce 1879 hradil ústav výlohy za pohřby dvou chovanců ve výši 28 zlatých.²³³ Anna Dvořáková zemřela v ústavu v červnu 1879 na souchotiny, jako příčina úmrtí u Franze Seidela byla uvedena tuberkulóza.²³⁴ V roce 1881 zemřely v ústavu dvě chovanky na souchotiny, Paulina Zachová a Viktorie Míková.²³⁵ Podle výroční zprávy financoval ústav pohřeb pouze jedné z nich. V roce 1882 zemřeli v ústavu další dva chovanci. Wenzl Böhm zemřel v květnu opět na souchotiny. U Františky Závodské není příčina úmrtí uvedena.²³⁶ V roce 1883 zemřela u rodičů na zápal plic Teresie Haselbuschová.²³⁷ V souvislosti s narůstajícím počtem chovanců ústavu přestávají být zápisy o příčině úmrtí konkrétní a v evidenci je pouze uvedeno datum. O příčině úmrtí mlčí *Seznam chovanců* i v dalších devatenácti případech.²³⁸ V roce 1885 zemřela Josefa

---

²²⁸ Blíže ASŠPSP České Budějovice, *Památní kniha*, nestr.

²²⁹ V *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 85.

²³⁰ V *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 4.

²³¹ SOkA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu hluchoněmých. (Sedmá celoroční zpráva diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích pro rok 1877/1878, s. 19.)*

²³² O pohřbu hluchoněmé chovanky informuje *Budivoj*, 25. října 1877, s. 2.

²³³ SOkA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu hluchoněmých*

²³⁴ Anna Dvořáková v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 39, Franz Seidl v *Seznamu chovanců* pod číslem 126.

²³⁵ Paulina Zach v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 181, Viktorie Míková v *Seznamu chovanců* pod číslem 192.

²³⁶ Wenzl Böhm v *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 71, Františka Závodská v *Seznamu chovanců* pod číslem 154.

²³⁷ Teresie Haselbusch v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 216.

²³⁸ Josefa Hamerlindt v *Seznamu chovanců* evidována pod číslem 232, František Císlar pod číslem 303, Barbora Schwarzová pod číslem 355, Barbora Káhovcová pod číslem 291, Franz Krenauer pod číslem 437, Markéta Murgauer pod číslem 579, Barbora Maršíková pod číslem 578, Marie Schwinghammerová pod číslem 676, Marie Mošovská pod číslem 659, Johana Černá pod číslem 823, Marie Kazdová pod číslem 904, Anežka Šlémárová pod číslem 927, Marie Hrušková pod číslem 922, Karolina Reiserová pod číslem 956, Anna Oberhoferová pod číslem 953, Růžena Miksová pod číslem 985, Jordán Eisler pod číslem 993, František Boháč pod číslem 936, Josefa Šilhánková pod číslem 972, Šimon Vlček pod číslem 966.

Hamerlindtová, v roce 1887 František Císler, v roce 1890 Barbora Schwarzová a Barbora Káhovcová, v roce 1891 Franz Krenauer, v roce 1897 Markéta Murgrauerová, v roce 1898 Barbora Maršíková, v roce 1901 Marie Schwinghamrová o rok později Marie Mošovská. Bez zaznamenané příčiny dále zemřeli: v roce 1906 Johanna Černá, v roce 1907 Marie Kazdová, v roce 1908 Anežka Šlémarová, v roce 1909 zemřely dvě chovanky – Marie Hrušková a Karolina Reiserová. V roce 1912 zemřeli čtyři chovanci, ani v jednom případě neznáme příčinu úmrtí. V roce 1915 zemřely dvě chovanky, do ústavu však byly přijaty ještě ve sledovaném období. Ve školním roce 1909/1910 do ústavu vstoupila Josefa Šilhánková,²³⁹ která zemřela v červnu roku 1915. O příčinách jejího úmrtí pramen mlčí. Terezie Sýkorová²⁴⁰ byla do ústavu přijata ve školním roce 1911/1912, v jejím případě uvádí *Seznam chovanců* jako příčinu úmrtí utonutí, ke kterému došlo 12. června 1915. Zbývá zmínit tři chovance, zemřelé na souchotiny. V roce 1887 podlely této plicní nemoci Anna Rybáková a Marie Schneiderová, v roce 1902 Hynek Kubeš.²⁴¹ V roce 1887 zemřela Karolína Rodlbergerová na tuberkulózu²⁴². Z třiceti pěti hluchoněmých chovanců, kteří zemřeli v průběhu vzdělávání v ústavu, bylo dvacet dva případů, u nichž nebyla příčina úmrtí zaznamenána, osm chovanců zemřelo na souchotiny, dva chovanci podleli tuberkulóze a jeden chlapec zemřel na neštovice.

K financování vyučování bylo v zásadách ústavu uvedeno, že rodiče majetných chovanců mají odvádět ve prospěch ústavu plat, který bude jednotlivě vyměřen. Roční náklady na péči a vyučování pro jednoho chovance v jednotlivých letech kolísaly, ale průměrně se pohybovaly mezi 150 až 200 zlatými. Z provedené socioprofesionální stratifikace²⁴³ vyplývá příslušnost většiny chovanců k nižším vrstvám společnosti českých zemí a ta zásadním způsobem ovlivnila spoluúčast rodičů hluchoněmých dětí na jejich vzdělávání v ústavu. Zásady vyzývaly nemajetné rodiče, aby ohledně placení učebních výloh a pobytu hluchoněmého v ústavu oslovili představenstva obcí, do nichž hluchoněmí náleží. Rodiče se případně měli obracet i na krajské úřady. Jak bylo v zásadách podotknuto, právě domácí obec má ze vzdělávání hluchoněmého velký užitek, protože když se tento umí sám o sobe postarat, nepředstavuje pro ni břemeno. V několika případech obec skutečně pobyt hluchoněmého hradila nebo se alespoň na financování vyučování spolupodílela. Pokud nemohli rodiče platit celý plat, bylo jejich povinností

---

²³⁹ Josefa Šilhánková je v *Seznamu chovanců* vedená pod číslem 972.

²⁴⁰ Terezie Sýkorová je v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 1027.

²⁴¹ Anna Rybáková je v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 248, Marie Schneiderová pod číslem 317, Hynek Kubeš pod číslem 687.

²⁴² Karolína Rodlbergerová v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 217.

²⁴³ Socioprofesionální stratifikace chovanců v kapitole 5. 6.

přiložit k žádosti o přijetí zákonně zhotovený výkaz o majetnosti. Jakmile to pokladnice ústavu dovolila, byly děti nemajetných rodičů do ústavu přijímány bezplatně. Plat ve stanovené výši měl být odváděn pololetně nebo čtvrtletně. Pokud chovanec v dotyčném období zemřel, nebo ústav opustil, peníze se plátcí nevracely. Za chovance externisty, kteří do ústavu pouze docházeli na vyučování, se mělo platit školné dvacet zlatých ročně.

Světlo do způsobu financování pobytu chovanců v ústavu vnese analýza evidence platebních položek v *Seznamu chovanců*.²⁴⁴ Výsledek rozboru ovlivňuje skutečnost, že u 122 chovanců nebyl o výši platby veden záznam. V některých případech bylo pouze uvedeno, kdo peníze platil, konkrétní částka však uvedena nebyla. Financování vzdělávání v diecézním ústavu v plné výši hradilo, nebo se na něm alespoň finančně spolupodílelo, 335 rodičů chovanců. Z ročních přehledů účetnictví ve výročních zprávách vyplývá, že množství prostředků vybraných od rodičů tvořilo v celkových příjmech ústavu zanedbatelnou položku. V případě 273 hluchoněmých dětí bylo rozhodnuto o jejich bezplatném přijetí do ústavu. Značná část chovanců mohla být v ústavu vzdělávána díky podpoře zemských nadací, podle evidenčních záznamů hradila zemská nadace vzdělávání 224 hluchoněmých chovancům.

Dvacátého čtvrtého března 1873 založil zemský výbor na památku zasnoubení arcivévodkyně Gisely nadaci, jež nesla jméno dcery Františka Josefa I. Giselina nadace vznikla ze zemských peněz se základním jměním 100 000 zlatých. Z každoročních úroků vloženého kapitálu měla na stávajících ústavech pro hluchoněmé v Čechách, totiž v Praze, v Litoměřicích a v Českých Budějovicích, vzniknout nadační místa pro chudé děti. Obsazování vzniklých nadačních míst záviselo na rozhodnutí zemského výboru.²⁴⁵ Ve sledovaném období vytvořila Giselina nadace v českobudějovickém ústavu nadační místa pro šedesát dva chovance. K osudům hluchoněmých nezůstal lhostejný ani kníže Jan Adolf Schwarzenberg, který ve sledovaném období udělil dvacet osm nadací. První schwarzenberská nadace byla vytvořena rozhodnutím z 15. července 1873 a udělena byla Kamilu Jonášovi z Chlumčan.²⁴⁶ Při udílení nadace jistě sehrálo roli, že otec hluchoněmého pracoval jako schwarzenberský hajný.

Tomáš Dudek získal nadaci korunního prince Rudolfa. Hraběnka Lažanská financovala vzdělávání hluchoněmé dívky z Manětína Johanny Reichové. Hraběnka Schönbornová hradila ústavní péči o Josefa Beneše, nemanželsky zrozeného syna

---

²⁴⁴ Přehled plátců školného v Příloze 5.

²⁴⁵ ASŠPSP České Budějovice, *Pamětní kniha*, nestr.

²⁴⁶ Kamil Jonáš v *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 51.

nádenice z Dolců v tehdejší okrese přeštickém. Nejmenovaný kaplan z Mladé Vožice hradil výlohy za péči o hluchoněmého chlapce z Dobešova.²⁴⁷

Náklady na vzdělávání deseti chovanců byly hrazeny prostřednictvím nadací sirotčího fondu. Do financování vyučování vstoupil sirotčí fond až ve školním roce 1903/1904, kdy udělil nadaci bratrům Novotným, nemanželským synům Marie Novotné, příslušné do Salačovy Lhoty u Pelhřimova.²⁴⁸ V témže roce udělil fond ještě další tři nadace, a to Oldřichu Veselému z pražského nalezince,²⁴⁹ nemanželskému synu Barbory Schallerové z Nemanic²⁵⁰ a z úplné rodiny pocházející Anně Veselé z Plánice.²⁵¹ Ve školním roce 1907/1908 udělil fond nadaci nemanželskému synovi Rosalie Carhounové.²⁵² Anna Papschová získala nadaci sirotčího fondu na začátku školního roku 1912/1913.²⁵³ O rok později udělil fond nadaci Františku Šlajerovi,²⁵⁴ který se ve světle evidenčních záznamů jeví jako příklad zanedbaného dítěte, u něhož nedošlo k rozvoji řeči kvůli nezájmu okolí. Svědčí o tom především poznámka, že chlapec sice slyší, ale nemluví. U jména chlapcovy matky Kateřiny je nakreslen symbol kříže a otec Václav byl nezvěstný. Sestrám Neureiterovým udělil fond nadaci ve školním roce 1913/1914.²⁵⁵ Josefa a Marie pocházely z rodiny se třemi hluchoněmými dětmi *Seznam chovanců* nás spravuje o tom, že děti měly stejně postižené oba rodiče.

U devíti chovanců byla učiněna poznámka, že na jejich vzdělávání přispívala obec. A i když nebyl konkrétně uveden její název, lze ho vyvodit z údajů o místní příslušnosti chovanců. Z Domažlic pocházeli Jakub Ebenstreiter, František Císler a Emílie Aulíková.²⁵⁶ Vojtěch Hrdlička pocházel z Albrechtic nad Vltavou.²⁵⁷ Bratrovi sester Neureiterových, jimž hradil vzdělávání sirotčí fond, hradila pobyt v ústavu obec Pelhřimov.²⁵⁸ Na financování místně příslušných hluchoněmých se dále podílely obce Jiříčná, Týn nad Vltavou a Chodská Lhota.²⁵⁹ Čtyři chovanci byli podporováni přeštickou

---

²⁴⁷ Johana Reichová v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 261, Josef Beneš pod číslem 341 a František Staněk pod číslem 352.

²⁴⁸ Bratři Novotní evidováni v *Seznamu chovanců* pod číslem 810 a 811.

²⁴⁹ Oldřich Veselý v *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 817.

²⁵⁰ Franz Schaller v *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 820.

²⁵¹ Anna Veselá v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 829.

²⁵² František Carhoun v *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 911.

²⁵³ Anna Papsch v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 1055.

²⁵⁴ František Šlajer v *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 1064.

²⁵⁵ Josefa a Marie Neureiterovy evidovány v *Seznamu chovanců* pod čísly 1073 a 1074.

²⁵⁶ V uvedeném pořadí v *Seznamu chovanců* evidovaní pod čísly 158, 303, 411.

²⁵⁷ Vojtěch Hrdlička v *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 184.

²⁵⁸ Dan Neureiter v *Seznamu chovanců* pod číslem 242.

²⁵⁹ V Jiříčné bydlela Terezie Faicová, v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 413. Do Týna nad Vltavou příslušel Bohumil Jílek (č. 417), do Chodské Lhoty Matěj Koňák (č. 418).

nadací.²⁶⁰ Horažďovická nadace se dostávala třem chovancům.²⁶¹ Budějovická nadace byla udělena dceři zedníka Růženě Klimešové.²⁶² Vzdělávání Josefy Kárové, nemanželsky zrozené dcery Anny Kárové, spolufinancovala její domovská obec Pacov. Obec Folmava hradila vzdělávání Wilhelma Ascherleho. Město Písek přispívalo na vzdělávání Ladislava Prchala, přestože jako místo bydliště hluchoněmého je v *Seznamu chovanců* uvedeno město Krakov.²⁶³

Ústav se pojistil proti tomu, aby byl využíván jako opatrovna odložených dětí. Při přijetí hluchoněmého se jeho rodiče nebo zákonní zástupci museli písemně zavázat, že chovance do své péče opět převezmou. Dva měsíce letních prázdnin trávili hluchoněmi obvykle doma. O tom, že by chovanec dlel v ústavu i v tento čas, by pak musela vzniknout zvláštní písemná smlouva. Před ukončením školního roku rozhodl ředitel ústavu, kterým žádostem o přijetí se vyhoví, kteří chovanci budou po absolvování závěrečné zkoušky propuštěni a kteří se budou v ústavu dále vzdělávat. Chovanci byli v ústavu vzdělávání různě dlouhou dobu, ve třech případech dokonce devět let.²⁶⁴ Většina chovanců, konkrétně 325, byla v ústavu vyučována po dobu čtyř let. Průměrná délka pobytu byla aritmetickým průměrem stanovena na 3,68 let. Od založení ústavu počet vyučovaných dětí každým rokem rostl. Vrcholu dosáhl počet v ústavu vzdělávaných dětí ve školním roce 1911/1912, kdy se zde podle *Seznamu chovanců* vzdělávalo 111 hluchoněmých dětí, nově přijatých přitom bylo 33, ostatní pokračovali z předchozích ročníků.

Podle zásad musel chovanec nastupovat do ústavu vybaven potřebnými peřinami a prádlem. Měl mít dvojí oděv a čtvero prádlo. Za stanovený finanční obnos mohl pro chovance příslušný oděv obstarat ústav. V zásadách ústavu bylo dále uvedeno, že o chovance se bude pečovat i v době mimo vyučování. Aby volný čas správně využili, měli se chlapci starat o zahradu a pomáhat s těžšími pracemi. Děvčata byla vedena k pomocným domácím pracím, měla se učit šít, háčkovat a vyšívat.

---

²⁶⁰ Jednalo o Barboru Burešovou (č. 502), Pavla Radu (č. 769), Marii Kožíškovou (č. 905) a Václava Oberdörfera (č. 963).

²⁶¹ Jan Brůha (č. 684), Marie Zajíčková (č. 831), Anna Němejcová (č. 1072).

²⁶² Růžena Klimešová v *Seznamu chovanců* pod číslem 873.

²⁶³ Josefa Kárová v *Seznamu chovanců* číslo 576, Wilhelm Ascherl číslo 1077, Ladislav Prchal číslo 1010.

²⁶⁴ Příloha 9 – Struktura chovanců podle délky pobytu.

5. CHOVANCI²⁶⁵

5. 1 Počty chovanců v letech 1871 - 1914

Ve sledovaném období, od založení ústavu v roce 1871 do konce školního roku 1913/1914, bylo přijato 1 079 hluchoněmých.²⁶⁶ Počet chovanců se v jednotlivých letech lišil, což koresponduje se zásadou, že „počet dětí přijatých jest neobmezen, řídí se dle prostředků a místností, jimiž ústav toho času vládne“.²⁶⁷ V prvním roce fungování navštěvovalo ústav celkem dvanáct hluchoněmých, devět chlapců a tři děvčata.²⁶⁸ Nejvyšší počet nově přijatých chovanců byl zaznamenán ve školním roce 1902/1903, kdy bylo přijato čtyřicet dva hluchoněmých. Nejméně přijatých bylo ve školním roce 1882/1883, tehdy do ústavu nastoupilo jen sedm nových chovanců. Každý školní rok bylo do ústavu průměrně přijato dvacet pět nových chovanců.

Před koncem školního roku rozhodoval ředitel ústavu o tom, kterým žádostem o přijetí se vyhoví, kteří chovanci budou po absolvování závěrečné zkoušky propuštěni a kteří se budou v ústavu dále vzdělávat. V roce 1871 zahajoval ústav vyučování s dvanácti hluchoněmými chovanci, druhý rok se již v ústavu vzdělávalo třicet pět dětí a počet vyučovaných každým rokem rostl.²⁶⁹ Ve školním roce 1895/1896 počet poprvé překročil hranici jednoho sta chovanců a počínaje tímto datem téměř trvale zmíněnou hranici přesahoval.²⁷⁰ Nejvyšší hodnoty dosáhl počet chovanců ve školním roce 1903/1904, kdy jich Seznam eviduje sto šestnáct. Druhý nejvyšší počet náleží školnímu roku 1900/1901, ústav tehdy vzdělával sto třináct hluchoněmých. Třetí nejvyšší hodnota je zaznamenána

---

²⁶⁵ Jmenný seznam všech chovanců v Příloze 6 (uvedeno pořadové číslo, rok přijetí, příjmení, jméno, místo, okres, náboženské vyznání, národnost, povolání rodičů, manželský původ).

²⁶⁶ Počet přijatých chovanců v jednotlivých školních letech uveden v Příloze 7.

²⁶⁷ SOA Třeboň, BA, inv. č. 128, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze*, 19. května 1871, s. 67.

²⁶⁸ Na základě údajů v *Seznamu chovanců* lze počet chovanců v prvním školním roce přesně stanovit na 12. Blíže ASSPSP České Budějovice, *Seznam chovanců*, fol. 1-2. Ústavní kronika kupodivu uvádí, „že první školní rok započal se 14 chovanci, totiž deseti hochy a 4 děvčaty“. Blíže ASSPSP České Budějovice, *Kronika*, nestránkováno. S údajem z *Kroniky* zřejmě pracovali další autoři, kteří pro první školní rok uvádějí 14 chovanců. Blíže např. J. HRUBÝ, *Velký ilustrovaný průvodce*, s. 140; *Encyklopedie*, s. 116; SOKA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu hluchoněmých. (Desátá celoroční zpráva ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích pro rok 1880/1881, s. 3.)*; Zpráva o diecézním ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích pro změnu stanovuje počet chovanců v prvním školním roce na 11. Blíže SOA Třeboň, BA, inv. č. 129, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze*, 20. července 1872, s. 10.

²⁶⁹ Počet chovanců v jednotlivých školních letech uveden v příloze 8.

²⁷⁰ Výjimku v tvoří školní roky 1906/1907 (87 chovanců), 1907/1908 (92 chovanců), 1909/1910 (98 chovanců).

pro školní roky 1895/1896 a 1911/1912, v nichž ústav poskytoval vzdělání sto jedenácti hluchoněmým dětem. Stanovením aritmetického průměru zjistíme, že ve sledovaném období se zde v každém školním roce vzdělávalo průměrně devadesát chovanců.

Početní stav chovanců v jednotlivých letech bezprostředně souvisí s délkou pobytu v ústavu,²⁷¹ jejíž průměrná hodnota byla stanovena byla na 3,68 let. Nejčastěji strávili hluchoněmí v diecézním zařízení čtyři roky, celkem tomu tak bylo ve 324 případech. Po dobu pěti let bylo v ústavu vzděláváno 211 chovanců, po dobu tří let dlelo v zařízení 142 hluchoněmých. Neobvykle dlouhou dobu, totiž devět let, strávili v ústavu tři chovanci.²⁷² V devíti případech nebylo možno délku pobytu určit, protože v Seznamu nebylo uvedeno datum propuštění.

---

²⁷¹ Příloha 9 – struktura chovanců podle délky pobytu.

²⁷² Evidování v *Seznamu chovanců* pod čísly 88, 93, 872.

5. 2 Věk chovanců a délka pobytu v ústavu

Jednou z podmínek přijetí hluchoněmého do ústavu byl jeho věk.²⁷³ Hlavní zásady ústavu stanovily, že budou přijímány děti ve věku osm až dvanáct let a „*dítky, jež 13. roku věku svého již dostoupily pravidelně do ústavu přijímány nebudou*“.²⁷⁴ Skutečný věk chovanců se od předepsaného lišil, byli přijímáni mladší i starší. V předepsaném věkovém rozmezí však byla přijata většina chovanců, konkrétně jich bylo 854. Průměrný věk chovanců při přijetí byl stanoven na 10,2 roku.²⁷⁵

Evidenční záznamy vypovídají o několika případech přijetí do ústavu v extrémně nízkém nebo naopak vysokém věku. Ve věku pouhých pěti let byly do ústavu přijaty dvě hluchoněmé dívky. Ve školním roce 1878/1879 se jednalo o Františku Stránských, dceru c.k. kancelisty z Českých Budějovic.²⁷⁶ Dotyčná nebyla chovancem v plném slova smyslu. Protože bydlela v Budějovicích, do ústavu pouze docházela na vyučování jako externí žačka, což mohlo ovlivnit její přijetí. Druhým případem přijetí v nízkém věku je Anna Greiplová,²⁷⁷ které zemřel otec, byla polosírotkem. Pohnutky pro její přijetí můžeme spatřovat v tíživých sociálních podmínkách života pouze s matkou. Mimo předepsanou spodní věkovou hranici se dále ocitá dalších 85 chovanců. Patnáct dětí bylo přijato ve věku šest let a sedmdesát hluchoněmých ve věku sedm let. Ještě četnější byly případy přijímání chovanců, kteří překročili předepsanou horní věkovou hranici. Hluchoněmých starších dvanácti let bylo přijato celkem 114, v 63 případech se jednalo o děti, které v době přijetí dosáhly třináctého roku. Nejstarším přijatým byla dvaadvacetiletá dcera gruntovníka ze Zbudova v okrese České Budějovice Veronika Peterková.²⁷⁸ Ze záznamů *Seznamu chovanců* vyplývá, že „*byla přijata, aby se naučila Boha znát*“. Hluchoněmá Peterková nebyla výjimečným případem jen pro vysoké stáří. Její pobyt v ústavu byl předčasně ukončen propuštěním pro krádež.²⁷⁹

Věková hranice pro propuštění z ústavu nebyla stanovena. Nejčastěji opouštěli chovanci ústav ve věku čtrnáct let, bylo jich celkem 287. Věk chovance při propuštění byl dán délkou pobytu, která byla již výše stanovena na hodnotu 3,68 let. S uvedenými

²⁷³ Struktura chovanců podle věku při přijetí – Příloha 10.

²⁷⁴ SOA Třeboň, BA, inv. č. 128, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze*, 19. května 1871, s. 67.

²⁷⁵ Průměrný věk chovanců při přijetí byl stanoven aritmetickým průměrem, který nezahrnuje 24 případů, kdy věk chovance není zaznamenán.

²⁷⁶ V *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 146.

²⁷⁷ Vedena pod pořadovým číslem 334.

²⁷⁸ Vedena pod pořadovým číslem 35.

²⁷⁹ ASSPSP České Budějovice, *Seznam chovanců*, fol. 15.

průměrnými hodnotami věku chovanců při přijetí do ústavu a délkou pobytu v něm koresponduje i věk chovanců při propuštění, který byl aritmetickým průměrem stanoven na 13,8 let. Hodnotu průměrného věku chovanců při propuštění ovlivňuje skutečnost, že se nepracovalo s daty jedenatřiceti chovanců, u nichž ve čtyřiašedesáti případech nebylo uvedeno datum narození a v sedmi případech datum propuštění z ústavu.

Věk chovanců při propuštění²⁸⁰ bezprostředně souvisel s délkou pobytu v ústavu, která byla průměrně stanovena na 3,68 let. V devíti případech nebylo možno délku pobytu určit, protože v *Seznamu* nebylo uvedeno datum propuštění. Nejčastěji strávili hluchoněmí v diecézním zařízení čtyři roky, celkem tomu tak bylo ve 324 případech. Dvě stě jedenáct chovanců strávilo v ústavu pět let, po dobu tří let dlelo v zařízení 142 hluchoněmých. Neobvykle dlouhou dobu, totiž devět let, strávili v ústavu tři chovanci. Ve školním roce 1875/1876 byla jako šestiletá přijata Maria Werndlová²⁸¹ z Českých Budějovic. Hluchoněmá dcera rolníka byla externistkou, na vyučování do ústavu pravidelně docházela. Ze záznamů *Seznamu chovanců* se o Marii Werndlové dále dozvíme, že byla německé národnosti a po propuštění z ústavu ve školním roce 1883/1884 nalezla zaměstnání v zemědělství. Druhým chovancem, jemuž ústav poskytoval vzdělání po dobu devíti let byl Adolf Hanzl,²⁸² syn gruntovníka z Čichtic. Rodiče za vyučování syna, ohluchlého následkem psotníku, platili ročně 200 zlatých. Adolf Hanzl byl do ústavu přijat ve školním roce 1876/1877, byl české národnosti a po propuštění z ústavu se učil zlatníkem. Rovněž po dobu devíti let poskytoval ústav vzdělání Emílii Černíkové,²⁸³ dceři berního kontrolora z Týna nad Vltavou. Podle záznamů v *Seznamu chovanců* byla Emílie Černíková přijata ve věku sedmi let ve školním roce 1905/1906, ústav opustila ve školním roce 1913/1914. Všichni tři chovanci vzdělávaní v ústavu po dobu devíti let byli katolického vyznání a ani jeden z nich nebyl nemanželského původu.

---

²⁸⁰ Struktura chovanců podle věku při vystoupení – Příloha 11.

²⁸¹ Marie Werndlová *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 88.

²⁸² Adolf Hanzl v *Seznamu chovanců* evidován pod číslem 93.

²⁸³ Emílie Černíková v *Seznamu chovanců* evidovaná pod číslem 872.

5. 3 Charakteristika chovanců z hlediska pohlaví a národnosti

Z hlediska pohlaví převažovali mezi chovanci hluchoněmi mužského pohlaví, kterých *Seznam chovanců* eviduje 574, což z celkového počtu 1079 chovanců představuje 53,3 %.²⁸⁴ Převaha chlapců koresponduje s vyšším zastoupením mužů v hluchoněmé populaci.²⁸⁵ Hluchoněmé ženského pohlaví byly do ústavu přijímány každý rok. V některých letech dokonce počet přijatých děvčat převyšoval počet přijatých chlapců.²⁸⁶

Z národnostního hlediska byla mezi chovanci ústavu jednoznačná převaha českých hluchoněmých,²⁸⁷ kterých *Seznam chovanců* eviduje 792, tj. 73,4 %. K německé národnosti se hlásilo 287 chovanců, tj. 26,6 %. Národnostní příslušnost hluchoněmých chovanců diecézního ústavu odpovídá národnostnímu složení českobudějovické diecéze. Průměrně bylo v každém školním roce přijato sedm chovanců německé národnosti. Sledujeme však i roky, kdy do ústavu žádný hluchoněmý německé národnosti nenastoupil.²⁸⁸ Převahu přijatých německé národnosti zaznamenáváme ve školním roce 1906/1907, českých chovanců nastoupilo čtrnáct a německých šestnáct.

---

²⁸⁴ Přijetí chovanci podle pohlaví v jednotlivých školních letech viz Příloha 12.

²⁸⁵ Mezi hluchoněmými je 55 % mužů. K pohlaví hluchoněmých blíže např. K. MALÝ, *Hluchoněmost*, s. 7.

²⁸⁶ Bylo tomu tak ve školních rocích 1872/1873, 1876/1877, 1877/1878, 1882/1883, 1884/1885, 1885/1886, 1887/1888, 1889/1890, 1897/1898, 1901/1902, 1906/1907, 1907/1908, 1910/1911, 1913/1914.

²⁸⁷ Národnost přijatých chovanců v jednotlivých školních letech viz Příloha 13.

²⁸⁸ Chovanci výhradně české národnosti byli přijati ve školních rocích 1889/1890, 1891/1892, 1895/1896, 1901/1902 a 1909/1910.

5. 4 Náboženství chovanců

Ve sledovaném období nalézáme mezi chovanci pouze deset hluchoněmých jiného vyznání než katolického.²⁸⁹ Podmínkou k přijetí hluchoněmého do ústavu nebyla příslušnost ke katolické církvi. Druhý bod *Stanov Spolku k vydržování ústavu hluchoněmých v diecézi budějovické* výslovně uváděl, že vzdělání má být umožněno hluchoněmým bez ohledu na jejich vyznání.²⁹⁰ Mezi chovanci bylo nalezeno sedm hluchoněmých izraelského náboženství,²⁹¹ pět z nich přitom bylo německé národnosti. Helvetského vyznání byli chovanci dva²⁹² a augšpurského vyznání jeden.²⁹³ Podrobíme-li skupinu nekatolických chovanců dalšímu rozboru, zjistíme, že národnostně je skupina naprosto vyrovnaná. Pět chovanců bylo národnosti české a pět německé. Mezi nekatolickými hluchoněmými byla čtyři děvčata. Vzdělání svého potomka bylo plně hrazeno pouze v jednom případě, rodiče dvou dětí se finančně spolupodíleli. Pouze u jednoho otce židovského dítěte je uvedeno jiné povolání než obchodník, a to sice hadrář. Při posouzení sociální příslušnosti židovských rodin může být matoucí uvedené povolání obchodník, evokující nadstandardní životní úroveň. Lze spíše vycházet z údajů, kolik a zda vůbec rodiče za vychování potomků v ústavu platili. Na vychování se finančně podíleli dva rodiče, v jednom případě byla placena celá stanovená suma sto padesát zlatých ročně,²⁹⁴ v druhém se rodiče podíleli částkou čtyřicet zlatých.²⁹⁵ V případě chovanců helvetského vyznání bylo jejich vzdělávání v jednom případě spolufinancováno rodiči částkou sto zlatých ročně,²⁹⁶ druhý hluchoněmý požíval zemské nadace.²⁹⁷ U Růženy Vaničkové, chovanky augšpurského vyznání, evidenční záznamy formu financování vzdělávání neuvádí.

---

²⁸⁹ Náboženství přijatých chovanců v jednotlivých školních letech – Příloha 14.

²⁹⁰ Blíže SOkA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu hluchoněmých*. (*Stanovy Spolku k vydržování ústavu hluchoněmých v diecézi budějovické*, s. 2.)

²⁹¹ K izraelskému náboženství se hlásili chovanci, jež *Seznam chovanců* evidoval pod čísly: 11 (Johanna Schulzová), 12 (Max Metzl), 63 (Paulina Kohnerová), 222 (Emilia Ehrlichová), 287 (Filipp Vogel), 389 Karel Hájek), 392 (Regina Kohnová). Dva poslední jmenovaní byli české národnosti.

²⁹² Helvetského vyznání byli chovanci evidovaní v *Seznamu chovanců* pod čísly 15 (Marie Pechová) a 347 (Antonín Koch).

²⁹³ V *Seznamu chovanců* evidovaný pod číslem 785 (Růžena Vaničková).

²⁹⁴ Ročně platili 150 zlatých rodiče Reginy Kohnové, evidované pod číslem 392.

²⁹⁵ U chovance Max Metzela, vedeného pod číslem 12.

²⁹⁶ Ročně platili 100 zlatých rodiče Marie Pechové, v *Seznamu chovanců* vedený pod číslem 15.

²⁹⁷ Antonín Koch, v *Seznamu chovanců* pod číslem 347.

5. 5 Teritoriální původ chovanců

Až do založení českobudějovického ústavu v roce 1871 mohli hluchoněmí v Čechách získat vzdělání pouze ve dvou institucích, sídlících v Praze a v Litoměřicích. Deset let po vzniku ústavu v sídelním městě českobudějovického biskupa vznikl obdobný ústav v Hradci Králové. Do konce sledovaného období se situace v Čechách nezměnila. V Čechách existovaly pouze čtyři instituce poskytující vzdělání hluchoněmým dětem. Vzhledem k této skutečnosti lze u chovanců budějovického ústavu předpokládat pestrý teritoriální původ, sledovaný na základě údajů v *Seznamu chovanců*.

V podmínkách pro přijetí hluchoněmého do ústavu bylo stanoveno, že žádost musí obsahovat křestní list nebo výtah z knihy narozených.²⁹⁸ Na základě řádně podané žádosti bylo dítě zařazeno do seznamu kandidátů. Zásady ústavu tedy striktně nepředepisovaly místní příslušnost hluchoněmého, lze však předpokládat, že původ byl při posuzování případného přijetí zohledňován. Ve stanovách Spolku pro vydržování ústavu hluchoněmých bylo řečeno, že jeho účelem je umožnit vzdělávání hluchoněmých dětí především z budějovické diecéze.²⁹⁹

Teritoriální původ chovanců ústavu byl stanoven za základě údajů o místu bydliště v *Seznamu chovanců*,³⁰⁰ jehož evidence byla podstatně četnější než záznamy o místu narození. Jednotlivá místa jsou uváděna a blíže určena vzhledem ke správnímu členění šedesátých a sedmdesátých let minulého století. Místo bydliště bylo identifikováno u 1 039 chovanců, ve třiceti dvou případech nebylo možné lokalitu bezpečně určit a u osmi chovanců nebylo místo bydliště uvedeno. Prostudovaný pramen ve sledovaném období vykazuje vyučování hluchoněmých nejen z Čech, ale i z Moravy, Rakouska, Německa, Polska a Itálie³⁰¹. Podle Seznamu bydlelo 1 079 chovanců ústavu na 667 různých místech.³⁰² Nejčastěji bylo jako místo bydliště uváděno město České Budějovice, celkem ve 38 případech. Bydliště hluchoněmých se nejčastěji nacházelo

²⁹⁸ SOA Třeboň, BA, inv. č. 128, *Ordinariátní list českobudějovické diecéze*, 19. května 1871, s. 67.

²⁹⁹ SOKA České Budějovice, C 44, *Výroční zprávy ústavu pro hluchoněmé. (Stanovy Spolku k vydržování ústavu hluchoněmých v diecézi budějovické, s. 1.)*

³⁰⁰ Teritoriální původ chovanců byl stanoven na základě údajů o místu bydliště v ASŠPSP České Budějovice, *Seznam chovanců*, nesign. a místopisných příruček: *Retrospektivní lexikon* a A. PROFOUS, *Místní jména*; A. PROFOUS – J. SVOBODA, *Místní jména a Statistický lexikon obcí*.

³⁰¹ Bydliště v Rakousku bylo nalezeno u 22 chovanců, v Německu u 3, v Polsku u 2 a v Itálii u jednoho chovance.

³⁰² V 8 případech nebylo bydliště uvedeno, v 31 případech se nepodařilo kvůli paleografické obtížnosti údaj identifikovat, v 17 případech nebylo možné určit okres, neboť údaj o obci byl uveden bez bližší specifikace a v úvahu přicházelo několik variant.

v bývalém okrese České Budějovice, kde mělo domov 155 dětí. V bývalém okrese Klatovy žilo 123 hluchoněmých z ústavu a v okrese Český Krumlov 113 chovanců. Z okresu Prachatice pocházelo 110 dětí. Okres Jindřichův Hradec byl v ústavu zastoupen 88 chovanci, okres Tábor pak 78 chovanci. V okrese Strakonice mělo bydliště 75 hluchoněmých chovanců. V okrese Písek mělo domov 61 přijatých, z okresu Domažlice jich pocházelo 59. Okres Pelhřimov byl v ústavu zastoupen 44 hluchoněmými. Třiačtyřicet chovanců pocházelo z okresu Plzeň – jih. Šest chovanců žilo v okrese Příbram, pět chovanců pocházelo z okresu Benešov. V okrese Horažďovice žili čtyři přijatí, stejný počet chovanců pocházel z okresu Tachov. Okres Plzeň – sever byl, stejně jako okres Jihlava, v ústavu zastoupen třemi chovanci. Z okresů Brno – město, Praha a Třebíč pocházeli vždy dva chovanci. Jednoho hluchoněmého přijal ústav z okresů Děčín, Liberec, Plzeň – město, Svitavy a Žďár nad Sázavou.³⁰³ Jak bude níže prokázáno, násobný výskyt téhož místa bydliště souvisel v mnoha případech se skutečností, že v ústavu byli vychováváni sourozenci.

---

³⁰³ Abecední seznam bývalých okresů, v nichž se nacházela bydliště chovanců: Benešov, Brno – město, České Budějovice, Český Krumlov, Děčín, Domažlice, Hlavní město Praha, Horažďovice, Jihlava, Jindřichův Hradec, Klatovy, Kroměříž, Liberec, Louny, Opava, Pelhřimov, Písek, Plzeň – jih, Plzeň – město, Plzeň – sever, Prachatice, Příbram, Strakonice, Svitavy, Tábor, Tachov, Teplice, Třebíč, Žďár nad Sázavou.

5. 6 Socioprofesionální stratifikace rodičů chovanců

5. 6. 1 Povolání rodičů chovanců

Povolání rodičů je klíčovým ukazatelem pro stanovení sociální příslušnosti chovance. Podrobným rozbořením povolání rodičů chovanců, jak byla zaznamenána v Seznamu, bylo nalezeno 111 různých povolání³⁰⁴ – 105 povolání otců legitimních potomků a šest povolání matek nemanželských hluchoněmých chovanců. V případě 138 českých a padesáti německých chovanců nebylo povolání rodičů zapsáno. V devíti případech chovanců německé národnosti nebylo možné vzhledem k paleografickým překážkám povolání věrohodně identifikovat.³⁰⁵ Zohledníme-li národnostní původ, zjišťujeme u českých chovanců devadesát pět různých povolání.³⁰⁶ V českém oddělení je jako povolání otce nejčastěji, v osmdesáti devíti případech, uváděn domkář. U sedmdesáti sedmi chovanců byl jako povolání otce dětí české národnosti evidován rolník. U německých chovanců rozlišujeme čtyřicet devět typů povolání a padesát případů jeho neuvedení.³⁰⁷ V německém oddělení bylo nejčastěji, tj. ve třiceti osmi případech, evidováno povolání domkáře. Se zastoupením dvaceti sedmi záznamů následuje těžko uchopitelné povolání „Inwohner“.

Z provedené profesní stratifikace vyplývá sociální příslušnost drtivé většiny rodin hluchoněmých chovanců k dolním vrstvám společnosti českých zemí.³⁰⁸ Nejpočetnější součástí dolních vrstev, i celé populace, po celé 19. století byli domkáři a podruzi (Häusler, Gärtner).³⁰⁹ U hluchoněmých obou národností bylo jako povolání otce nejčastěji uváděno domkář, celkem v 127 případech, přičemž u českých chovanců je povolání domkář nejpočetnější. Domkáři představovali profesně nespécializovanou skupinu, živící se především příležitostnými a sezónními nádenickými pracemi v zemědělství.³¹⁰

Pro snadnější orientaci a přehlednost jsou jednotlivá povolání zařazena do obecnějších oborových skupin.³¹¹ S přihlédnutím k nejpočetnější skupině domkářů tvoří

³⁰⁴ Profesionální stratifikace rodičů chovanců viz Přílohy 15 a 16.

³⁰⁵ Údaje o povolání rodičů chybí celkem u 197 dětí, tj. 18,26 %.

³⁰⁶ Profesionální stratifikace rodičů českých chovanců viz Příloha 15.

³⁰⁷ Profesionální stratifikace rodičů německých chovanců viz Příloha 16.

³⁰⁸ K dolním vrstvám české společnosti blíže např. J. MACHAČOVÁ – M. MATĚJČEK, *Nástin; TÍŽ, Chudé (dolní) vrstvy*, s. 121-303.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 147.

³¹⁰ Tamtéž, s. 148.

³¹¹ Oborové skupiny povolání rodičů viz Příloha 17.

první skupinu osoby pracující v zemědělství. Skupina A – pracující v zemědělství zahrnuje 16 profesí, jimiž se zaměstnávalo 326 rodičů hluchoněmých chovanců. Vzhledem k vysoké četnosti tvoří samostatnou skupinu (B) nádeníci a dělníci. Skupina B zahrnuje 153 osob a dosáhla tak druhého nejvyššího zastoupení. Rodiče chovanců zaměstnaných v oděvních, textilních a obuvnických oborech tvoří třetí nejpočetnější skupinu (C), která zahrnuje šest oborů a 67 osob. Skupina D sdružuje obory stavební a zpracovávající zeminu, čítá 61 osob a 10 profesí. Padesát devět rodičů hluchoněmých chovanců vykonávalo služební činnost (skupina E). Vzhledem ke skutečnosti, že skupina E obsahuje různorodá povolání, byla vytvořena podskupina služební činnost intelektuální, kam patří např. povolání učitel, úředník, berní správce. Oborová skupina služebních činností je velmi pestrá, zahrnuje dvacet jedna profesí. Pracujících v lesnictví a v dřevozpracujících oborech nalezneme 56 (skupina F). V *Seznamu chovanců* je jako povolání otce ve 27 případech uvedeno „Inwohner“. Těžko uchopitelná profese tvoří společně se sousedem³¹² a občanem skupinu G, čítající třicet čtyři osob. Invalida, vdova, výminkář, nájemník a nájemnice byli sdruženi do oborové skupiny H – rentiéři. Kovodělná odvětví (skupina I) zaměstnávala dvacet tři rodičů. Stejný počet rodičů hluchoněmých pracoval v potravinářských oborech (skupina J). Šestnáct osob zaměstnaných ve dvanácti oborech tvoří profesně nevyhraněnou skupinu K, do níž patří např. povolání mydláře, hrobníka, malíře pokojů. Naši pozornost v této skupině zaujme především rytíř Adolf von Herbig,³¹³ jehož dcera Irena byla jediným chovancem s doloženým šlechtickým původem. Obchodníci a hostinští, kterých bylo mezi rodiči chovanců sedmnáct, představují skupinu L. Pracujících v dopravě dohledáme na základě evidenčních záznamů dvanáct (skupina M). Mezi rodiči byli tři umělci (skupina N) – malíř, herečka a hudebník.

Odborná lékařská literatura druhé poloviny 19. století zdůrazňovala skutečnost, že hluchota postihuje častěji děti živnostníků a řemeslníků, jejichž zaměstnání je spojeno s nadměrným hlukem. Jako riziková byla vyhodnocena zejména doma provozovaná zaměstnání kovář, kolář, zámečnick, kameník, truhlář, mlynář a tkadlec.³¹⁴ V *Seznamu chovanců* je uvedeno 58 rodičů hluchoněmých, kteří se z hlediska bezproblémového vývoje sluchu svých dětí zaměstnávali rizikovými profesemi.

---

³¹² Samostatný nebo zakládaný cechovní mistr mohl být sousedem a pak měl domek ve městě a většinou i malý zemědělský pozemek, domácí zvířata a zahradu. K vymezení profesního označení souseda blíže J. MACHAČOVÁ – M. MATĚJČEK, *Chudé (dolní) vrstvy*, s. 146.

³¹³ ASŠPSP České Budějovice, *Seznam chovanců*, fol. 33.

³¹⁴ Neblahý vliv nadměrně hlučného prostředí na zdravý vývoj sluchu dítěte zdůrazňuje např. B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 24-26.

5. 6. 2 Chovanci nemanželského původu, sirotci a polosirotci

Seznam chovanců poskytuje různorodé informace o aspektech ovlivňujících sociální statut rodiny. Skupina chovanců ústavu však kromě zdravotního sluchového postižení trpěla i závažným společenským handicapem, neboť byla nemanželského původu. Z hlediska sociální patologie představuje nemanželský původ závažnou kategorii. V době osvícenského absolutismu usiloval stát zakládáním porodnic a nalezců o zmírnění často dramatického osudu nelegitimních dětí. Josef II. se snažil zlepšit jejich postavení i legislativně. Roku 1787 vydal svůj „manželský patent“, jímž - kromě jiného - byly nemanželské děti zrovnoprávněny s manželskými. Praxe však za teorií pokulhávala, a to po celé 19. století. Snad jen dělnické prostředí projevovalo pro nelegitimní dítě jisté pochopení.³¹⁵ Dělnictvo a nemajetné vrstvy představovaly sociální skupiny, které se konvenční morálkou řídily v míře poměrně omezené. Na venkově byla tradičně sexuální morálka volnější, což bylo dáno jak snazšími kontakty mezi mladými lidmi, tak skutečností, že chov hospodářských zvířat nabízel názorné informace týkající se rozmnožování.³¹⁶

Na počátku 19. století napočítali demografové v Čechách přibližně pět procent nemanželských porodů, ve dvacátých letech byly nemanželské děti zastoupeny 10 % a jejich počet stoupal až do poloviny století. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se mimo manželství rodilo kolem 15 % nemluvňat. Pak nastal mírný, ale jen dočasný, pokles.³¹⁷ Kárníková konstatuje od sedmdesátých let 19. století určité snížení počtu nemanželských dětí, jejich podíl se však do první světové války držel na vysoké úrovni více než desetiny všech živě narozených.³¹⁸

Na základě evidenčních záznamů lze přesně stanovit počet nemanželsky zrozených dětí mezi hluchoněmými chovanci.³¹⁹ Nemanželský původ dítěte lze snadno identifikovat tím, že v údajích o rodičích chybí jméno otce. V případě smrti otce byla totiž tato skutečnost reflektováno symbolem kříže za jménem otce. V mnoha případech byla o nemanželském původu dítěte vedena samostatná poznámka.

³¹⁵ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství*, s. 267.

³¹⁶ M. LENDEROVÁ – M. MACKOVÁ – Z. BEZECNÝ, *Dějiny*, s. 63.

³¹⁷ Tamtéž, s. 268.

³¹⁸ L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj*, s. 197.

³¹⁹ Chovanci nemanželského původu v jednotlivých školních letech viz Příloha 18.

Do diecézního ústavu hluchoněmých bylo ve sledovaném období přijato 61 dětí s doloženým nemanželským původem, což představuje necelých šest procent celkového počtu.³²⁰ Nemanželských dětí pohlaví ženského bylo dvacet čtyři, chlapců pak třicet sedm. Počet chovanců nemanželského původu nekoresponduje se zastoupením nemanželských dětí mezi živě narozenými. Sledováním národnosti zjistíme čtyřicet čtyři českých a osmnáct německých chovanců nemanželského původu. Všechny nemanželsky zrozené děti byly katolického vyznání. Obvykle se předpokládá příslušnost matek dětí narozených mimo manželství k nižším sociálním vrstvám. Z evidenčních záznamů v *Seznamu chovanců* sice nezjistíme z jakých rodin takové ženy pocházely, zato jsme ve většině případů spraveni o jejich zaměstnání. Jako služebné se jich živilo osmnáct, jako nádenice deset, jako dělnice dvě, jako nájemnice rovněž dvě, v jednom případě se jednalo o herečku a jedna matka byla nezvěstná. V případě čtyř žen je uvedeno, že se dále provdaly a ve dvaceti čtyřech případech není povolání uvedeno. Pozornost mezi nemanželskými dětmi upoutá sourozenecká dvojice bratrů Novotných z Bechyně.³²¹ O jejich matce Marii se pouze dozvídáme, že přísluší do Salačovy Lhoty u Pelhřimova. Mezi bratry je věkový rozdíl 5 let. Oba byli přijati ve školním roce 1903/1904. Starší z bratrů Jaroslav odešel z ústavu v patnácti letech, v roce 1907. Mladší Bohumil byl z ústavu propuštěn v roce 1911, kdy mu bylo 14 let. Vzdělávání a výchova bratrů byly financovány prostřednictvím sirotčího fondu. Vzhledem k sociálnímu původu matek nemanželských dětí, lze předpokládat, že neoplývaly finančními prostředky, jimiž by mohly hradit vzdělávání a výchovu svých hluchoněmých potomků. Pouze ve třech případech se matky finančně podílely na ústavním pobytu svých ratolestí, a to částkou dvacet zlatých ročně. Obce, z nichž hluchoněmí nemanželského původu pocházeli, přispívaly na jejich vzdělání rovněž ve třech případech. Financování vzdělávání hluchoněmých nemanželského původu dále probíhalo v osmnácti případech prostřednictvím nadací zemského fondu, ve čtyřech případech prostřednictvím Giseliný nadace, v pěti případech díky nadaci sirotčího fondu. Na financování pobytu Josefa Beneše se částkou padesát zlatých ročně podílela hraběnka Schönbornová.³²² Dvacet tři hluchoněmých bylo do ústavu přijato bezplatně, ve čtyřech případech nebyla sledovaná hodnota zaznamenána.

---

³²⁰ Jmenný seznam chovanců nemanželského původu viz Příloha 19.

³²¹ V *Seznamu chovanců* byl Bohumil Novotný evidován pod číslem 810, Jaroslav Novotný pod číslem 811.

³²² Josef Beneš v *Seznamu chovanců* evidován pod číslem 341.

Další závažnou kategorií pro sledování sociální příslušnosti hluchoněmých chovanců představuje úplnost jejich rodin. V případě úmrtí jednoho z rodičů, především otce, byl sociální status dítěte značně narušen. Od počátku 19. století upravoval postavení sirotka v rakouských zemích občanský zákoník. Protože žena nebyla plnoprávná, bylo za sirotka považováno i dítě, které ztratilo jenom otce. Soud mu musel udělit poručníka, nic však nebránilo tomu, aby se o něj starala matka.³²³ Na základě údajů o rodičích v *Seznamu chovanců* jsme již rekonstruovali počet nemanželských dětí, můžeme však jejich prostřednictvím identifikovat i sirotky a polosirotky. Byl-li chovanec legitimního původu, byla v záznamech o rodičích uvedena jména otce i matky. Pokud kdokoliv z nich před vstupem hluchoněmého do ústavu zemřel, byl za jeho jménem učiněn kříž. Rozborem záznamů o rodičích byli mezi chovanci identifikováni čtyři sirotci a osmdesát šest hluchoněmých do ústavu nastupovalo jako polosirotky³²⁴, kteří se většinou případů museli vyrovnávat se ztrátou otce. Z neúplných rodin tedy pocházelo celkem 151 chovanců ústavu, což představuje téměř čtrnáct procent z celkového počtu.

---

³²³ M. LENDEROVÁ – K. RÝDL, *Radostné dětství*, s. 287.

³²⁴ Přehled počtu sirotků a polosirotků v jednotlivých školních letech v Příloze 20.

5. 6. 3 Sourozenci mezi chovanci

Podrobným rozbohem příjmení chovanců je možno osvětlit i další sociální hledisko, totiž výskyt sourozeneckých dvojic, popř. trojic hluchoněmých a dokonce i čtveřic vzdělávaných v ústavu.³²⁵ Jako sourozenci byli vyhodnoceni chovanci stejného příjmení a místa bydliště při zohlednění jména a povolání otce. Výsledkem analýzy je nalezení 164 hluchoněmých sourozenců, kteří byli buď souběžně, většinou však v jiném čase chovanci ústavu. Shoda příjmení, bydliště a jména otce nastala tedy v celkem 164 případech, tj. u přibližně 15 % všech chovanců. Analýza příjmení odhalila 65 sourozeneckých dvojic a deset trojic sourozenců.³²⁶ V jednom případě dokonce nalézáme čtyři sourozence shodného příjmení Šmíd – Šmídová.³²⁷ Sourozenci Anežka, Anna, Terezie a Vojtěch Šmídovi pocházeli z Kamenného Újezdu z okresu České Budějovice. O rodičích sourozenců se ze Seznamu dozvídáme, že se jmenovali Josef a Anežka. Povoláním byl Josef rolník. O sluchovém postižení rodičů se z pramene ani v jednom případě nic nedozvíme. U všech sourozenců Šmídových hovoří evidenční záznamy o hluchotě od narození.

---

³²⁵ Abecední seznam sourozenců vyučovaných v ústavu v Příloze 21.

³²⁶ U příjmení Eisler (č. 787, č. 907, č. 993), Gebauer (č. 25, č. 672, č. 895), Janečková (č. 369, č. 455, č. 504), Menčíková (č. 373, č. 658, č. 373), Neureuter (č. 242, č. 1073, č. 1074), Oberhofer (č. 800, č. 802, č. 953), Reindl (č. 795, č. 862, č. 910), Remeš (č. 516, č. 626, č. 660), Šícha (č. 465, č. 653, č. 850), Vejvančická (č. 878, č. 931, č. 988).

³²⁷ V *Seznamu chovanců* evidováni pod čísly 254, 542, 639 a 694.

5. 7 Příčiny hluchoty chovanců

Chovance ústavu můžeme ještě rozdělit do skupin podle příčiny hluchoty, jak je evidoval *Seznam chovanců*. V souladu s poznatky lékařské vědy rozlišovala literatura druhé poloviny 19. století hluchoněmost vrozenou a získanou.³²⁸ Autoři shodně uvádějí několik faktorů, ovlivňujících vrozenou hluchoněmost. Za její hlavní příčiny označuje lékař Frankenger dědičnost, blízké pokrevní příbuzenství, stáří a rozdíl ve věku rodičů, nepříznivé sociální a zdravotní poměry a poměry terestické. Lékař zastává názor, že vliv na sluch nenarozeného dítěte mají také nemoci jeho rodičů. Z nich v tomto směru za nejzřejmější označuje tuberkulózu a syfilis. V posledním bodě jmenuje škodlivé vlivy na matku v čase těhotenství,³²⁹ jež literatura přibližuje jako leknutí nebo „*zdržování se matky těhotné v dílnách, kde mnoho se buší a ustavičný hluk nemá konce*“.³³⁰ Jako příčiny hluchoty v pozdějším čase povstale uvádí literatura dětské nemoci, porouchání sluchového ústrojí udeřením, úraz a všestranné zanedbání dítěte, kdy chybí vzor, podle kterého by se mluva učila.

U 935 hluchoněmých budějovického ústavu lze příčinu hluchoty identifikovat, u 144 chovanců nebyla zmíněna.³³¹ V souladu se základním hodnocením příčin hluchoněmosti rozdělíme chovance do dvou skupin. Skupina stížených hluchoněmostí vrozenou čítá 532 chovanců. V Seznamu bylo v těchto případech bez bližší specifikace zapsáno, že jsou hluchoněmí od narození. V některých případech se dozvídáme o těžkém porodu, násobném příbuzenství rodičů a ve dvou případech je za příčinu označeno leknutí matky v těhotenství. V záznamech nalezneme i případ matky, která „*v těhotenství bušila v kovárně a následkem toho děti ohluchly*“.³³² Ženou, již by soudobá literatura zřejmě odsoudila za nezřízený život, byla Josefa Procházková, matka tří hluchoněmých a jednoho slyšícího dítěte. Její dva synové Čeněk a Jan³³³ byli prostřednictvím zemských nadací vzdělávání v ústavu.

---

³²⁸ K hodnocení typů hluchoněmosti a jejím příčinám blíže např. K. MALÝ, *Děti*, s. 3-7; K. HULEŠ, *O vychování*, s. 9-11;

³²⁹ O. FRANKENBERGER, *K etiologii*, s. 14. K příčinám hluchoty více v kapitole 3. 2 *Hluchoněmost z hlediska lékařského*.

³³⁰ K. ŠKVORNIČKA, *Výchova*, s. 11.

³³¹ Přehled příčin hluchoty chovanců viz Příloha 24.

³³² ASŠPSP České Budějovice, *Seznam chovanců*, fol. 33.

³³³ Čeněk Procházka byl do ústavu přijat ve školním roce 1884/1885. V *Seznamu chovanců* je evidován pod číslem 275. Jeho mladší bratr Jan Procházka vstoupil do ústavu ve školním roce 1886/1887. V *Seznamu chovanců* je veden pod číslem 326.

Hluchoněmých, u nichž byla identifikována získaná hluchoněmost, napočítáme 397. Hluchoněmost byla u 329 chovanců důsledkem nemoci. Jako příčinu hluchoty uvádí seznam třicet šest různých nemocí, nejčastěji se objevují psotník, spála a tyfus. Na základě lékařské praxe a pozorování chovanců pražského ústavu označuje Bohdan Neureutter za hlavní příčinu hluchoněmosti získané spálu³³⁴ a zpochybňuje, že tyfus má za následek hluchoněmost.³³⁵ Úraz byl příčinou získané hluchoty v padesáti osmi případech. Seznam u dvaceti šesti chovanců uvádí jako příčinu hluchoty blíže nespécifikovaný úraz, ve dvaceti čtyřech případech ohluchlo dítě následkem nešťastného pádu. U deseti dětí byla identifikována psychická příčina získané hluchoněmosti. V sedmi případech registrujeme ohluchnutí v důsledku leknutí, dvakrát je za příčinu hluchoněmosti označeno zanedbané vychování a jednou slabomyslnost. Mimo základní členění stojí šest chovanců, o kterých evidenční záznamy říkají, že slyší, ale nemluví.

Jinak byly příčiny hluchoněmoty zaznamenány v pražském ústavu, jak vypovídají údaje ve spisu sestaveném ředitelem Kmochem u příležitosti stého výročí založení. V pražském ústavu byla sledována skupina čítající tisíc hluchoněmých chovanců. Mezi nimi bylo zjištěno 247 případů vrozené hluchoty, 302 povstale nemocemi, 107 následkem vnějšího poškození (uhození nebo pádu), v ostatních případech nebyla příčina zjištěna.³³⁶ Při porovnání v procentech zjistíme, že u chovanců budějovického ústavu byla vrozená hluchota evidována v 57 %, kdežto u chovanců pražského ústavu jen ve 25 %. Údaje o hluchoněmosti získané následkem nemoci jsou v obou ústavech téměř shodné. U budějovických chovanců je nemoc jako příčina uvedena ve 35 %, u pražských hluchoněmých dětí ve 30 %. V důsledku úrazu došlo ke ztrátě sluchu u 6 % budějovických a 10 % pražských chovanců. Zásadní vliv na uvedené hodnoty má zřejmě počet případů, kdy nebyla příčina označena. V pražském ústavu to bylo v 344 případech, tj. přibližně 35 %; v budějovickém pouze 144, tj. zhruba 13 %.

Ze *Seznamu chovanců* se dozvídáme ještě o jedné, z lékařského hlediska závažné skutečnosti, související nejspíš s dědičností. Evidenční záznamy nás spravují o tom, zda hluchoněmý chovanec pocházel z rodiny, kde jsou další hluchoněmé děti.³³⁷ Chovanců, u nichž je zaznamenána existence hluchoněmého sourozence, bylo celkem 82, tj. 7,6 %

---

³³⁴ B. NEUREUTTER, *Hluchoněmost*, s. 17.

³³⁵ Tamtéž, s. 18.

³³⁶ K. M. KMOCH, *Příspěvky k dějinám pražského soukromého ústavu pro vzdělání hluchoněmých na oslavu 100letého trvání*, Praha 1886, s. 26.

³³⁷ Počet hluchoněmých v rodinách chovanců viz Příloha 24.

z celkového počtu chovanců.³³⁸ Při bližším ohledání těchto chovanců zjistíme, že 43 z nich pochází z rodin s dvěma hluchoněnými dětmi, tj. 43 chovanců mělo jednoho hluchoněného sourozence. O jednatřiceti chovancích se dozvíme, že pocházeli z rodiny se třemi hluchoněnými dětmi a šest chovanců bylo původem z rodiny se čtyřmi hluchoněnými dětmi. *Seznam chovanců* dokonce hovoří o bratrech Rudolfu a Konrádu Taxových,³³⁹ kteří měli ještě další tři hluchoněné sourozence. V rodině tedy žilo celkem pět hluchoněných dětí. Mezi chovanci původem z rodiny se dvěma hluchoněnými dětmi evidujeme šest sourozeneckých dvojic.³⁴⁰ Pět sourozeneckých dvojic je mezi chovanci z rodin se třemi hluchoněnými dětmi³⁴¹. Z takové rodiny pocházeli i sourozenci Dan, Josefa a Marie Neureuterovi, o kterých se v Seznamu navíc dozvídáme, že i jejich rodiče byli hluchonění. O dědičném zatížení rodiny v tomto případě není pochyb.³⁴² Sestry Albína a Růžena Vejvančické³⁴³ měly dva hluchoněné sourozence, stejně jako další dvě sestry.³⁴⁴

---

³³⁸ Na základě rozboru příjmení chovanců bylo odhaleno celkem 80 chovanců se sourozencem a 21 se dvěma, tj. 7 sourozeneckých trojic.

³³⁹ V *Seznamu chovanců* evidování pod čísly 1032 a 1033.

³⁴⁰ Sourozenci z rodiny s dvěma hluchoněnými dětmi: Leopold (č. 75) a Antonín Tročilovi (č. 150), Matěj (č. 768) a František Novotní (č. 409), Marie (č. 405) a Anna Švarcovi (č. 467), Alois (č. 554) a Johann Wagnerovi (č. 555), František (č. 589) a Vojtěch Lexovi (č. 590), Bohumil (č. 810) a Jaroslav Novotní (č. 811).

³⁴¹ Sourozenecké dvojice z rodin se třemi hluchoněnými dětmi: Čeněk (č. 275) a Jan Procházekovi (č. 326), Antonia (č. 361) a Josef Langovi (č. 381), Růžena (č. 203) a Jordán Bálkovi (č. 386), Václav (č. 516) a Anna Remešovi (č. 660).

³⁴² Josefa a Marie Neureuterovi v *Seznamu chovanců* evidovány pod čísly 1073 a 1074. Poznámka o rodičích v *Seznamu chovanců*, fol. 151.

³⁴³ Albína Vejvančická v *Seznamu chovanců* pod číslem 931, její mladší sestra Růžena evidována pod číslem 988.

³⁴⁴ Z rodiny se čtyřmi hluchoněnými dětmi pocházeli Josef (č. 1073) a Maria Nůskovi (č. 1074).

ZÁVĚR

Předkládaná diplomová práce si vytkla za cíl sestavit charakteristiku chovanců diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích, jimž instituce poskytovala vzdělání v letech 1871 – 1914. Zaměření badatelské pozornosti jasně vyplývá z podtitulu práce. Název práce, charakterizující hluchoněmé jako „*sírotky přírody*“, vychází z převládající pohledu na hluchoněmé, jak jej prezentovala pedagogická literatura druhé poloviny 19. století.

Heuristickou základnu práce představují prameny uložené ve fondech tří archivů. Klíčové postavení mezi prostudovanými prameny zauímají dosud badatelsky nevyužité písemnosti uložené v Archivu Speciální školy pro sluchově postižené v Českých Budějovicích. Bádání dále probíhalo ve Státním oblastním archivu v Českých Budějovicích a v Biskupském archivu v Třeboni. Archivní prameny jsem doplnila prameny vydanými, které představuje soubor textů z druhé poloviny 19. století z oboru pedagogiky a lékařství. Hlavním zdrojem obecných informací pro práci se stala odborná a popularizující literatura především domácí provenience. Svou váhu mají domácí i zahraniční studie, které se svým zaměřením přibližují vymezenému tématu diplomové práce.

Práce sleduje chovance a významné okamžiky ústavní historie v kontextu soudobých politických, náboženských, populačních a kulturních procesů. Zvláštní pozornost byla věnována vývoji českobudějovické diecéze a jejím biskupům od založení do roku 1914. Sledování nositelů biskupské hodnosti není samoúčelné. Po celé sledované období sehrával českobudějovický biskup hlavní roli ve statutárním fungování diecézního ústavu. Založením ústavu pro hluchoněmé vyústilo několikaleté úsilí biskupa Jirsíka o zlepšení postavení hluchoněmých dětí v diecézi. Učitelkami hluchoněmých dětí byly ctihodné sestry, členky Kongregace Školských sester de Notre Dame, jejichž příchod do jihočeské metropole bezprostředně souvisel s vyučováním v ústavu. Příslušná část diplomové práce se proto věnuje stručnému vypsání dějin tohoto společenství.

Hledání místa hluchoněmých ve společnosti začíná u stanovení zastoupení sluchově postižených ve společnosti. Práce vychází z výsledků sčítání obyvatelstva. Moderní sčítání obyvatelstva začínající rokem 1869 totiž vedle základních údajů sledovalo i počet slepých a hluchých. Lze konstatovat, že ve sledovaném období procentuální zastoupení hluchoněmých mírně rostlo. V roce 1870 bylo v Čechách evidováno 3 946 hluchoněmých (0,0773 %), v roce 1900 byl absolutní počet stanoven na

6 333 (0,1017 %). Diecézní ústav hluchoněmých v Českých Budějovicích byl založen v okamžiku, kdy Budějovický kraj vykazoval druhý nejvyšší počet hluchoněmých v českých zemích.

Práce se pokusila nastínit medicínské aspekty hluchoněmosti, sledovala proměny lékařského názoru na hluchoněmost a konfrontovala je s poznatky soudobé medicíny. Názor lékařů na hluchoněmost byl po staletí ovlivněn předpokladem, že hluchoněmost je důsledkem vady mluvidel. Systematické povolení pitev sice představovalo velký znalostní posun, zakořeněná teze o poruše mluvidel přetrvávala až do 19. století, v jehož druhé polovině se postupně konstituovalo ušní lékařství jako samostatný obor. Průkopníkem ušního lékařství v českých zemích byl Emanuel Zaufal. Prostřednictvím interpretace lékařských spisů Neureutterových a Frankenbergerových se diplomová práce pokusila přiblížit stanoviska lékařů druhé poloviny 19. století.

Východiskem teze o marginalizaci hluchoněmých se stala Foucaultova teze o „uvěznění“ duševních nemocí, které vyústilo v internaci chudých nemocných do kolektivních zařízení. V utváření názoru na hluchoněmé sehrála významnou roli neochvějná autorita Aristotelova, který sám řadil hluchoněmé mezi blbce. Aristoteles položil základy univerzálně přijímanému názoru, že neznalost řeči je příčinou omezených rozumových schopností.

Titulní list *Památní knihy* ústavu zdobí ručně malované vyobrazení, znázorňující výjev zázračného uzdravení, při němž Kristus vkládá hluchoněmému do úst řeč. Vyobrazení bylo podnětem k hledání dalších uměleckých reflexí hluchoněmosti a jejího léčení. V Bibli bylo nalezeno několik poznámek o Kristu jako zázračném uzdraviteli hluchoněmých. Italský malíř Liberale da Verona zobrazil vyléčení hluchoněmého podle vyprávění evangelisty Marka. Zázračné uzdravení zobrazil na dřevorytu z roku 1515 i augšpurský umělec Hans Burgkmair.

Téma diplomové práce úzce souvisí s vývojem vzdělávání hluchoněmých, jehož proměny ozřejmuje příslušná kapitola. Zásadní vliv na proces vzdělávání hluchoněmých mělo rozšíření Aristotelovy teorie o jejich nevzdělavatelosti. První nesporné důkazy o vzdělávání neslyšících jsou doloženy ze 16. století ze Španělska. Průkopníkem vzdělávání neslyšících se stal benediktinský mnich Pedro Ponce de Leon. V 17. století počet zaznamenaných pokusů o vzdělávání neslyšících značně narostl. Kvalitativní a částečně i kvantitativní změna v péči o hluchoněmé nastala na sklonku 18. století, kdy se začaly v Evropě zakládat ústavy pro hluchoněmé, v nichž působili vychovatelé a učitelé, kteří se na péči o hluchoněmé specializovali. Jednalo se převážně o ústavy soukromé,

odkázané především na dobročinnost. Do dějin vzdělávání hluchoněmých se nesmazatelně zapsal jansenistický kněz Charles Michel de l'Épée, který založil v Paříži v roce 1770 první takový ústav. V rakouské monarchii byly první dva ústavy založeny z přímé iniciativy Josefa II. ve Vídni roku 1779 a v Praze roku 1786. Snahy podchytit všechny vzdělávání schopné hluchoněmé vyústily ve druhé polovině 19. století v založení dalších tří ústavů, vzniklých z iniciativy katolických biskupů. Roku 1856 byl biskupem Hillem zřízen ústav v Litoměřicích, roku 1871 byl založen ústav z iniciativy biskupa Jirsíka v Českých Budějovicích. Ústav pro hluchoněmé již chyběl jen v královehradecké diecézi. V sídelním městě jejího biskupa vznikla vzdělávací instituce pro hluchoněmé roku 1881.

Zakladatel budějovického ústavu se zabýval myšlenkou na založení ústavu řadu let. Jirsík našel optimální řešení zřídit ústav spolkem. Na biskupovu výzvu se ustavil přípravný výbor, jehož hlavním úkolem bylo nalezení budovy vhodné pro potřeby budoucího ústavu. Pro vznikající Diecézní ústav hluchoněmých se podařilo získat zanedbanou dvoupodlažní budovu bývalého pedagoga na tehdejší Lobkovickém náměstí. Ve sledovaném období prošla budova řadou nákladných stavebních proměn. Tatáž budova je dodnes sídlem Speciálních škol pro sluchově postižené. Slavnostní otevření ústavu v listopadu roku 1871 bylo věcí veřejnou. Existence ústavu bezprostředně souvisela s činností Spolku pro vydržování ústavu hluchoněmých, který si vytkl za cíl zajistit vzdělání hluchoněmým především z českobudějovické diecéze, bez ohledu na jejich náboženské vyznání. Práce ozřejmuje, které osobnosti veřejného života města na fungování spolku participovaly. Je osvětleno, jakým způsobem zajišťoval spolek finanční prostředky a kdo a za jakých podmínek se mohl stát členem spolku. Pro fungování ústavu hluchoněmých se podařilo získat zanedbanou dvoupodlažní budovu bývalého pedagoga na tehdejší Lobkovickém náměstí. Ve sledovaném období prošla budova řadou nákladných stavebních proměn. Tatáž budova je dodnes sídlem Speciálních škol pro sluchově postižené.

Ve vedení ústavu se ve sledovaném období vystřídal pět mužů: Antonín Picconi, Matěj Sedlák, František Husar, Jan Ryšavý a Benedikt Dolejšek. Ředitelé ústavu většinou prošli odbornou pedagogickou přípravou v pražském ústavu. Kromě správních záležitostí byli pověřeni hodnocením žádostí o přijetí do ústavu a podíleli se i na vyučování. Mimořádnou aktivitou byly jejich kurzy náboženství pro hluchoněmé z Českých Budějovic a okolí. Jejich prostřednictvím plnil ústav roli komunikačního centra.

Při hledání pedagogických sil pro nově vznikající ústav oslovil biskup Jirsík Kongregaci Školských sester de Notre Dame. Vyučování v ústavu hluchoněmých bylo jedním z důvodů příchodu sester do Českých Budějovic. Výuka v českobudějovickém ústavu byla zahájena se dvěma učitelkami, které získávaly zkušenosti se vzděláváním hluchoněmých v pražském ústavu od roku 1869, kam byly za tímto účelem kongregací vyslány. Českobudějovické sestry pomáhaly při vyučování i v nově založeném ústavu v Hradci Králové. Chovanci se v ústavu učili psát, počítat, číst a kreslit, byli systematicky vzděláváni v biblických dějinách, náboženství, přírodopise a zeměpise a učili se mluvenou řeč a odezírat z úst. Podle přání rodičů byli hluchoněmí vyučováni v české nebo německé řeči. Na konci školního roku vykonávali chovanci veřejnou celoroční zkoušku.

O přijetí do ústavu museli rodiče písemně žádat ředitele ústavu. Do ústavu byl přijat pouze takový hluchoněmý, kterého ředitel ústavu označil za vzdělávání schopného a ústavní lékař ho prohlásil za zdravého. Vstupním vyšetřením se vždy nepodařilo správně odhadnout schopnosti budoucího chovance. Až v průběhu školního roku byla u řady hluchoněmých dětí odhalena jejich neschopnost k učení, a proto byly z ústavu vyloučeny. V mnoha případech se ve školním roce natolik zhoršil zdravotní stav chovance, že musel být z ústavu rovněž propuštěn. Ve sledovaném období ústav předčasně opustilo 17 % přijatých chovanců. O příčinách předčasného propuštění je zpracován podrobný přehled.

Ve sledovaném období bylo do diecézního ústavu přijato 1 079 chovanců. Nejvyšší počet nově přijatých chovanců (42) byl zaznamenán ve školním roce 1902/1903. Každý školní rok bylo do ústavu průměrně přijato dvacet pět nových chovanců. Ve školním roce 1903/1904 vyučoval ústav nejvyšší počet chovanců, celkem sto šestnáct. Průměrně bylo v každém školním roce v ústavu vzděláváno devadesát hluchoněmých. Nejčastěji byli chovanci v ústavu vzděláváni po dobu čtyř let, průměrně 3,68 let. Délka pobytu v ústavu nebyla předepsána a závisela na rozhodnutí ředitele.

Zásady ústavu doporučovaly, aby byli přijímáni chovanci ve věku osm až dvanáct let. Ve skutečnosti se věk přijatých chovanců pohyboval v rozmezí pět až dvacet dva let. Většina chovanců však byla přijata v předepsaném věku. Průměrný věk chovanců při přijetí byl stanoven na 10,2 roku. Při propuštění dosahovala většina hluchoněmých věku čtrnácti let.

Z hlediska pohlaví převažovali mezi chovanci hluchoněmí mužského pohlaví. Chlapců bylo přijato 574, tj. 53,3%. Z národnostního hlediska byla mezi chovanci ústavu

jednoznačná převaha českých hluchoněmých - 792, tj. 73,4 %. Ve sledovaném období nalézáme mezi chovanci pouze deset hluchoněmých jiného vyznání než katolického. Podle správního členění sedmdesátých let minulého století se bydliště hluchoněmých nejčastěji nacházela v okresech České Budějovice (155), Klatovy (123) a Český Krumlov (113). Přímo z Českých Budějovic pocházelo třicet osm hluchoněmých externistů.

Provedená profesní a sociální stratifikace odhalila různé aspekty ovlivňující sociální statut rodiny, z níž hluchoněmý pocházel. Byla doložena příslušnost drtivé většiny rodin chovanců k dolním sociálním vrstvám společnosti. Jako nejčastější povolání bylo u rodičů hluchoněmých uvedeno domkář a rolník. Do diecézního ústavu hluchoněmých bylo ve sledovaném období přijato šedesát jedna dětí s doloženým nemanželským původem. Čtyři chovanci nastupovali do ústavu jako sirotci, osmdesát šest hluchoněmých bylo polosirotky. Rozborem příjmení bylo mezi chovanci odhaleno sto šedesát čtyři sourozenců.

Celkem u 935 chovanců se podařilo identifikovat příčinu hluchoty. Vrozenou hluchotou bylo postiženo 532 hluchoněmých. Hluchotou získanou trpělo 397 hluchoněmých, z toho většina ohluchla v důsledku prodělané nemoci – nejčastěji psotníku, spály a tyfu. Úraz byl příčinou získané hluchoty v padesáti osmi případech, nejčastěji jím byl nešťastný pád. Nabízí se otázka, na niž v pramenech těžko nalezneme odpověď. Totiž v kolika případech byl nešťastný pád „krycím“ názvem pro uhození, které svou silou připravilo dítě o sluch. Dostáváme se tak k problematice týraných dětí, jež se mezi chovanci bezpochyby vyskytovaly. Nabízí se i řada dalších otázek, které souvisí s fungování ústavu hluchoněmých a vnímáním hluchoněmých. Předkládaná diplomová práce je úvodním příspěvkem do diskuse o postavení hluchoněmých v minulosti.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

ASŠPSP České Budějovice, Seznam chovanců (1871 – 1948), nesign.

ASŠPSP České Budějovice, Památní kniha (1871 – 1948), nesign.

ASŠPSP České Budějovice, Das Gedenkbuch des Taubstummeninstitutes zu Budweis (1876 – 1948), nesign.

SOkA České Budějovice, C 44, Výroční zprávy ústavu pro hluchoněmé (1871 – 1911).

SOA Třeboň, BA, Ordinariátní list českobudějovické diecéze (1871 – 1914), inv. č. 128 - 171.

SOA Třeboň, BA, Humanitní ústavy, kart. 1681.

Budivoj 1871 – 1914.

Frankenberger, Otakar, K etiologii hluchoněmosti, Praha 1896.

Huleš, Karel, O vychování a vyučování hluchoněmých. Učitelům, duchovním, kandidátům učitelství, bohoslovcům a všem přátelům hluchoněmých, České Budějovice 1891.

Kolář, Josef, Návod ku předpravnému vyučování dítek hluchoněmých ve škole obecné, Vídeň 1897.

Malý, Karel, Dítě hluchoněmé, nedoslýchavé, jakož i poruchami řeči stížené ve škole obecné, Praha 1897.

Neureutter, Bohdan, Hluchoněmost ze stanoviska lékařského, Praha 1877.

Staněk, Václav, Snadné nevedení, jak by se hluchoněmota v prvních létech dětských poznala, Praha 1846.

Škvornička, Karel, O vychování a vyučování hluchoněmých, Ivančice 1890.

Seznam literatury:

- Bednařík, Melichar – Kolář, Josef, Péče o hluchoněmé v Čechách a na Moravě, Praha 1940.
- Beran, Josef, Gabriel Schneider, zakladatel Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame v Čechách, Horažďovice 1931.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona, Praha 1985.
- Brosch, Sibylle – Pirsig, Wolfgang, Gehörlosigkeit im kulturgeschichtlichen Kontext. Teil 1, HNO 51, 2003, s. 25-29.
- Brosch, Sibylle – Pirsig, Wolfgang, Gehörlosigkeit im kulturgeschichtlichen Kontext. Teil 2, HNO 51, 2003, s. 113-117.
- Efmertová, Marcela, České země v letech 1848 – 1918, Praha 1995.
- Černý, Vojtěch, Historický vývoj vzdělání a výchovy hluchoněmých, Praha 1934.
- Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1998.
- Das sociale Wirken der Katholischen Kirche in Oesterreich, XI. Band. Diöcese Budweis (Königreich Böhmen), Vídeň 1899.
- Dülmen, Richard van, Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly, Praha 2002.
- Encyklopedie Českých Budějovic, České Budějovice 1998.
- Foucault, Michel, Dějiny šílenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby, Praha 1994.
- Hanuš, Jiří, Organizace a správa církve jako živý a nekončící proces. Poznámky k dějinám církevní správy v moderní době vzhledem k církvi římskokatolické, in: XXVII. Mikulovské sympozium 2002, Brno 2003, s. 31-40.
- Hlaváčková, Ludmila, Komunikace s postiženými – hluchoněmými, in: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Praha 2002, s. 66-74.
- Hlaváčková, Ludmila, Ušní lékařství na pražské lékařské fakultě před založením české ušní kliniky, Česko-slovenská otorinolaryngologie a foniatrie 41, 1992, č. 5, s. 313-317.
- Hojda, Zdeněk – Prahel, Roman (edd.), Bůh a bohové. Církve, náboženství a spiritualita v českém 19. století, Praha 2003.
- Hrubý, Jaroslav, Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu, Praha 1999.
- Hrudníková, Mirjam, Řeholní život v českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice, Kostelní Vydří 1997.

- Huber, Kurt A., Die Gründung des Bistums Budweis 1784/85, in: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien, VII, Königstein / Taunus 1985, s. 37-49.
- Huber, Kurt A., Kirche in Südböhmen. Ein Überblick, in: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien, VII, Königstein / Taunus 1985, s. 7-35.
- Charvátová, Kateřina, Hovory mlčky. Znaková řeč v benediktinských a cisterciáckých kláštorech, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 1, s. 41-44.
- Jakšičová, Dana, Dílo důvěry a lásky. Působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853 – 1948, rigorózní práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005.
- Jakšičová, Dana, „Vezmi dítě a vychovej mi je!“ Učitelská a výchovná činnost Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích v letech 1871 – 1950., diplomová práce Historického ústavu Jihočeské univerzity, České Budějovice 2003.
- Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka, Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989.
- Jirásko, Luděk, Církevní řády a kongregace v českých zemích, Praha 1991.
- Kadlec, Jaroslav, Českobudějovická diecéze, České Budějovice 1995.
- Kadlec, Jaroslav, Jan Valerián Jirsík, České Budějovice 1993.
- Kadlec, Jaroslav, Přehled českých církevních dějin II, Praha 1991.
- Kárníková, Ludmila, Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754 – 1914, Praha 1965.
- Kmoch, Karel, Příspěvky k dějinám pražského soukromého ústavu pro vzdělávání hluchoněmých na oslavu 100letého jeho trvání, Praha 1886.
- Koblasa, Pavel – Kovář, Daniel, Ulicemi Českých Budějovic. Názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes, České Budějovice 1998.
- Kolář, Josef, Dějiny výchovy a vzdělávání hluchoněmých, Praha 1925.
- Kolář, Josef, Návod ku předpravnému vyučování dítek hluchoněmých ve škole obecné, Vídeň 1897.
- Kolář, Josef, Sto let vyučování hluchoněmých na Moravě, České Budějovice 1933.
- Laskiewicz, Adam, Zur Geschichte der Taubstummheit im Kindesalter. European Archives of Oto-Rhino-Laryngology 180, 1962, s. 206-215.
- Lékařské repetitorium, Semily 2003.
- Lenderová, Milena – Macková, Marie – Bezecný, Zdeněk, Dějiny každodennosti “dlouhého“ 19 století. II. díl: Život všední i sváteční, Pardubice 2005.

- Lenderová, Milena – Rýdl, Karel, Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století, Praha - Litomyšl 2006.
- Machačová, Jana - Matějček, Jiří, Chudé (dolní) vrstvy společnosti českých zemí v 19. století. Sociální pozice a vzory chování, in: Studie k sociálním dějinám I, Kutná Hora - Praha - Opava 1998, s. 121-303.
- Machačová, Jana – Matějček, Jiří, Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914, Opava 2002.
- Malý, Karel, Děti hluchoněmé, nedoslýchavé, jakož i poruchami řeči stížené ve škole obecné, Praha 1897.
- Malý, Karel, Hluchoněmost, Praha 1907.
- Moos, Siegfried, Die Statistik der Taubstummen im Irland im Jahre 1861. European Archives of Oto-Rhino-Laryngology, 35, 1869, s. 185-186.
- Morávková, Jana, Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte na přelomu 19. a 20. století, in: Dítě a dětství napříč staletími, Pardubice 2002, s. 191-204.
- Novotný, Miroslav, Českobudějovická diecéze v kontextu proměn církevní správy v českých zemích v 18. – 20. století, in: XXVII. Mikulovské sympozium 2002, Brno 2003, s. 169-180.
- Ottův slovník naučný, XI, Praha 1897.
- Památce biskupa Jana Valeriána Jirsíka, České Budějovice 1926.
- Poul, Jan, Co dala Morava neslyšícím. Začátky a rozvoj péče o neslyšící v 19. století, Brno 1897.
- Poul, Jan, Nástin vývoje vyučování hluchoněmých, Brno 1996.
- Princová, Helena, Historie škol pro sluchově postižené děti v Českých Budějovicích. diplomová práce Katedry speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 1978.
- Profous, Antonín, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I-III, Praha 1947-1951.
- Profous, Antonín – Svoboda, Jan, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny IV, Praha 1957.
- Reban, Karel, Jan Valerián Jirsík. Obnovený obraz, České Budějovice 1933.
- Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970, Praha 1978.
- Souček, Václav, Péče o hluchoněmé v republice československé, Revue pro vzdělání a výchovu hluchoněmých, 5, 1927-1928, č. 1-2, s. 1-19.

- Souček, Václav, Dějiny výchovy a vzdělávání hluchoněmých, Praha 1925.
- Sovák, Miloš, Logopedie, Praha 1978.
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1965. Podle správního rozdělení 1. ledna 1965, sčítání lidu, dvorů a bytů 1. března 1961, Praha 1966.
- Svobodný, Petr, „Tak copak Vám schází?“ Komunikace mezi lékařem a pacientem, in: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Praha 2002, s. 44-65.
- Trajer, Johann, Historisch-statistische Beschreibung der Diözese Budweis, České Budějovice 1862.
- Trapl, Miloš, Církevní poměry v letech 1848-1938, in: Hledíková, Zdeňka – Polc, Jaroslav V. (edd.), Pražské arcibiskupství 1344 – 1994, Praha 1994, s. 251-276.
- Urban, Otto, Česká společnost 1848 – 1918, Praha 1982.
- Urban, Otto, Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století, Praha 2003.
- Vošahlíková, Pavla, Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996.

Seznam příloh:

Tabulkové přílohy:

1. Přehled počtu hluchoněmých v jednotlivých rakouských zemích 1890
2. Hluchoněmí v Čechách 1870, počet v jednotlivých krajích
3. Seznam ředitelů ústavu
4. Seznam učitelek ústavu
5. Plátcí školného
6. Seznam všech chovanců (číslo, rok, příjmení, jméno, místo, okres, náboženské vyznání, národnost, povolání, manželský původ)
7. Počet přijatých chovanců v jednotlivých školních letech
8. Celkový počet chovanců v jednotlivých školních letech
9. Struktura chovanců podle délky pobytu
10. Struktura chovanců podle věku při přijetí
11. Struktura chovanců podle věku při vystoupení
12. Přijetí chovanci podle pohlaví v jednotlivých školních letech
13. Národnost přijatých chovanců v jednotlivých školních letech
14. Náboženská příslušnost chovanců v jednotlivých školních letech
15. Profesionální stratifikace rodičů českých chovanců
16. Profesionální stratifikace rodičů německých chovanců
17. Oborové skupiny povolání rodičů
18. Chovanci nemanželského původu
19. Jmenný seznam chovanců nemanželského původu
20. Sirotci a polosirotníci v jednotlivých školních letech
21. Abecední seznam chovanců vyučovaných v ústavu
22. Příčiny hluchoty chovanců
23. Počet hluchoněmých v rodinách chovanců
24. Struktura chovanců, kteří vystoupili předčasně

Obrazové přílohy:

25. Jan Valerián Jirsík

26. Budova diecézního ústavu hluchoněmých v Českých Budějovicích

27. Chirurgická metoda

28. Zázračné uzdravení hluchoněmého, Liberale da Verona

29. Aldedruth, ochránkyně hluchoněmých